

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 3 (47) / 2021
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 3(47)

2 том

Київ 2021

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2021

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seriâ: Èkonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Èkonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-аналізу та аудиту Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Русіна Юлія Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 3(47)
2 Т.

2021
березень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

МАРКЕТИНГ

- Омельяненко Віталій Анатолійович, Артюхова Надія Олександрівна**
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В КОНТЕКСТІ
SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ 9
- Остропольська Зоя Миколаївна**
СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ
РЕПУТАЦІЄЮ ОРГАНІЗАЦІЇ 16

МЕНЕДЖМЕНТ

- Кривешко Ольга Володимирівна, Кундицька Галина Степанівна**
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ... 22
- Южно Валентина Вячеславівна, Приварникова Ірина Юліївна**
ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА МІЖНАРОДНИМИ БІЗНЕС-ПРОЕКТАМИ, ЯКІ
ВІДБУВАЮТЬСЯ ВІДДАЛЕНО 30

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Грицишин Анна Тарасівна**
ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ..... 40
- Макух Тамара Олександрівна**
ФІНАНСОВА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ..... 45

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- Вівчар Олександра Йосипівна, Скіп Роксолана Андріївна**
АНАЛІЗ ОЦІНКИ РІВНЯ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ЗА ЕКОНОМІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ..... 53
- Желізняк Роман Йосифович**
АНАЛІЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ..... 62
- Рисін Віталій Васильович, Буковська Наталія Юріївна**
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ 67
- Саїнчук Наталія Валеріївна, Марусяк Наталія Леонідівна, Харук Богдан Леонідович**
ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ КРЕДИТУВАННЯ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ БАНКІВСЬКИМ
СЕКТОРОМ 75

Ярошевич Наталя Богуславівна, Якимів Андрій Ігорович БЮДЖЕТНЕ ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ	84
--	-----------

ІНШЕ

Федоров Володимир Гаврилович, Кепко Олег Ігорович Виноградов-Салтиков Володимир Олександрович РІЗНИЦЯ ПОТЕНЦІАЛІВ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА РУШІЙНА СИЛА	93
---	-----------

CONTENTS

MARKETING

- Omelyanenko Vitaliy, Artyukhova Nadiia**
THEORETICAL ASPECTS OF STRATEGIC MARKETING APPLICATION IN THE CONTEXT
OF SMART-SPECIALIZATION OF REGIONS 9
- Ostropolska Zoya**
SOCIALLY RESPONSIBLE MARKETING AS A TOOL OF ORGANIZATION'S REPUTATION
MANAGEMENT 16

MANAGEMENT

- Kryveshko Olga, Kynditska Galina**
THEORETICAL ASPECTS OF UNDERSTANDING THE ESSENCE OF ADMINISTRATIVE
MANAGEMENT 22
- Yukhno Valentyna, Privarnikova Irina**
FEATURES OF CONTROL OVER INTERNATIONAL BUSINESS PROJECTS WHICH ARE
REMOTELY 30

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Hrytsyshyn Anna**
FACTORS OF THE FESTIVAL TOURISM DEVELOPMENT IN THE SECOND HALF
OF 20TH CENTURY 40
- Makukh Tamara**
FINANCIAL GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY 45

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

- Vivchar Oleksandra, Skip Roksolana**
ANALYSIS OF THE ASSESSMENT OF THE STANDARD OF LIVING OF UKRAINIANS
BY ECONOMIC INDICATORS 53
- Zhelizniak Roman**
ANALYSIS OF THE FINANCIAL WORK OF THE TERRITORIAL COMMUNITY 62
- Rysin Vitaly, Bukovska Nataliia**
ECONOMIC ASPECTS OF COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE 67
- Sainchuk Nataliya, Marusyak Nataliya, Haruk Bohdan**
RESEARCH OF REALIA OF BANK LENDING TO ECONOMIC ENTITIES 75

Yaroshevych Natalya, Yakymiv Andriy BUDGET INVESTMENTS IN UKRAINE: PRIORITIES AND TRENDS.....	84
---	----

OTHER

Fedorov Volodymyr, Kepko Oleg, Vynohradov-Saltykov Volodymyr POTENTIAL DIFFERENCE AS A UNIVERSAL DRIVE FORCE	93
--	----

УДК 331:56

МАРКЕТИНГ

Омельяненко Віталій Анатолійович

кандидат економічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Омельяненко Виталий Анатольевич

кандидат экономических наук, доцент

Сумской государственной педагогический университет имени А.С.Макаренко

Omelyanenko Vitaliy

PhD in Economics, Associate Professor

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

ORCID: 0000-0003-0713-1444

Артюхова Надія Олександрівна

кандидат технічних наук, асистент кафедри маркетингу

Сумський державний університет

Артюхова Надежда Александровна

кандидат технических наук, ассистент кафедры маркетинга

Сумской государственной университет

Artyukhova Nadiia

PhD in Engineering, Assistant Professor of Marketing Department

Sumy State University

ORCID: 0000-0002-2408-5737

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7042

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В КОНТЕКСТІ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ¹

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА В КОНТЕКСТЕ SMART-СПЕЦИАЛИЗАЦИИ РЕГИОНОВ

THEORETICAL ASPECTS OF STRATEGIC MARKETING APPLICATION IN THE CONTEXT OF SMART-SPECIALIZATION OF REGIONS

Анотація. Найважливішим завданням успішної розробки та втілення стратегії розвитку регіону є прийняття та реалізація обґрунтованих і своєчасних управлінських рішень, спрямованих на підвищення привабливості території для цільових аудиторій. Одним з напрямків втілення цього є створення та розвиток конкурентної переваги конкретної території. Прийняті кроки в цьому напрямку в регіонах України носять несистемний характер і, як правило, комплексно не вирішують проблему. Це пов'язано з відсутністю як теоретичних напрацювань, на підставі яких можна було б розробити комплексну стратегію регіону, так і ефективного інструментарію, що забезпечує системну участь зацікавлених сторін у розробленні та реалізації такої стратегії. Важливою тематикою дослідження є узгодженість обраних пріоритетів з цілями

¹ Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту «Інноваційна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України: стратегічні напрями інституційного забезпечення і трансферу технологій в інноваційних ландшафтах»

сталого розвитку, відповідними інноваціями в рамках технологічного прогресу, що робить актуальним використання маркетингового інструментарію для розширення аналітичного та комунікаційного інструментарію smart-спеціалізації. Метою даного дослідження є аналіз можливостей використання стратегічного маркетингу для завдань smart-спеціалізації. Стратегічний маркетинг має розглядатись в контексті smart-спеціалізації, що є інноваційним підходом, який спрямований на стимулювання зростання та створення робочих місць, дозволяючи регіону визначити та розвинути власні конкурентні переваги. В контексті практичного втілення складових smart-спеціалізації як процесу стратегічний маркетинг можемо розглянути як активний процес з довгостроковою орієнтацією, спрямований на перевищення середніх показників за іншими регіонами шляхом систематичного проведення політики створення системи рішень, що забезпечують задоволення потреб (поточних та перспективних) стейкхолдерів (поточних та потенційних) території більш ефективним способом, ніж це можливо в інших регіонах. В ході дослідження визначено, що стратегічний маркетинг в контексті практичного втілення smart-спеціалізації доцільно розглянути як процес планування, розроблення та реалізації стратегічних кроків, щоб одержати конкурентну перевагу в обраних сферах. Цей процес необхідний, щоб виробити схему головних цілей регіону та знайти найбільш ефективні способи їх досягнення.

Ключові слова: стратегічний маркетинг, інновації, smart-спеціалізація, регіон.

Аннотация. Самой важной задачей успешной разработки и воплощения стратегии развития региона является принятие и реализация обоснованных и своевременных управленческих решений, направленных на повышение привлекательности территории для целевых аудиторий. Одним из направлений реализации этого является создания и развитие конкурентных преимуществ конкретной территории. Принятые шаги в этом направлении в регионах Украины носят несистемный характер и, как правило, комплексно не решают проблему. Это связано с отсутствием как теоретических наработок, на основании которых можно было бы разработать комплексную стратегию региона, так и эффективного инструментария, который обеспечивает системное участие заинтересованных сторон в разработке и реализации такой стратегии. Важной тематикой исследования является согласованность избранных приоритетов с целями устойчивого развития, соответствующими инновациями в рамках технологического прогресса, что делает актуальным использование маркетингового инструментария для расширения аналитического и коммуникационного инструментария smart-специализации. Целью данного исследования является анализ возможностей использования стратегического маркетинга для задач smart-специализации. Стратегический маркетинг должен рассматриваться в контексте smart-специализации, что является инновационным подходом, направленным на стимулирование роста и создание рабочих мест, позволяя регионам определить и развить собственные конкурентные преимущества. В контексте практического воплощения составляющих smart-специализации как процесса стратегический маркетинг можем рассмотреть как активный процесс с долгосрочной ориентацией, направленный на превышение средних показателей по другим регионам путем систематического проведения политики создания системы решений, что обеспечивают удовлетворение нужд (текущих и перспективных) стейкхолдеров (текущих и потенциальных) территории более эффективным способом, чем это возможно в других регионах. В ходе исследования определено, что стратегический маркетинг в контексте практического воплощения smart-специализации целесообразно рассмотреть как процесс планирования, разработки и реализации стратегических шагов для получения конкурентного преимущества в избранных сферах. Этот процесс необходим, чтобы выработать схему главных целей региона и найти наиболее эффективные способы их достижения.

Ключевые слова: стратегический маркетинг, инновации, smart- специализация, регион.

Summary. The most important task of the successful development and implementation of the regional development strategy is the adoption and implementation of well-grounded and timely management decisions aimed at increasing the attractiveness of the territory for target audiences. One of the directions of this realization is the creation and development of the competitive advantages of a particular territory. The steps taken in this direction in the regions of Ukraine are of a non-systemic nature and, as a rule, do not solve the problem comprehensively. This is due to the lack of both theoretical groundwork, on the basis of which it would be possible to develop a comprehensive strategy for the region, and an effective toolkit that ensures the systematic participation of stakeholders in the development and implementation of such a strategy. An important research topic is the consistency of the selected priorities with the goals of sustainable development, corresponding innovations within the framework of technological progress, which makes it relevant to use marketing tools to expand the analytical and communication tools of smart specialization. The purpose of this study is to analyze the possibilities of using strategic marketing for smart specialization tasks. Strategic marketing must be seen in the context of smart specialization, which is an innovative approach aimed at stimulating growth and job creation, allowing regions to define and develop their own competitive advantages. In the context of the practical implementation of the components of smart specialization as a process, strategic marketing can be considered as an active process with a long-term orientation, aimed at exceeding the average indicators in other regions by systematically pur-

suings a policy of creating a system of solutions that ensure the satisfaction of the needs of (current and prospective) stakeholders (current and potential) territories in a more efficient way than is possible in other regions. In the course of the study, it was determined that strategic marketing in the context of the practical implementation of smart specialization should be considered as a process of planning, developing and implementing strategic steps to gain a competitive advantage in selected areas. This process is necessary to map out the main goals of the region and find the most effective ways to achieve them.

Key words: strategic marketing, innovation, smart specialization, region.

Постановка проблеми. Найважливішим завданням успішної розробки та втілення стратегії розвитку регіону є прийняття та реалізація обґрунтованих і своєчасних управлінських рішень, спрямованих на підвищення привабливості території для цільових аудиторій. Одним з напрямків втілення цього є створення та розвиток конкурентних переваг конкретної території. Прийняті кроки в цьому напрямку в регіонах України носять несистемний характер й комплексно не вирішують проблем. Це пов'язано з відсутністю як теоретичних напрацювань, на основі яких можна було б розробити комплексну стратегію регіону, так і ефективного інструментарію, що забезпечує системну участь зацікавлених сторін у розробленні та реалізації даної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика територіального маркетингу почала досліджуватися в теоретичному та прикладному аспектах з 90-х рр. XX ст. Першим системним дослідженням у даному напрямку є робота [1], в якій представлено концепцію, відповідно до якої в сучасних умовах громадяни є споживачами, а території (міста, регіони і країни) — товарами. При просуванні територій визначено чотири напрямки розвитку — іміджевий, інвестиційний, туристичний та соціальний. За кожним із цих напрямків кожен регіон має обрати свої пріоритети, що є основою підходу smart-спеціалізації [2; 3]. В умовах України потенціал smart-спеціалізації не може бути повністю використаний через незрілість механізмів управління та відсутність системної координації між ключовими стейкхолдерами, що обумовлено низьким рівнем комунікації між центральними органами влади, місцевими державними інституціями, бізнесом в регіонах та науковими установами [4]. В цих умовах постає завдання використання відповідного інструментарію, що здатен забезпечити практичне втілення методології smart-спеціалізації через комунікації та співпрацю, зокрема в рамках кластерних та мережевих підходів [5; 6].

В якості одного з таких інструментів, на думку авторів даного дослідження, доцільно розглянути стратегічний маркетинг, теоретичні й практичні аспекти якого розглянуті у дослідженнях [7; 8; 9]. В рамках підходу Ламбена Ж. Ж. стратегічний мар-

кетинг визначено як аналіз потреб фізичних осіб та організацій; виявлення незадоволених потреб та розроблення відповідно адаптованих товарів [7]. В рамках цього підходу стратегічний маркетинг є аналітичним процесом, що дає змогу розглянути його в контексті методології smart-спеціалізації.

Важливою тематикою дослідження є узгодженість обраних пріоритетів з цілями сталого розвитку [10], відповідними інноваціями [11; 12] в рамках технологічного прогресу [13; 14], що робить актуальним використання маркетингового інструментарію [15] для розширення аналітичної та комунікаційної складової smart-спеціалізації.

Метою даного дослідження є аналіз можливостей використання стратегічного маркетингу для завдань smart-спеціалізації регіонів.

Виклад основного матеріалу. Стратегічний маркетинг виник в бізнес-секторі як відповідь на посилення конкуренції. Вона обумовила необхідність чіткого розуміння підприємствами своїх цілей, завдань, умінь оптимально розподіляти та використовувати ресурсні можливості, вибирати ринок, формувати довгострокову товарно-цінову політику, налагоджувати надійні й довгострокові ділові контакти, а також вивчення та прогнозування макро- і мікросередовища й врахування інших факторів, що формують ринок та специфіку підприємницької діяльності.

Водночас використання маркетингового інструментарію є частиною сучасних концепцій регіонального розвитку. Зокрема у дослідженні [8, с. 84] розглянуто такі науково-методичні підходи до використання маркетингу в контексті розвитку територій:

1. Маркетинг територій як окрема функція системи стратегічного територіального менеджменту, пов'язана з формуванням бренду території створенням позитивного іміджу для активізації просування місцевої продукції на зовнішні ринки, залученням туристів та інвесторів й досягненням інших стратегічних цілей.

2. Маркетинг територій як клієнтоорієнтоване управління територією: інтегруючий механізм системної ринкової орієнтації системи стратегічного менеджменту, що включає особливі методи,

інструменти, форми і канали впливу. Маркетинг при цьому є інструментом, що поєднує усі процеси управління розвитком території, орієнтуючи адміністрацію на сприйняття населення, місцевого бізнесу та нерезидентів як своєрідних споживачів послуг території.

3. Маркетинг території як ринковий спосіб мислення резидентів території як співавторів змін: заснована на територіальній ідентичності корпоративна ідеологія взаємодії влади, бізнесу та суспільства, пріоритетом якої є потреби, інтереси та цінності стейкхолдерів.

На нашу думку, стратегічний маркетинг має розглядатись в контексті smart-спеціалізації, що є інноваційним підходом, який спрямований на стимулювання зростання та створення робочих місць, дозволяючи регіону визначити та розвинути власні конкурентні переваги. Концепція smart-спеціалізації вперше сформульована експертною групою Європейської комісії «Знання для зростання» як стратегія розвитку інновацій, що передбачає найбільш ефективно застосування характеристик країн та регіонів та розвиток їх конкурентних переваг.

Потенціал маркетингу в контексті smart-спеціалізації в рамках інституційних трансформацій зумовлений тим, що вона поєднує промислову, інноваційну та освітню політику для вибору науково обмеженої обґрунтованої кількості пріоритетних сфер для інвестиційної та стимулюючої політики, зосереджуючи увагу на сильних сторонах та порівняльних перевагах. Отже, це дозволяє визначити сфери, в яких потрібно розробляти нові практики управління інноваційними процесами.

В результаті розгляду безпекових концепцій [12] smart-спеціалізація передбачає отримання відповіді на стратегічне питання — що потрібно зробити з урахуванням існуючих сильних і слабких сторін сталого розвитку країни (регіону, сектору), щоб зайняти гідне місце на ринках майбутнього та як необхідно розвивати галузі економіки, в тому числі через їх взаємозв'язок (міждисциплінарний аспект).

В цьому контексті стратегічний маркетинг територій передбачає цілий ряд елементів процес формування цінності в територіальній одиниці через чотири маркетингові кроки [9]. По-перше, цей процес має гарантувати надання основного набору послуг та підтримку інфраструктури в робочому стані для задоволення потреб жителів, ділових кіл та гостей. По-друге, території можуть знадобитися нові фактори привабливості, щоб продовжувати одержувати підтримку з боку існуючого ділового співтовариства і держави, а також для залучення нових інвестицій, компаній або людей. По-третє,

регіону необхідний донести до всіх інформацію про свої потенціал, особливості і переваги за допомогою іміджу та комунікаційної програми. По-четверте, регіональна стратегія має одержати підтримку соціуму, лідерів та впливових інститутів, щоб залучати нові компанії, інвесторів та відвідувачів.

Наведені кроки стратегічного маркетингу впливають на успішність території в залученні та задоволенні її п'яти потенційних ринків:

1. Виробники товарів і послуг.
2. Регіональні представництва корпорацій.
3. Зовнішні інвестиції та експортні ринки.
4. Туризм.
5. Нові жителі.

Ці аспекти призводять до нових підходів до політики регіонального розвитку, і в рамках цього, на думку експертів ОЕСР [2], smart-спеціалізація передбачає:

1. Ефективніше витрачання державних ресурсів, концентруючись на певних сферах знань або досвіду;
2. Створення взаємодії між механізмами державної підтримки науково-дослідних та інноваційних робіт, просування промисловості та навчальних закладів;
3. Усунення фрагментації та дублювання політичних втручань, які можуть призвести до втрати публічних ресурсів;
4. Визначення перспективних сфер для підприємництва та зростання шляхом ретельного аналізу існуючих можливостей, активів, компетенції та конкурентних переваг у місті, регіоні чи країні;
5. Механізми, що забезпечують стратегічний розвиток на основі багатосторонньої взаємодії;
6. Картування та порівняльний аналіз кластерів (мереж), включаючи аналіз ролі та впливу ключових гравців;
7. Системи моніторингу та оцінки на основі фактичних даних для вибору областей знань та інноваційних проєктів.

В контексті практичного втілення вказаних складових smart-спеціалізації як процесу стратегічний маркетинг можемо розглянути як активний процес з довгостроковою орієнтацією, спрямований на перевищення середніх показників за іншими регіонами шляхом систематичного проведення політики створення системи рішень, що забезпечують задоволення потреб (поточних та перспективних) стейкхолдерів (поточних та потенційних) території більш ефективним способом, ніж це можливо в інших регіонах.

Ключовою відмінністю між підходом smart-спеціалізації та традиційною промисловою політикою, навіть інноваційною, є інтерактивний процес, який можна визначити в списку авторів як концеп-

цію «підприємницького пошуку», в якій ринок та приватний сектор досліджують можливості нової діяльності, тоді як уряд підтримує цих суб'єктів, оскільки вони здатні успішно реалізувати нові стратегії розвитку.

Щоб зрозуміти можливість використання маркетингового інструментарію, звернемося до дослідження [6], в якому підкреслюється необхідність створення ефективного інституційного середовища для взаємодії учасників інтегрованих моделей. Загальне завдання цього середовища пов'язане зі створенням відповідних передумов для вирішення суперечностей між відносинами співпраці та конкуренції, між відносинами внутрішньофірмової ієрархії та горизонтальними ринковими взаємозв'язками, між процесами територіального (регіонального) та кластерного розвитку.

Кластерна політика та smart-спеціалізація, будучи концепціями, спрямованими на інноваційний економічний розвиток, мають ряд спільних рис.

По-перше, вони орієнтовані на продуктивність та інновації як ключові фактори конкурентоспроможності. По-друге, велике значення надається ролі регіонів у отриманні вигод від вигод, що виникають внаслідок зв'язків між ними. Як зазначається у звіті Європейської комісії «The Role of Clusters in Smart Specialisation Strategy» [5], остання орієнтована на конкретні інноваційні ресурсоємні сектори, тоді як кластери належать до більш широкого кола економічних секторів.

Smart-спеціалізація спрямована на використання зв'язків, які виникають між сферами діяльності та проникають у традиційні межі кластерів. Це дуже важливо в сучасній технологічній парадигмі, коли різні технології інтегруються в інтелектуальні виробничі системи. Кластери є елементами інноваційної екосистеми, тоді як smart-спеціалізація є набагато ширшою політикою, спрямованою на трансформацію самої системи, що дає змогу пов'язати

Рис. 1. Загальна схема стратегічного маркетинг регіону

Джерело: розроблено авторами

її зі сталим розвитком через використання стратегічного маркетингу.

На рис. 1 показано загальну схему стратегічного маркетингу регіону. Вона базується на аналітиці, smart-спеціалізації та впровадженні та оцінці проєктів стратегічного маркетингу.

Згідно з розглянутими у дослідженні [12] теоріями інституційного розвитку можливе удосконалення інституціональної системи, де можливості розвитку поєднуються з іншими факторами формування конкурентних переваг. Беручи до уваги ці факти, застосування стратегічного маркетингу буде більш ефективним, якщо він дотримуватиметься принципів smart-спеціалізації шляхом виявлення та розвитку унікальних інноваційних галузей та формування навколо них кластерів або інноваційних мереж (інноваційних екосистем). В результаті

цього посилення кластерних ініціатив та відповідних інноваційних проєктів безпосередньо впливає на процес інституційних змін, що, в свою чергу, сприятиме активізації інноваційних процесів через комунікації та співпрацю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В контексті дослідження методологічних засад розроблення інноваційної політики можна зазначити недостатню увагу до впровадження методології smart-спеціалізації. В ході дослідження визначено, що стратегічний маркетинг в контексті практичного втілення smart-спеціалізації доцільно розглянути як процес планування, розроблення та реалізації стратегічних кроків, щоб одержати конкурентну перевагу в обраних сферах. Цей процес необхідний, щоб виробити схему головних цілей регіону та знайти найбільш ефективні способи їх досягнення.

Література

1. Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы. СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, Питер, 2005. 382 с.
2. Smart specialization. OECD, 2017. URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/smartspecialisation.htm> (дата звернення 11 лютого 2021 р.)
3. Foray D., Goenaga X. The Goals of Smart Specialisation. JRC Scientific and Policy Reports — S3 Brief Series № 1. Brussels: European Commission, 2013.
4. СМАРТ-спеціалізація в Україні: чому не так, як в Європі? INDUSTRY4UKRAINE. Асоціація підприємств промислової автоматизації України. 2020. URL: <https://www.industry4ukraine.net/bez-kategoriyi-uk/smart-speczializacziya-v-ukrayini-chomu-ne-tak-yak-v-yevropi/> (дата звернення 11 лютого 2021 р.)
5. The Role of Clusters in Smart Specialisation Strategy. European Commission, 2013. URL: https://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/other_reports_studies_and_documents/clusters_smart_spec2013.pdf (дата звернення 11 лютого 2021 р.)
6. Напольских Д. Л. Институционализация инновационных кластеров в условиях современной экономики // Инновационные технологии управления и права. 2014. № 1 (8). С. 56–60.
7. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг // Европейская перспектива. СПб.: Наука, 1996. 589 с.
8. Фролов Д. П. Маркетинг региона: дискуссионные вопросы методологии и методики // Маркетинг в России и за рубежом. 2013. № 1. С. 83–90.
9. Соломин Е. Маркетинг региона и продвижение территорий. 2013. URL: <https://evgenysolomin.livejournal.com/263986.html> (дата звернення 11 лютого 2021 р.)
10. Моді В., Фигероа Э. Цель в области устойчивого развития в сфере энергетических, информационных и коммуникационных технологий. ООН. URL: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/22100> (дата звернення 11 лютого 2021 р.)
11. Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J. Innovation Policy Development Conceptual Framework for National Resource Security Providing // Journal of Environmental Management and Tourism. 2019. Vol. 9, № 5. P. 1099–1107.
12. Omelyanenko V. National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus, 2020. 300 p.
13. Biloshkurska N. V., Biloshkurskyi M. V., Omelyanenko V. A. Evaluation of Ukrainian industry innovative development with a technological progress parameter // Scientific bulletin of Polissia. 2018. № 2 (1(13)). P. 23–28.
14. Bosch A., Vonortas N. Smart Specialization as a Tool to Foster Innovation in Emerging Economies: Lessons from Brazil. Foresight and STI Governance. 2019. Vol. 13. No 1. P. 32–47.
15. Омеляненко В., Артюхова Н. Маркетинг відносин в контексті реалізації проєктів трансферу технологій на рівні регіонів і територій // Економіка та суспільство. 2021. № 24. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-3>

References

1. Kotler F., Asplund K., Reyn I., Khayder D. Marketing mest. Privlechenie investitsiy, predpriyatiy, zhiteley i turistov v goroda, kommuny, regiony i strany Yevropy. SPb.: Stokgolmskaya shkola ekonomiki v Sankt-Peterburge, Piter, 2005. 382 s.
2. Smart specialization. OECD, 2017. URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/smartspecialisation.htm> (data zvernennja 11 ljutogho 2021 r.)
3. Foray D., Goenaga X. The Goals of Smart Specialisation. JRC Scientific and Policy Reports — S3 Brief Series # 1. Brussels: European Commission, 2013.
4. SMART-specializacija v Ukraini: chomu ne tak, jak v Jevropi? INDUSTRY4UKRAINE. Asociacija pidpryjemstv promyslovoji avtomatyzaciji Ukrainy. 2020. URL: <https://www.industry4ukraine.net/bez-kategori-uk/smart-specializacija-v-ukrayini-chomu-ne-tak-yak-v-yevropi/> (data zvernennja 11 ljutogho 2021 r.)
5. The Role of Clusters in Smart Specialisation Strategy. European Commission, 2013. URL: https://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/other_reports_studies_and_documents/clusters_smart_spec2013.pdf (data zvernennja 11 ljutogho 2021 r.)
6. Napolskikh D. L. Institutsionalizatsiya innovatsionnykh klasterov v usloviyakh sovremennoy ekonomiki // Innovatsionnye tekhnologii upravleniya i prava. 2014. № 1 (8). S. 56–60.
7. Lamben Zh.-Zh. Strategicheskij marketing // Yevropeyskaya perspektiva. SPb.: Nauka, 1996. 589 s.
8. Frolov D. P. Marketing regiona: diskussionnye voprosy metodologii i metodiki // Marketing v Rossii i za rubezhom. 2013. № 1. S. 83–90.
9. Solomin Ye. Marketing regiona i prodvizhenie territoriy. 2013. URL: <https://evgenysolomin.livejournal.com/263986.html> (data zvernennja 11 lyutogo 2021 r.)
10. Modi V., Figueroa E. Tsel v oblasti ustoychivogo razvitiya v sfere energeticheskikh, informatsionnykh i kommunikatsionnykh tekhnologiy. OON. URL: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/22100> (data zvernennja 11 lyutogo 2021 r.)
11. Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J. Innovation Policy Development Conceptual Framework for National Resource Security Providing // Journal of Environmental Management and Tourism. 2019. Vol. 9, # 5. P. 1099–1107.
12. Omelyanenko V. National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus, 2020. 300 p.
13. Biloshkurska N. V., Biloshkurskyi M. V., Omelyanenko V. A. Evaluation of Ukrainian industry innovative development with a technological progress parameter // Scientific bulletin of Polissia. 2018. # 2 (1(13)). P. 23–28.
14. Bosch A., Vonortas N. Smart Specialization as a Tool to Foster Innovation in Emerging Economies: Lessons from Brazil. Foresight and STI Governance. 2019. Vol. 13. No 1. P. 32–47.
15. Omeljanenko V., Artjukhova N. Marketyngh vidnosyn v konteksti realizaciji proektiv transferu tekhnologij na rivni rehioniv i terytorij // Ekonomika ta suspiljstvo. 2021. # 24. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-3>

Остропольська Зоя Миколаївна

кандидат філософських наук,

доцент кафедри менеджменту культури та соціальних технологій

Харківська державна академія культури

Остропольская Зоя Николаевна

кандидат философских наук,

доцент кафедры менеджмента культуры и социальных технологий

Харьковская государственная академия культуры

Ostropolska Zoya

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of

Culture Management and Social Technologies

Kharkiv State Academy of Culture

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-6996

**СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНИЙ
МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ
РЕПУТАЦІЄЮ ОРГАНІЗАЦІЇ**

**СОЦИАЛЬНО-ОТВЕТСТВЕННЫЙ
МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ
РЕПУТАЦИЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ**

**SOCIALLY RESPONSIBLE MARKETING
AS A TOOL OF ORGANIZATION'S
REPUTATION MANAGEMENT**

Анотація. Зазначається, що в сучасних соціально-економічних умовах все більш набуває актуальності проблема соціальної відповідальності бізнесу, в основу якого покладена відповідальність організації за вплив її рішень на суспільство, його добробут, навколишнє середовище; аналізується взаємозв'язок таких понять як соціальна корпоративна відповідальність, корпоративна етика, корпоративна культура, етика бізнесу, соціально-етичний маркетинг, імідж, репутація. Робиться акцент на тому, що дотримання принципів соціально-відповідального маркетингу прямим чином впливає на формування позитивного іміджу та репутації компанії, які в свою чергу являються таким ж активами компанії, як й інші, але не мають матеріальної складової. Розкривається сутність понять «імідж» та «репутація», досліджується взаємозв'язок між цими поняттями та визначаються їх принципові відмінності. Визначається особлива роль довіри в процесі управління репутацією організації; дається визначення довіри як основи формування репутації; робиться акцент на кризі довіри в сучасному суспільстві та підходи до подолання цієї кризи. Зазначено, що формування довіри можливо завдяки відкритості компанії та суспільного діалогу, в основі якого правильно побудована комунікаційна політика організації з використанням реклами у всіх її проявах та PR-технологій, певних дій соціального характеру, активній участі в суспільному житті, вирішенні суспільних проблем, тобто тих питань, що знаходяться поза сфери бізнесу, але опосередковано впливають на нього. Зроблено висновки про те, що соціально-етичні, екологічні, культурні проблеми вже давно набули глобального характеру, вирішення цих проблем приносить бізнесу додаткові зиски в довготривалій перспективі, зміцнює його репутацію та формує позитивний образ в суспільстві, реалізувати всі ці наміри призначений соціально-відповідальний маркетинг, який стає інструментом в управлінні репутацією організації. Зазначено, що особливої уваги потребує проблема управління репутацією як активу організації, яка набуває все більшої значущості та потребує стратегічного підходу.

Ключові слова: соціальна відповідальність, бізнес, соціально-відповідальний маркетинг, репутація, імідж.

Аннотация. Отмечается, что в современных социально-экономических условиях приобретает актуальность проблема социальной ответственности бизнеса, в основу которого положена ответственность организации за влияние ее решений на общество, его благосостояние и окружающую среду; анализируется взаимосвязь таких понятий как социальная корпоративная ответственность, корпоративная этика, корпоративная культура, этика бизнеса, социально-этический маркетинг, имидж, репутация. Делается акцент на том, что соблюдение принципов социально-ответственного маркетинга прямым образом влияет на формирование положительного имиджа и репутации компании, которые в свою очередь являются активами компании, но не имеют материальной составляющей. Раскрывается сущность понятий «имидж» и «репутация», исследуется взаимосвязь между этими понятиями и определяются их принципиальные отличия. Акцентируется внимание на особой роли доверия в процессе управления репутацией организации; дается определение доверия как основы формирования репутации; делается акцент на кризисе доверия в современном обществе, определяются подходы к преодолению этого кризиса. Отмечено, что формирование доверия возможно благодаря открытости компании и общественному диалогу, в основе которого правильно построенная коммуникационная политика организации не только с использованием рекламы во всех ее проявлениях или PR-технологий, но и определенных действий социального характера, активном участии в общественной жизни, решении общественных проблем, т.е. тех вопросов, которые находятся вне сферы бизнеса, но косвенно влияют на него. Сделаны выводы о том, что социально-этические, экологические, культурные проблемы уже давно приобрели глобальный характер, решение этих проблем приносит бизнесу дополнительные выгоды в долгосрочной перспективе, укрепляет его репутацию и формирует положительный образ в обществе, реализовать все эти намерения предназначен социально-ответственный маркетинг, который становится инструментом в управлении репутацией организации. Отмечено, что особого внимания требует проблема управления репутацией в качестве актива организации, которая приобретает все большую значимость и требует стратегического подхода.

Ключевые слова: социальная ответственность, бизнес, социально-ответственный маркетинг, репутация, имидж.

Summary. It is noted that in modern socio-economic conditions the problem of social responsibility of business, which is based on the responsibility of the organization for the impact of its decisions on society, its welfare, the environment; the interrelation of such concepts as social corporate responsibility, corporate ethics, corporate culture, business ethics, social and ethical marketing, image, reputation is analyzed. Emphasis is placed on the fact that compliance with the principles of socially responsible marketing directly affects the formation of a positive image and reputation of the company, which in turn are the same assets of the company as others, but do not have a material component. The essence of the concepts «image» and «reputation» is revealed, the interrelation between these concepts is investigated and their fundamental differences are determined. The special role of trust in the process of managing the reputation of the organization is determined; the definition of trust as the basis for the formation of reputation is given; emphasis is placed on the crisis of confidence in modern society and approaches to overcoming this crisis. It is noted that the formation of trust is possible due to the openness of the company and public dialogue, which is based on the organization's communication policy, not only with the use of advertising in all its manifestations or PR technologies, but also certain social actions, active participation in public life. solving social problems, ie all those issues that are outside the scope of business, but indirectly affect it. It is concluded that socio-ethical, environmental, cultural problems have long acquired a global character, solving these problems brings additional benefits to business in the long run, strengthens its reputation and forms a positive image in society, to implement all these intentions designed socially responsible marketing, which becomes a tool in managing the reputation of the organization. It is noted that the problem of reputation management as an asset of the organization, which is becoming increasingly important and requires a strategic approach, needs special attention.

Key words: social responsibility, business, socially responsible marketing, reputation, image.

Постановка проблеми. Останнім часом все більш стає актуальним питання соціальної відповідальності бізнесу, соціально-відповідального маркетингу, управління репутацією, створення позитивного іміджу. Як зазначають провідні фахівці-дослідники проблем соціальної відповідальності, бізнесу потрібно змінювати парадигму розвитку в напрямі, здатному забезпечити перехід до філософії соціально-відповідального маркетингу з урахуванням соціально-етичної складової на основі відкритості та участі в суспільному житті. У цьому контексті

особливої уваги набувають визначення складових соціально-відповідального маркетингу як інструменту управління репутацією організації. Визначається сутність поняття «соціально-відповідальний маркетинг», еволюція його виникнення, основні принципи та напрями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема стану та перспектив впровадження соціально-відповідального маркетингу як інструменту управління репутацією організації все більше привертає увагу дослідників. Вона обговорюється

на міжнародних та національних конференціях, всесвітніх самітах, висвітлюється на сторінках періодичних видань, зокрема такими фахівцями, як Вовчак А. В., Шумейко В. М. [1], Королько В. Г., Некрасова О. В. [3], Курбан А. В. [5], Прохоренко О. В., Ковшик В. І. [6], Самовол Н. [7], Середя Н. М., Бурцева О. Є., Фоміченко І. П. [8], Хамідова А. Ш. [9]. Основною проблематикою досліджень цих науковців є визначення сутності та складових соціальної відповідальності, соціально-відповідального маркетингу, управління репутацією та формування позитивного іміджу організації, місце та роль цих категорій в сучасному бізнес-середовищі.

Формування цілей статті (постановка завдання).

В контексті існуючого в науковій літературі дискурсу розглянути проблеми впровадження соціально-відповідального маркетингу як інструменту управління репутацією організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних соціально-економічних умовах все більш набуває актуальності проблема соціальної відповідальності бізнесу. Формуються нові стандарти ведення бізнесу, в основу яких покладена відповідальність організації за вплив її рішень на суспільство, його добробут, навколишнє середовище. В стратегіях сучасних бізнес-структур все більш простежується соціально-етична складова, все частіше ми зустрічаємо в інформаційному просторі такі словосполучення, як соціальна корпоративна відповідальність, корпоративна етика, корпоративна культура, етика бізнесу, соціально-етичний маркетинг, імідж, репутація та інше. Сучасний світ характеризується відкритістю, діловий світ в даному випадку не є виключенням. Інформація стає з одного боку, більш доступною, а з іншого перетворюється на фактор виробництва та актив компанії, а в деяких випадках може назавжди знищити репутацію. Саме тому сучасні компанії почали більш відповідально підходити до своїх дій, слів та інших проявів ділової активності. Соціальна відповідальність стає невід'ємною складовою сучасного бізнес-середовища. Все це свідчить про підвищення значимості та розуміння впровадження соціально-етичного або соціально-відповідального маркетингу. «Соціально-відповідальний маркетинг припускає здійснення господарської діяльності підприємстві у такий спосіб, щоб відповідати очікуванням соціуму. Іншими словами, працюючи в інтересах суспільства, підприємства скорочують свої поточні прибутки, але в довгостроковій перспективі створюють сприятливий соціальний клімат, підвищують довіру й лояльність із боку громадськості, а отже, і змінюють свої позиції на ринку» [9, с. 38]. Соціально-

відповідальний маркетинг сформувався в процесі еволюції маркетингової діяльності, де рушійною силою виступало прагнення підвищити ефективність діяльності ринкових суб'єктів не тільки за рахунок внутрішніх факторів їх потенціалу, а й спрямування на врахування інтересів зовнішнього середовища, а саме споживачів, ділових партнерів та суспільства в цілому [1]. Концепція соціально-відповідального маркетингу є характерною для сучасного етапу соціально-економічного розвитку та вимагає вирішення принципово нових завдань та використання нових підходів в діяльності підприємства як в тактичній, так і в стратегічній його складових.

Слід зазначити, не зважаючи на те, що соціально-відповідальний маркетинг тісно пов'язаний з поняттям соціальної корпоративної відповідальності та соціальної відповідальності бізнесу (де просліджуються мотиви благодійності та альтруїзму з суто етичної точки зору), він все ж таки залишається інструментом створення позитивного іміджу та репутації організації. «По своїй суті, і соціально-відповідальний бізнес, і соціально-відповідальний маркетинг описують один процес — це гармонійне існування компанії в зовнішньому середовищі задля підвищення добробуту усіх членів суспільства» [7, с. 19]. Оскільки бізнес неможливо реалізувати без маркетингу, то саме соціально-відповідальний маркетинг здійснює умови для подальшого успіху бізнесу та його розвитку в довготривалій перспективі, являється інструментом цього успіху та загалом філософією для компанії. Реалізуючи політику соціально-відповідального бізнесу, де інструментом цієї політики виступає соціально-відповідальний маркетинг, компанія налагоджує комунікації з аудиторіями як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, тим самим формуючи та закріплюючи свою репутацію. Таким чином, впроваджуючи соціально-відповідальний маркетинг, компанія здійснює соціальні інвестиції в корпоративну репутацію, формує уявлення про соціально-відповідальну компанію та отримує від цього дивіденди у вигляді прибутку, збільшення кількості споживачів, партнерів, інвесторів, державної підтримки і таке ін. [5].

Так за якими напрямками та на основі яких принципів реалізується соціально-відповідальний маркетинг? Автор статті, присвяченій проблемам соціально-відповідального маркетингу, А. Хамідова, проаналізувавши чинні міжнародні нормативні документи, пропонує наступні головні принципи соціально-відповідального маркетингу:

- 1) Соціально-відповідальна поведінка щодо споживачів (мова йде перш за все про якість та ціну

- продукції та можливість діалогу по проблемним питанням);
- 2) Соціально-відповідальна поведінка щодо персоналу (заробітна плата та умови праці, стабільна зайнятість, мотивація, професійне зростання та ін.);
  - 3) Соціально-відповідальна поведінка щодо ділових партнерів (інформаційна відкритість, прозорість закупівель, забезпечення стабільного доходу акціонерів та інвесторів та ін.);
  - 4) Соціально-відповідальна поведінка щодо навколишнього середовища (екологічна безпека, охорона й відновлення довкілля, ресурсозбереження та ін.);
  - 5) Соціально-відповідальна поведінка щодо суспільства (активна позиція в сфері соціально значущих проектів, досягнення стійкого розвитку і вищої якості життя суспільства) [9].

З цим важко не погодитися, але ж треба зазначити, що додержання цих принципів прямим чином впливає на формування позитивного іміджу та репутації компанії, які в свою чергу являються таким ж активами компанії, як й інші, але не мають матеріальної складової. Тому робота в цьому напрямку є дуже важливою та відкриває довгострокову перспективу розвитку компанії. Звернемося до природи цих понять. Між ними є чіткий зв'язок, але ж є і суттєві відмінності. Імідж (образ) — це враження про організацію, основане на загальному сприйнятті. «Імідж — це штучна імітація або подання зовнішньої форми про людину, товар чи інститут, яке цілеспрямовано формується в масовій свідомості за допомогою пабліситі, реклами та пропаганди» [3, с. 452]. Тобто завдяки роботі над іміджем організація подається соціальним аудиторіям в привабливому, іноді спрощеному вигляді. Частіш всього імідж формується штучно за рахунок зовнішньої атрибутики, іміджевої реклами, промоушену, має в собі велику долю суб'єктивності, може не завжди відповідати громадській думці, а іноді цей образ без реального підтвердження. Все це свідчить про вузький підхід до проблеми позитивного сприйняття компанії, який не підпорядкований вирішенню соціальних питань, а лише заснований на тому, що компанія говорить про себе. Кожна компанія зміст своєї діяльності повинна розглядати ширше та використовувати роботу над іміджем як формуванням та захистом репутації, яка сьогодні є одним з найцінніших капіталом компанії. Репутація — це більш об'єктивне поняття, це заслужена думка громадськості та експертів, заснована на довгостроковій основі. Репутацію важко заслужити, але легко злати. Репутація — це суспільна оцінка досягнень,

позитивних якостей та недоліків суб'єкта. Поняття «репутація» аж до самої середини XX ст. сприймалося як синонім понять «честь», «гідність». Але зараз поняття «репутація» все більш сприймається в контексті понять «соціальна відповідальність», «етика» та ін. Тому цей напрям повинен сприйматися компанією дуже серйозно, і саме за ним працює соціально-відповідальний маркетинг. «Унаслідок зростання тиску з боку громадськості керівництво організацій починає дедалі чіткіше усвідомлювати значення репутації як головного капіталу, управління яким потребує особливої уваги. Висока репутація корпорації допомагає зростанню прибутків та вартості цінних паперів; створює базу для нової продукції, розширення виробництва та інвестування; підвищує цінність акцій; допомагає маркетингу та рекламі; сприяє підвищенню привабливості організації та стабільності висококваліфікованих кадрів; допомагає компанії уникати бойкотів своєї продукції» [3, с. 479]. Саме тому проблема створення репутації іноді виходить на перший план в діяльності організації та саме соціально відповідальний маркетинг допомагає її вирішити. Треба зазначити, що проблемами репутації займається також репутаційний менеджмент, суть якого в управлінні процесами формування та корекції репутаційних характеристик, доведення їх до цільової аудиторії. Це свідчить про те, що робота над репутацією має носити комплексний характер та стратегічну складову. Саме репутаційний менеджмент пропонує використовувати деякі репутаційні стратегії або підходи, залежно від тих чи інших факторів впливу та ситуацій, а саме:

- 1) «Директор як очевидний символ» (перший керівник — уособлення іміджу організації);
- 2) «Управлінські працівники як єдина команда» (увага концентрується на керівній ланці організації як єдиній команді);
- 3) «Акцентування та товарах і послугах» (акцент та тому, що організація виробляє, а не на тому, хто виробляє);
- 4) «Історія як пролог до майбутнього» (минулі досягнення та відомі ветерани, що продовжують працювати в компанії та виступають гарантією її подальших успіхів);
- 5) «Фінансове становище» (постійні повідомлення фінансового характеру, фінансова стабільність і т.п.);
- 6) «Організація як галузевий лідер» (увага зосереджена на діловій стратегії компанії, сприйнятті її як взірця та приклада для всієї галузі) [3].

Аналізуючи наведені вище підходи, можна виділяти позитивні сторони та недоліки кожного. В реальному житті в чистому вигляді ні одна із

зазначених стратегій не використовується. Навпаки, щоб знизити ризики та негативні прояви, компанії вдаються до комплексного підходу, в основі якого інтеграція декількох стратегій з акцентом на одній моделі. Але ж всі ці підходи містять одну спільну рису: наявність довіри до компанії, незважаючи на те, який фактор являється ключовим в тій, чи іншій стратегії. «Довіра — це очікування постійної, чесної, орієнтованої поведінки, що виникає всередині співтовариства з боку інших членів цього співтовариства стосовно спільних цінностей» [2, с. 169]. Репутації без довіри не може бути. «Довіра може виникати за наявності низки чинників: настанов та інтересів господарського суб'єкта, досвіду попередніх поколінь, наявності спільних етичних та культурних цінностей, свого власного досвіду, рівня інтелектуального розвитку, адаптивних здібностей. Довіра з'являється тоді, коли суб'єкт впевнений в правильності й адекватності явищ і процесів власним ціннісним настановам. Довіра реалізується в його поведінці» [2, с. 170]. Треба зазначити, що сьогодні існує криза довіри в суспільстві зі всіма його складовими. Але це характерно не тільки для соціально-економічного середовища України. Ця тенденція просліджується в усьому світі. Рівень довіри населення до урядів, ринкових суб'єктів, фінансових інституцій, взагалі до будь-яких інститутів знизився. Це обумовлено об'єктивними факторами, пов'язаними з кризовими явищами сьогодення. Але ж є і суб'єктивні чинники, що впливають на виникнення кризи довіри. Зокрема в Україні рівень довіри до бізнес-структур дуже низький. Які ж причини цієї кризи довіри? Мабуть тут немає однозначної відповіді, ця проблема носить комплексний характер та має декілька складових, а саме історичну, культурну, ментальну, етичну, інформаційну та інші. «Довіра впливає на поведінку господарських суб'єктів як на макро- (на рівні господарської системи в цілому), так і на мікрорівні (тобто на рівні окремої фірми або організації). При високому рівні довіри між господарськими суб'єктами, між суб'єктами та органами, які проводять економічну політику, реформування економіки, залучення інвестицій та інновацій буде приносити ефект. Але, якщо в господарській системі переважає недовіра між економічними партнерками, між бізнес-структурами та населенням, між економічними суб'єктами та державою, то це призведе до

прямих економічних втрат» [2, с. 178]. Слід зазначити, що втрати можуть носити не тільки суто економічний характер як для економіки в цілому, так і для економічних суб'єктів зокрема. Не менш критичними є й репутаційні втрати, оскільки наслідки від цього можуть бути більш тривалішими, а зусилля для подолання цих наслідків більш затратними. Недовіру до бізнес-структур неможливо розглядати поза проблем макроекономічного характеру, оскільки перше — це наслідок другого.

Формування довіри можливо завдяки відкритості компанії та суспільного діалогу. Не останню роль в цьому грає правильно побудована комунікаційна політика організації, причому не тільки з використанням реклами у всіх її проявах або PR-технологій, а й певних дій соціального характеру, активній участі в суспільному житті, вирішенні суспільних проблем, тобто всіх тих питань, що знаходяться поза сфери бізнесу, але опосередковано впливають на нього. Вираз про те, що не можна бути щасливим, коли всі навколо нещасні, як ніколи набуває сьогоденні актуальності. За назвою будь-якої компанії стоять люди. Сім'я власника підприємства, яке шкодить навколишньому середовищу, дихає тим же повітрям, вживає ті ж продукти та воду, що й інші. З урахуванням глобалізаційних процесів, що проходять в світі, не важливо, на якому континенті ти мешкаєш чи працюєш. Соціально-етичні, екологічні, культурні проблеми вже давно набули глобального характеру, роль бізнесу в вирішенні цих проблем досить значна, і саме вирішення цих проблем приносить йому додаткові зиски в довготривалій перспективі, зміцнює його репутацію та формує позитивний образ в суспільстві. Бізнес приречений бути соціально відповідальним, інакше в нього немає майбутнього. Розуміння цього поступово приходить, а реалізувати всі ці наміри призначений соціально-відповідальний маркетинг, який стає інструментом в управлінні репутацією організації. Незважаючи на те, що соціальній відповідальності бізнесу та соціально-відповідальному маркетингу як невід'ємній її складовій приділяється багато уваги в сучасних наукових дослідженнях, вважаємо що ця проблема потребує подальшого більш глибокого та системного вивчення. Особливої уваги потребує проблема управління репутацією як активу організації, яка набуває все більшої значущості та потребує стратегічного підходу.

Література

1. Вовчак А. В., Шумейко В. М. Дослідження сучасних концепцій маркетингу та маркетингового менеджменту / А. В. Вовчак, В. М. Шумейко // Маркетинг в Україні. 2009. № 4. С. 52–55.
2. Духовно-культурні чинники соціокультурної динаміки. Монографія молодих вчених / Під. наук. ред. д. е. н., проф. Г. В. Задорожного, к. е. н., доц. І. Давидова. Харків: Точка, 2013. 266 с.
3. Королько В. Г., Некрасова О. В. Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика: Підр. для студентів вищих навчальних закладів / 3-тє вид., доповн. і переробл. / В. Г. Королько, О. В. Некрасова. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 831 с.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга. Пер. с англ. / Филип Котлер. М.: «Росинтер», 1996. 704 с.
5. Курбан А. В. Социальный аудит как инструмент оптимизации процессов в системе социальной корпоративной ответственности / А. В. Курбан // Маркетинг и реклама. 2009. № 11. С. 35–44.
6. Прохоренко О. В., Ковшик В. І. Розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності в контексті забезпечення сталого розвитку // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2020. № 3. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-3-5700>
7. Самовол Н. Свободный выбор сильного общества: социально ответственный маркетинг на страже репутации компании / Н. Самовол // Маркетинг и реклама. 2009. № 10. С. 28–30.
8. Середя Н. М., Бурцева О. Є., Фоміченко І. П. Маркетингові аспекти корпоративної соціальної відповідальності компанії // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2020. № 9. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-9-6283>
9. Хамідова А. Ш. Соціально відповідальний маркетинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств хімічної промисловості / А. Ш. Хамідова // Маркетинг в Україні. 2009. № 2. С. 38–40.

References

1. Vovchak A. V., Shumejko V. M. Doslidzhennja suchasnykh koncepcij marketynghu ta marketynghovogho menedzhmentu / A. V. Vovchak, V. M. Shumejko // Marketyngh v Ukraini. 2009. # 4. S. 52–55.
2. Dukhovno-kulturni chynnyky sociokulturnoji dynamiky. Monohrafija molodykh vchenykh / Pid. nauk. red. d. e. n., prof. Gh. V. Zadorozhnogho, k. e. n., doc. I. Davydova. Kharkiv: Tochka, 2013. 266 s.
3. Koroljko V. Gh., Nekrasova O. V. Zv'jazky z ghromadsjkistju. Naukovi osnovy, metodyka, praktyka: Pidr. dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv / 3-tje vyd., dopovn. i pererobl. / V. Gh. Koroljko, O. V. Nekrasovaa. K.: Vyd. dim «Kyjevo-Moghyljansjka akademija», 2009. 831 s.
4. Kotler F. Osnovy marketyngha. Per. S anghl. / Fylyp Kotler. M.: «Rosynter», 1996. 704 s.
5. Kurban A. V. Socyalnyj audyt kak ynstrument optymyzacyy processov v systeme socyalnoj korporatyvnoj otvetstvennosti / A. V. Kurban // Marketyngh y reklama. 2009. # 11. S. 35–44.
6. Prokhorenko O. V., Kovshyk V. I. Rozvytok koncepciji korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti v konteksti zabezpechennja stalogho rozvytku // Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky». 2020. #3. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-3-5700>
7. Samovol N. Svobodnyj vybor syljnogho obshhestva: socyalno otvetstvennyj marketyngh na strazhe reputacyy kompanyy / N. Samovol // Marketyngh y reklama. 2009. # 10. S. 28–30.
8. Sereda N. M., Burceva O. Je., Fomichenko I. P. Marketynghovi aspekty korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti kompaniji // Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky». 2020. #9. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-9-6283>
9. Khamidova A. Sh. Socialno vidpovidalnyj marketyngh jak instrument pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidpryjemstv khimichnoji promyslovosti / A. Sh. Khamidova // Marketyngh v Ukraini. 2009. # 2. S. 38–40.

Кривешко Ольга Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

Кривешко Ольга Владимировна

кандидат экономических наук, доцент

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Kryveshko Olga

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management

Lviv National University after Ivan Franko

ORCID: 0000-0001-8633-9459

Кундицька Галина Степанівна

викладач

Львівський техніко-економічний коледж

Національного університету «Львівська політехніка»

Кундицкая Галина Степановна

преподаватель

Львовский технико-экономический колледж

Национального университета «Львовская политехника»

Kynditska Galina

Teacher

Lviv Technical and Economic Collage of

Lviv Politechnic National University

ORCID: 0000-0002-6189-6467

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-6999

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНИМАНИЯ СУЩНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

THEORETICAL ASPECTS OF UNDERSTANDING THE ESSENCE OF ADMINISTRATIVE MANAGEMENT

Анотація. У статті розглянуто сутність адміністративного менеджменту як економічної категорії. Виявлено, що сучасне трактування цього поняття в країнах Західної Європи та Україні відрізняються. Адміністративний менеджмент як наукове поняття зародився в кінці XIX століття у США та Європі як спосіб управління державними установами та організаціями. Однак у процесі еволюції цього поняття адміністративне управління розпочали розглядати також як вид управлінської діяльності у бізнесі. Як свідчить аналіз вітчизняних публікацій, в Україні переважно адміністративне управління сприймається державно-адміністративне управління, а його об'єктами є працівники та процеси у державних органах та організаціях. Аналіз сучасних публікацій та спостереження за діяльністю суб'єктів господарювання дали можливість стверджувати про необхідність впровадження принципів адміністративного управління для представників бізнесу.

Визначено три основні підходи до розуміння сутності адміністративного управління: як управлінської школи, як державно-адміністративного управління, як особливого виду управління у комерційних організаціях.

Виявлено, що західна наукова думка сприймає адміністративний менеджмент як процес управління інформацією або як загальне управління організацією. Згруповано існуючі у вітчизняних дослідженнях трактування адміністративного менеджменту для комерційних організацій у дві групи: 1) управління на інституційному рівні; 2) загальне управління організацією.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що сутність адміністративного менеджменту для бізнесу і державних установ відрізняється. Зазначено, що процеси адміністрування характерні для допоміжних підрозділів підприємств. Запропоновано трактувати адміністративний менеджмент в прибуткових організаціях як управління процесами у допоміжних підрозділах з метою досягнення основних цілей підприємства та забезпечення безперебійного функціонування операційної сфери. Зміст адміністративного управління для державних установ значно ширший. Запропоновано визначати його як будь-яке управління такими організаціями, націлене як на їх внутрішнє середовище, так і на суспільство.

Ключові слова: адміністративний менеджмент, адміністративне управління, державно-адміністративне управління, адміністрація, допоміжні підрозділи, основні підрозділи.

Аннотация. В статье рассмотрена сущность административного менеджмента как экономической категории. Обнаружено, что современное толкование этого понятия в странах Западной Европы и Украины отличаются. Административный менеджмент как научное понятие возникло в конце XIX века в США и Европе как способ управления государственными учреждениями и организациями. Однако в процессе эволюции этого понятия административное управление начали рассматривать также как вид управленческой деятельности в бизнесе. Как показывает анализ отечественных публикаций, в Украине административное управление преимущественно воспринимается как государственно-административное управление, а его объектами являются сотрудники и процессы в государственных органах и организациях. Анализ современных публикаций и наблюдение за деятельностью субъектов хозяйствования разрешили утверждать о необходимости внедрения принципов административного управления для представителей бизнеса.

Определены три основных подхода к пониманию сущности административного управления: как управленческой школы, как государственно-административного управления, как особого вида управления в коммерческих организациях.

Обнаружено, что западная научная мысль воспринимает административный менеджмент как процесс управления информацией или как общее управление организацией. Существующие в отечественных исследованиях толкования административного менеджмента для коммерческих организаций сгруппированы в два направления: как управление на институциональном уровне и как общее управление организацией.

На основе проведенного анализа сделан вывод, что сущность административного менеджмента для бизнеса и государственных учреждений отличаются. Отмечено, что процессы администрирования характерны для вспомогательных подразделений предприятий. Предложено рассматривать административный менеджмент в прибыльных организациях как управление процессами во вспомогательных подразделениях для достижения основных целей предприятия и обеспечения бесперебойного функционирования операционной сферы. Содержание административного управления для государственных учреждений значительно шире. Предложено определять его как любое управление такими организациями, целью которого является как их внутренняя среда, так и общество.

Ключевые слова: административный менеджмент, административное управление, государственно-административное управление, администрация, вспомогательные подразделения, основные подразделения.

Summary. In the article the essence of administrative management as an economic category is considered. Found that the current interpretation of this concept in Western Europe and Ukraine are different. Administrative management as a scientific concept originated in the late nineteenth century in the United States and Europe as a way of managing government agencies and organizations. However, in the process of evolution of this concept, administrative management is transformed into type of management activity in business. According to the analysis of domestic publications, in Ukraine, mainly administrative management is perceived as public administration, and its objects are employees and processes in government agencies and organizations. The analysis of modern publications and observation of the activities of enterprises made it possible to make the statement about necessity of implementation the principles of administrative management for business representatives.

There are three main approaches to understanding the essence of administrative management: as a school of management, as public administration, as a special type of management in commercial organizations.

It was found that Western scientific thought understands administrative management as the process of managing information through people or as a general management of the organization. The existing interpretations of administrative management for commercial organizations in domestic researches are grouped in two types: 1) as management at the institutional level; 2) as general management of the organization.

As a result of the analysis, the conclusion that the essence of administrative management for business and government agencies is different is made. It is noted that administrative processes are typical for auxiliary (support) departments of enterprises.

It is proposed to identify administrative management in the profitable organizations as management of the processes in auxiliary departments to achieve the basic purposes of the enterprise and maintenance of uninterrupted functioning of operational area. The essence of administrative managing for public institutions is much broader. It is proposed to define it as any managing in public institutions, aimed at both its internal environment and society.

Key words: administrative management, administrative managing, state-administrative managing, administration, auxiliary departments, main departments.

Постановка проблеми. Поняття адміністративного менеджменту, з однієї сторони, не є новим для вітчизняної економіки. Однак у процесі дослідження різних публікацій було помічено, що існує дві групи його трактувань — як управління в державних організаціях та установах та як управління окремими сферами в будь-якого суб'єкта господарювання. Як наслідок, постала необхідність в уточненні цього поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Західній Європі і Сполучених Штатах Америки сутність та процеси адміністративного управління досліджуються протягом останніх 150-ти років. Зокрема, цим процесам були присвячені роботи таких відомих науковців і політиків як В. Вільсона та Дж. Гуднау (теорія адміністративної ефективності) [1, с. 8], А. Файоля [2, с.18]. Однак протягом останніх десятиріч обсяг досліджень у цій сфері зменшився. Як свідчить аналіз сучасних вітчизняних публікацій, сутність адміністративного менеджменту є недостатньо дослідженою в Україні. В основному, його розглядають як управлінську діяльність в державних органах, про що свідчать публікації О. Антонюка [3], Ю. Гордієнко [4], Н. Кривокульської [5], М. Новікової [6] та ін. Дослідженням адміністративного менеджменту як процесу, притаманного для будь-яких організацій, присвячені роботи вітчизняних науковців М. Галушак та О. Галушак [7], М. Міненка [8]. В основному, у вітчизняній економіці розгляду цієї проблеми присвячена навчально-методична література, зокрема таких авторів як О. Антонюк [1], Л. Гордієнко [4], В. Стільник [9].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є уточнення поняття «адміністративного менеджменту» як для державних установ так і для представників бізнесу та визначення ролі адміністративного управління у функціонуванні організацій.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі на адміністративному менеджменті концентруються в основному як на дисципліні для студентів вищих навчальних закладів. В 90-х роках минулого століття серед спеціальностей управлінського напрямку було передбачено «Адміністративний менеджмент» із випуском спеціалістів за фахом

менеджер-економіст. Як показує аналіз стандартів вищої освіти[10], сучасні освітні програми передбачають підготовку спеціалістів із спеціальностей «Менеджмент» і «Публічне управління та адміністрування». При цьому підготовка фахівців спеціальності «Менеджмент» передбачає здобуття умінь і навиків для роботи із різними суб'єктами господарювання, у першу чергу — комерційними організаціями, а спеціальність «Публічне управління та адміністрування» спрямована на підготовку фахівців для державних установ та організацій.

Загалом, поняття адміністративного менеджменту не нове. Дослідження у сфері адміністрування розпочалися в США і країнах Західної Європи розпочалися наприкінці XIX століття і спершу були присвячені проблемам управління у державних організаціях та установах. На нашу думку, причиною появи процесів адміністративного менеджменту в комерційних організаціях стало різке зростання бізнесу після другої світової війни, укрупнення офісів і поява значної кількості офісних працівників, по відношенню до яких принципи управління виробничою діяльністю мають низьку ефективність.

Як показує аналіз публікацій, на сучасному етапі трактування адміністративного менеджменту в Україні та за кордоном відрізняється. В зарубіжних публікаціях визначення адміністративного менеджменту стосуються процесів у будь-яких організаціях і їх можна умовно розділити на дві групи.

До першої групи слід віднести ті визначення, які трактують адміністративний менеджмент в організації як процес управління інформаційними потоками. За визначенням Британського Інституту адміністративного менеджменту, заснованого ще у 1915 році, та британського дослідника Брахама Бріскео, «адміністративний менеджмент — це управління інформацією через людей» [11; 12]. Схоже означення можна знайти на економічному сайті американської компанії Ask Media Group, який присвячений дослідженням в галузі економіки та управління [13].

Інша група трактувань розглядає адміністративний менеджмент як загальне управління організацією або ж управління допоміжними процесами. На американському сайті пошуку роботи у статті «Стратегії ефективного адміністративного менеджменту»

адміністративний менеджмент розглядається як діяльність щодо управління та ведення бізнесу, основною метою якої є створення формальної структури, яка буде сприяти успіху такого бізнесу [14]. Таке трактування зустрічається і в інших західних джерелах [15].

Аналізуючи підходи до розуміння поняття «адміністративний менеджмент» в Україні, ми об'єднали їх у три групи:

1. Адміністративний менеджмент як наукова школа.
2. Адміністративний менеджмент як управління у державних установах та організаціях.
3. Адміністративний менеджмент як сфера управлінської діяльності у будь-яких організаціях, тому числі й у бізнесі.

Поняття адміністративного менеджменту як наукової школи зародилося ще у 20-х роках ХХ століття і добре відоме дослідникам у галузі управління. Основними представниками цього напрямку є А. Файоль, М. Вебер [2]. Особливістю цього підходу є розгляд управління організацією в цілому, а не концентрації на виконанні роботи окремими працівниками.

Зокрема, А. Файоль вважав адміністративну працю особливим видом діяльності, що полягає в доцільному впливі на трудовий колектив та в керівництві ним на підставі наукових методів, принципів, правил та заходів [2, с. 18]. Цей підхід став праобразом сучасного трактування адміністративного управління.

У вітчизняних публікаціях та навчальній літературі в основному адміністративне управління розглядається як діяльність у державних організаціях. На нашу думку таке явище можна пояснити, в основному, психологічним сприйняттям термінів «адміністративний» та «адміністрування», які прийшли до нас із радянської командно-адміністративної економіки.

Одним із перших розпочав розробляти підходи до адміністративного управління доктор політичних наук, професор О. Антонюк. У своїх наукових публікаціях [3] та методичних розробках [1] він розглядає адміністративний менеджмент як державно-адміністративне управління, яке стосується управління державою загалом, державними органами та установами.

У подальшому розуміння адміністративного менеджменту як управління в державній сфері було поглиблено й деталізовано. Так, викладачі Миколаївського аграрного університету В. В. Стільник, Н. Є. Зінгаєва зазначають, що «адміністративний менеджмент — один з основних напрямів сучасного ме-

неджменту, що вивчає адміністративно-розпорядчі форми управління, який спирається не стільки на особисті якості індивідів, скільки на інститути і встановлений порядок» а об'єктом адміністративного менеджменту вважають адміністративно-державну діяльність [9].

Л. Ю. Гордієнко визначає адміністративний менеджмент як науку та практичну діяльність у адміністративній сфері [4, с. 6]. Таке визначення припускає наявність адміністративного управління як у державних, так і комерційних організаціях. Однак у подальшому у посібнику зазначених авторів [4] об'єктом вивчення виступає державно-адміністративна сфера.

Існує і низка підходів, які розглядають наявність адміністративного менеджменту у будь-яких організаціях.

М. Новікова розглядає адміністративний менеджмент як процес, притаманний будь-яким установам. Вона визначає його як «діяльність по управлінню всередині колективу підприємства, установи, організації, державного органу, що направлена на вирішення завдань, які пов'язані з їх місією та створення в колективі найкращих умов для її реалізації» [6, с. 87; 16, с. 5]. Це засвідчує і структура лекційного курсу цього викладача.

Г. І. Забродська стверджує, що адміністративний менеджмент як навчальну дисципліну можна розглядати за напрямками, основними з яких є такі: методологія, аналіз базових понять і концепцій; історія і становлення адміністративної думки, науки; сучасна теорія адміністративного управління; системний аналіз і підходи до вивчення (державно-адміністративне управління як система); адміністрування як процес, процедури і взаємовідносини в державних установах; адміністративний менеджмент як політика і стратегія адміністративних реформ [17, с. 6]. Хоча порівняно із попередніми трактуваннями таке визначення є значно ширшим, однак воно також передбачає наявність адміністративних процесів лише в управлінні державними організаціями та установами. Разом з тим у подальшому зазначений автор розглядає процеси адміністративного менеджменту на приватних підприємствах.

Протягом останнього десятиріччя частина вітчизняних науковців розпочала розглядати адміністративний менеджмент як сферу управлінської діяльності, що має місце у комерційних організаціях. Трактування такої діяльності мають свої відмінності.

Аналіз публікацій М. Міненко дає можливість зробити висновок, що цей науковець розглядає

адміністративний менеджмент як діяльність вищого рівня управління. Він стверджує, що «абсолютно всі штатні працівники верхнього (інституційного) рівня управління безпосередньо входять до складу адміністрації» [8, с. 8]. Таке трактування абсолютно доречне для невеликих підприємств, де адміністративна функція зосереджена у руках вищого керівництва. Більше того, враховуючи розуміння поняття «адміністрації» як організаційного утворення, яке призначене виконувати керівні, управлінські функції у різних сферах суспільного життя [18], таке трактування є логічним.

Н. Я. Михаліцька, М. Р. Верескля, В. С. Михаліцький розглядають адміністративний менеджмент як функціональний підвид менеджменту, що націлений на організацію і забезпечення управлінського процесу, розподіл та контроль за виконанням розпоряджень на підприємстві чи в організації [19, с. 46]. Виходячи із компонентів адміністративного менеджменту, які визначають О. Галушак і М. Галушак [7], цих дослідників також слід віднести до прихильників ширшого трактування адміністра-

тивного менеджменту які діяльності у будь-якій організації.

Аналізуючи наявні теоретичні підходи та спостерігаючи за діяльністю комерційних організацій та державних установ ми дійшли висновку, що адміністративне управління існує в усіх із них, однак його сутність відрізняється.

Розглянемо спершу сутність адміністративного менеджменту для комерційних організацій. Для цього необхідно усвідомити об'єкт управління, а саме адміністративну сферу.

Значна частина навчальної літератури з менеджменту, у тому числі і зарубіжних авторів, виділяє основні сфери менеджменту, серед яких є і адміністративна. Так, Р. Гріфін виділив адміністративних менеджерів, які повинні бути обізнані з усіма функціями ними сферами менеджменту, а не спеціалізуватися у якійсь одній галузі [20, с. 6].

Загалом, на нашу думку, на підприємстві можна виділити дві сфери діяльності — операційну, яка приносить основний результат (в основному прибуток або дохід) та адміністративну, яка сприяє

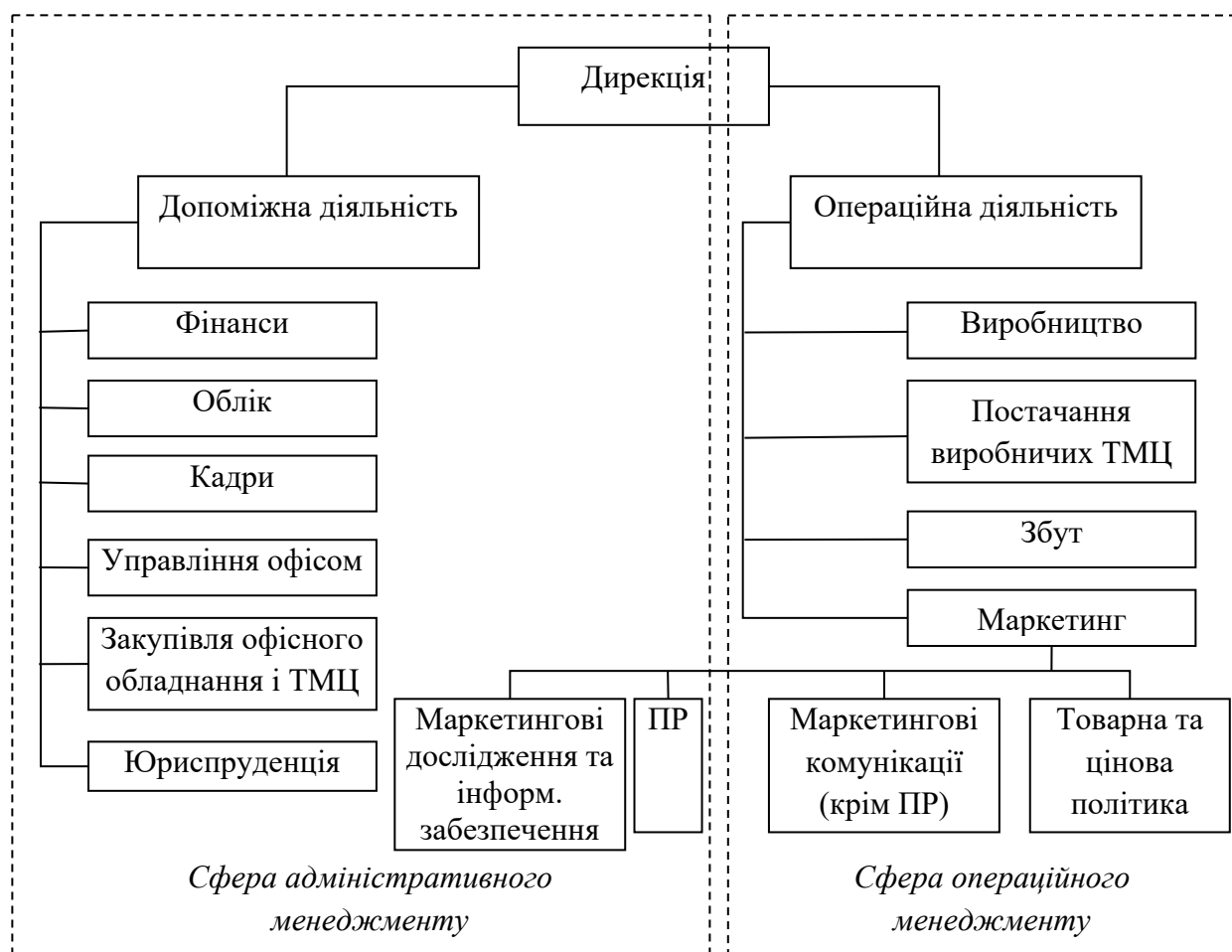

Рис. 1. Поділ сфер адміністративного та операційного менеджменту на підприємстві

Джерело: власна розробка

в одержанні основного результату об'єднує в себе усі підрозділи підприємства. Умовно це можна зобразити за допомогою рис. 1.

Не варто плутати операційну і допоміжну діяльність із основною, додатковою, фінансовою та інвестиційною діяльністю згідно фінансового управління. У цьому розрізі основна діяльність — це діяльність, яка приносить основний стабільний дохід. Додаткова діяльність приносить дохід періодично у результаті використання ресурсів від основної діяльності.

Виходячи із цього, адміністративний менеджмент на підприємстві — це організація, планування, мотивування, контролювання та координація допоміжних процесів для досягнення основних цілей підприємства та забезпечення безперебійного функціонування операційної сфери.

Як було продемонстровано вище, у досить багатьох вітчизняних дослідженнях й навчальних програмах адміністративний менеджмент розглядається як управління у державних організаціях та установах. Справді, усі процеси, які відбуваються у державних установах мають адміністративний характер.

Значна частина трактувань «менеджменту» наголошує, що цей термін доречно вживати у випадку наявності певного рівня ефективності і результативності. Управління у державних установах та організаціях, націлене на виконання суспільних цілей, зазвичай не передбачає таку ефективність. Тому, на нашу думку, для державних установ доречно вживати термін «адміністративне управління», а не «адміністративний менеджмент».

Адміністративне управління у державних організаціях та установах — це будь-яке управління такою організацією, націлене як на її внутрішнє середовище, так і на суспільство (зовнішнє середовище).

Адміністративне управління у державних організаціях охоплює не лише дії по відношенню до працівників організації, але і вплив на цільові аудиторії такої організації.

Безперечно, процеси адміністративного управління мають місце і в інших суб'єктів, таких як громадські та благодійні організації, політичні партії, об'єднання громадян тощо. Однак їх специфіка залежить від мети та способи діяльності таких суб'єктів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Виходячи із проведеного аналізу, можна зробити висновок, що адміністративний менеджмент — це вид управління, яких притаманний будь-яким юридичним особам, однак його форми залежать від типу організації.

Оскільки суб'єктами адміністративного менеджменту виступають працівники допоміжних підрозділів (офісний персонал), мають місце труднощі у вимірі їх внеску у діяльність організації, обсягу виконаної роботи, а у багатьох випадках — реально затраченого часу на виконання робочих завдань. Як постає необхідність у використанні методів управління, відмінних від тих, які застосовуються у операційній (виробничій) діяльності. Виходячи із цього, у подальшому необхідні пошук і розробка дієвих методів мотивації, контролю, організації діяльності таких працівників.

Література

1. Антонюк О. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Адміністративний менеджмент» (для магістрів) / О. В. Антонюк. К.: МАУП, 2008. 70 с.
2. Менеджмент: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2013. 216 с.
3. Антонюк, О. Адміністративний менеджмент: етико-методологічні засади / О. Антонюк // Персонал. 2006. № 12. С. 58–65. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=413> (дата звернення 06.03.2021)
4. Гордієнко Л. Ю. Адміністративний менеджмент: навчальний посібник / Л. Ю. Гордієнко. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 216 с.
5. Кривокульська Н. Адміністративний менеджмент у системі менеджменту органів державної влади / Н. Кривокульська // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 1. С. 22–29.
6. Новікова М. М. Роль і місце адміністративного управління у системі менеджменту організацій / М. М. Новікова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». березень 2020. № 16(44). С. 86–90.
7. Halushchak O. Some aspects of the organizing of administrative management in organizations [Електронний ресурс] / Olha Halushchak, Mykhailo Halushchak // Соціально-економічні проблеми і держава. 2015. Вип. 1 (12). С. 230–238. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15houyvo.pdf>. (дата звернення 28.02.2021)
8. Міненко М. А. Місце і роль адміністративного менеджменту в загальноорганізаційній системі управління / М. А. Міненко // Економіка та держава. 2018. № 2. С. 7–10.

9. Стільник В.В. Адміністративний менеджмент: конспект лекцій / В.В. Стільник, Н.Є. Зінгаєва. Миколаїв: МНАУ, 2019. 102 с.
10. Затверджені стандарти вищої освіти [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення 05.03.2021)
11. Administrative management [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Британського Інституту Адміністративного управління. URL: <http://www.instan.org/Administrative-Management> (дата звернення 27.02.2021)
12. Briscoe Graham. Administrative management [Електронний ресурс] // Graham Briscoe // Сайт managers-net. URL: <https://www.managers-net.com/administrativemanagement.html> (дата звернення 05.03.2021)
13. What Is Administrative Management? [Електронний ресурс] // Reference. Офіційний сайт Ask Media Group. URL: <https://www.reference.com/business-finance/administrative-management-99311a2fbd35fc0b> (дата звернення 27.02.2021)
14. Strategies for Effective Administrative Management [Електронний ресурс] // Сайт пошуку вакансій Indeed. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/effective-administrative-management-strategies> (дата звернення 29.12.2020)
15. Administrative management [Електронний ресурс] // Сайт.commercemates.com. URL: <https://commercemates.com/administrative-management/> (дата звернення 05.03.2021)
16. Новікова М.М. Конспект лекцій з дисципліни «Менеджмент і адміністрування (адміністративний менеджмент)» (для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030601 — Менеджмент) / М.М. Новікова; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. 98 с.
17. Забродська Г.І. Адміністративний менеджмент [Електронний ресурс]: навч. посібник / Г.І. Забродська. Електрон. дані. Х.: ХДУХТ, 2017. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана.
18. Адміністрація [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42679 (дата звернення 07.03.2021)
19. Адміністративний менеджмент: навчальний посібник / Н.Я. Михаліцька, М.Р. Верескля, В.С. Михаліцький. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 320 с.
20. Гріфін Р. Основи менеджменту: підручник / Р. Гріфін, В. Яцура. Наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. Львів: БаК, 2001. 624 с.

References

1. Antonjuk O. V. Metodychni rekomendacii shhodo zabezpechennja samostijnoji roboty studentiv z dyscypliny «Administratyvnyj menedzhment» (dlja maghistriv) / O. V. Antonjuk. K.: MAUP, 2008. 70 s.
2. Menedzhment: navch. posib. / L.S. Shevchenko, O. A. Ghrycenko, S.M. Makukha ta in.; za zagh. red. d-ra ekon. nauk, prof. L.S. Shevchenko. Kh.: Pravo, 2013. 216 s.
3. Antonjuk, O. Administratyvnyj menedzhment: etyko-metodologichni zasady / O. Antonjuk // Personal. 2006. # 12. S. 58–65. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=413> (data zvernennja 06.03.2021)
4. Ghordijenko L. Ju. Administratyvnyj menedzhment: navchalnyj posibnyk / L. Ju. Ghordijenko. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznecja, 2016. 216 s.
5. Kryvokulska N. Administratyvnyi menedzhment u systemi menedzhmentu orhaniv derzhavnoi vlady / N. Kryvokulska // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. 2013. # 1. S. 22–29.
6. Novikova M. M. Rolj i misce administratyvnogho upravlinnja u systemi menedzhmentu orghanizacij / M. M. Novikova // Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija». Serija «Ekonomika». berezenj 2020. # 16(44). S. 86–90.
7. Halushchak O. Some aspects of the organizing of administrative management in organizations [Elektronnyj resurs] / Olha Halushchak, Mykhailo Halushchak // Socialjno-ekonomichni problemy i derzhava. 2015. Vyp. 1 (12). S. 230–238. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15hoyuvo.pdf>. (data zvernennja 28.02.2021)
8. Minenko M. A. Misce i rolj administratyvnogho menedzhmentu v zaghaljnoorghanizacijnij systemi upravlinnja / M. A. Minenko // Ekonomika ta derzhava. 2018. # 2. S. 7–10.
9. Stiljnyk V. V. Administratyvnyj menedzhment: konspekt lekciy / V. V. Stiljnyk, N. Je. Zinghajeva. Mykolajiv: MNAU, 2019. 102 s.
10. Zatverdzeni standarty vyshhoji osvity [Elektronnyj resurs] // Oficijnyj sajт Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (data zvernennja 05.03.2021)

11. Administrative management [Elektronnyj resurs] // The official site of The Institute of Administrative Management. URL: <http://www.insta.m.org/Administrative-Management> (data zvernennja 27.02.2021)
12. Briscoe Graham. Administrative management [Elektronnyj resurs] // Graham Briscoe // Site managers-net. URL: <https://www.managers-net.com/administrativemanagement.html> (data zvernennja 05.03.2021)
13. What Is Administrative Management? [Elektronnyj resurs] // Reference. The official site of Ask Media Group. URL: <https://www.reference.com/business-finance/administrative-management-99311a2fbd35fc0b> (data zvernennja 27.02.2021)
14. Strategies for Effective Administrative Management [Elektronnyj resurs] // The official site of jobs Indeed. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/effective-administrative-management-strategies> (data zvernennja 29.12.2020)
15. Administrative management [Elektronnyj resurs] // Sait commercemates.com. URL: <https://commercemates.com/administrative-management/> (data zvernennja 05.03.2021)
16. Novikova M. M. Konspekt lekcij z dyscypliny «Menedzhment i administruvannja (administratyvnyj menedzhment)» (dlja studentiv usikh form navchannja naprjamu pidgotovky 6.030601 — Menedzhment) / M. M. Novikova; Kharkiv. nac. un-t misjk. ghosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv: KhNUMGh im. O. M. Beketova, 2016. 98 s.
17. Zabrodsjka Gh. I. Administratyvnyj menedzhment [Elektronnyj resurs]: navch. posibnyk / Gh. I. Zabrodsjka. Elektron. dani. Kh.: KhDUKhT, 2017. 1 elektron. opt. dysk (CD-ROM); 12 sm. Nazva z tyt. ekrana.
18. Administracija [Elektronnyj resurs] / Encyklopedija suchasnoji Ukrajiny. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42679 (data zvernennja 07.03.2021)
19. Administratyvnyj menedzhment: navchaljnyj posibnyk / N. Ja. Mykhajicjka, M. R. Veresklja, V. S. Mykhajicjkyj. Ljviv: LjvDUVS, 2019. 320 s.
20. Ghrifin R. Osnovy menedzhmentu: pidruchnyk / R. Ghrifin, V. Jacura. Nauk. red. V. Jacura, D. Olesnevych. Ljviv: BaK, 2001. 624 s.

Юхно Валентина Вячеславівна

магістрант економічного факультету

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Юхно Валентина Вячеславовна

магістрант экономического факультета

Днепровского национального университета имени Олеся Гончара

Yukhno Valentyna

Master's student of the Faculty of Economics

Oles Honchar Dnipro National University

Приварникова Ирина Юліївна

кандидат економічних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Приварникова Ирина Юльевна

кандидат экономических наук, доцент

Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара

Privarnikova Irina

PhD in Economics

Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: 0000-0001-7022-7946

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7063

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА МІЖНАРОДНИМИ БІЗНЕС-ПРОЕКТАМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬСЯ ВІДДАЛЕНО

ОСОБЕННОСТИ КОНТРОЛЯ ЗА МЕЖДУНАРОДНЫМИ БИЗНЕС-ПРОЕКТАМИ, КОТОРЫЕ ПРОИСХОДЯТ УДАЛЕННО

FEATURES OF CONTROL OVER INTERNATIONAL BUSINESS PROJECTS WHICH ARE REMOTELY

Анотація. З розвитком міжнародної діяльності багатьох компаній виникає питання як ефективно організувати контроль за міжнародними бізнес-проектами. Важкість даного контролю обумовлена дистанцією між головним офісом компанії та закордонними бізнес-проектами. Це дослідження показує особливості організації віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами шляхом оптимізації під власні потреби різних концепцій, способів, видів, підходів, етапів, моделей, типів віддаленого контролю, досліджено плюси та мінуси організації віддаленого контролю різними шляхами, вплив культурних особливостей на реалізацію віддаленого контролю.

Оригінальність / цінність. У статті проаналізовано коли компаніям необхідно застосовувати віддалений контроль, шляхи покращення віддаленого контролю, порівняно концепції віддаленого контролю міжнародними бізнес-проектами, обґрунтовано доцільність використання різних видів контролю (попередній, поточний та заключний), запропоновано нові способи дистанційного контролю, проаналізовано підходи різних авторів до контролю, досліджено етапи формування моделі віддаленого контролю за міжнародними бізнес проектами, проаналізовано типи віддаленого контролю та характеристики компаній та бізнес-проектів, яким вони притаманні, досліджено залучення різних за детальністю, ступенем охоплення, частотою проведення способів контролю для оптимізації контролю бізнес-проектами, проаналізовано залежність віддаленого контролю від культурних особливостей приймаючої країни (місця реалізації проекту) та країни походження.

Матеріали та методи. Досліджено та проаналізовано теоретичні матеріали організації віддаленого контролю: економічна література (посібники та підручники), наукові праці (статті та тези). Використано різні методи дослідження: теоретичні (аналіз матеріалу та синтез, узагальнення та пояснення, класифікація тощо), емпіричні (спостереження та опис), системний і функціональний.

Ключові слова: менеджмент, бізнес-проект, управлінський контроль, віддалений контроль, міжнародний бізнес.

Аннотация. С развитием международной деятельности многих компаний возникает вопрос как эффективно организовать контроль за международными бизнес-проектами. Тяжесть данного контроля обусловлена дистанцией между главным офисом компании и зарубежными бизнес-проектами. Это исследование показывает особенности организации удаленного контроля за международными бизнес-проектами путем оптимизации под собственные нужды различных концепций, способов, видов, подходов, этапов, моделей, типов удаленного контроля, исследованы плюсы и минусы организации удаленного контроля разными путями, влияние культурных особенностей на реализацию удаленного контроля.

Оригинальность / ценность. В статье проанализированы когда компаниям необходимо применять удаленный контроль, пути улучшения удаленного контроля, по сравнению концепции удаленного контроля международными бизнес-проектами, обоснована целесообразность использования различных видов контроля (предварительный, текущий и заключительный), предложены новые способы дистанционного контроля, проанализированы подходы различных авторов к контролю, исследованы этапы формирования модели удаленного контроля за международными бизнес-проектами, проанализированы типы удаленного контроля и характеристики компаний и бизнес-проектов, которым они присущи, исследованы привлечения различных по детальностью, степени охвата, частоте проведения способов контроля для оптимизации контроля бизнес-проектами, проанализирована зависимость удаленного контроля от культурных особенностей принимающей страны (места реализации проекта) и страны происхождения.

Материалы и методы. Исследованы и проанализированы теоретические материалы организации удаленного контроля: экономическая Литература (пособия и учебники), научные труды (статьи и тезисы). Использованы различные методы исследования: теоретические (анализ материала и синтез, обобщение и объяснение, классификация и т.д.), эмпирические (наблюдение и описание), системный и функциональный.

Ключевые слова: менеджмент, бизнес-проект, управленческий контроль, удаленный контроль, международный бизнес.

Summary. With the development of international activities of many companies, the question arises how to effectively organize control over international business projects. The difficulty of this control is due to the distance between the company's headquarters and foreign business projects. This study shows the features of the organization of remote control of international business projects by optimizing for their own needs different concepts, methods, types, approaches, stages, models, types of remote control, explores the pros and cons of remote control in different ways, the impact of cultural features on the implementation of remote control.

Originality / value. The article analyzes when companies need to apply remote control, ways to improve remote control, compares the concept of remote control by international business projects, substantiates the feasibility of using different types of control (preliminary, current and final), offers new methods of remote control, analyzes different approaches to control, the stages of formation of the model of remote control over international business projects are investigated, the types of remote control and characteristics of companies and business projects are characterized, the involvement of different in detail, degree of coverage, frequency of control methods to optimize control of business projects is analyzed. remote control of the cultural characteristics of the host country (project location) and country of origin.

Materials and methods. Theoretical materials of the organization of remote control are investigated and analyzed: economic literature (manuals and textbooks), scientific works (articles and theses). Different research methods were used: theoretical (material analysis and synthesis, generalization and explanation, classification, etc.), empirical (observation and description), systemic and functional.

Key words: management, business project, management control, remote control, international business.

Постановка проблеми. Для багатьох компаній сьогодні актуальною і невирішеною залишається проблема вибору способів ефективного контролю за віддаленими бізнес-проектами. Існують багато методів, підходів організації контролю. Віддалені проекти складніше контролювати ніж звичайні, тому виникає питання як краще організувати контроль.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему організації звичайного та віддаленого контролю досліджують різні вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед них: Паскаль Пітерс, Пол Е. М. Ліггарт, Ен Бардоель та Ерік Поутсма, проф. В. Ф. Максимова, проф. Б. Н. Соколов, Белік В. Д., Н. Г. Виговська, М. Д. Корінько та інші.

Автор Белік В. Д. проаналізував основні підходи до організації системи внутрішнього контролю та розробив послідовність організації внутрішнього контролю, яка наочно відображає основні етапи її створення [1].

Виговська Н. Г. [1; 2], Максимова В. Ф. [1; 3] Корінько М. Д. [1; 4] дослідили систему контролю та вияви чинники, які впливають на зміну системи.

Проф. Соколов виділив форми організації внутрішнього контролю [1; 5].

Паскаль Пітерс, Пол Е. М. Ліггарт, Ен Бардоель та Ерік Поутсма виявили та проаналізували вплив культурних цінностей організації на застосування дистанційної роботи [6].

Нові технології стимулюють збільшення віртуальної та дистанційної роботи, що призводить до потреби підвищення ефективності дистанційного управління [7]. Вони також потребують нових стратегій управління та контролю за допомогою відповідних інструментів та методів [8].

Організаційний контроль підвищує довіру працівників до компанії, що може підвищити ефективність роботи працівників [9].

Транскордонний управлінський контроль впливає на діяльність ТНК та міжнародних компаній. Такий контроль повинен узгоджуватися з корпоративними цілями та адаптуватися до умов країни перебування [10].

Не зважаючи на існування різних методів, способів, видів організації контролю перед компаніями залишається питання як ефективно організувати контроль за бізнес-проектами на відстані. Кожна компанія потребує індивідуальних підходів для організації контролю. Крім того, не всі контрольні заходи будуть ефективні в кожній компанії. Так для оцінки ефективності управління у процесі організації бізнес-проектів компанії потребують аналізу відповідності контрольно-аналітичної системи [11]. Також великі компанії під час управління потребують створення єдиної методології (теоретичної та практичної) обліку, аналізу та контролю [12]. Тому виявлення найкращих способів організації віддаленого контролю потребує дослідження та аналізу.

Метою статті є дослідження та аналіз різних способів реалізації контролю за віддаленими міжнародними бізнес-проектами.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Міжнародні бізнес-проекти, які відбуваються віддалено потребують специфічний, детальніший контроль. Від його організації залежить успішність дистанційних проектів.

Віддалений контроль необхідний компаніям під час: ЗЕД; реалізації міжнародних бізнес-проектів;

відкриття нових філіалів чи дочірніх підприємств; відкриття торгових представництв; відрядження працівників за рубіж; перевезень товарів за кордон; організації ділових зустрічей; участі у міжнародних виставках; дистанційній роботі.

Віддалений контроль використовують різні за розмірами організації: від невеликих компаній до ТНК. В залежності від розміру, фінансових можливостей доцільно використовувати різні види та способи віддаленого контролю.

Кожна компанія автоматизує віддалений контроль під власну діяльність, бо керівники зазвичай не можуть застосовувати усі методи, способи, підходи організації контролю через великі витрати коштів та часу.

Для покращення віддаленого контролю за міжнародними проектами авторами запропоновано: систематизувати контроль; зробити його простим, прозорим та результативним; організувати механізм контролю; стандартизувати контроль в компаніях індивідуально; здійснювати контроль постійно, організувати його як процес.

Існують різні концепції віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами: систематичний віддалений контроль; дистанційний контроль як безперервний процес; приватна перевірка (відрядження працівників для перевірки, діагностика) [13].

Авторами статті проаналізовано вищезазначені концепції у таблиці 1. Аналіз виявив, що кожна концепція має свої переваги та недоліки, запропоновано поєднувати концепції для оптимізації віддаленого контролю.

Таким чином, компанія може застосовувати різні концепції та комбінувати їх, вибір залежить від мети та фінансових ресурсів.

При організації контролю за міжнародними бізнес-проектами, які відбуваються віддалено автори пропонують використовувати різні види контролю (попередній, поточний та заключний) [14; 15; 16]. Такий контроль допомагає організації виявляти проблеми, ще на початковому етапі та приймати керівникам правильні рішення для ліквідації відхилень від плану.

Попередній вид контролю за віддаленими міжнародними бізнес-проектами здійснюють до початку робіт за допомогою розрахунку необхідних для проекту ресурсів та для обґрунтування доцільності та ефективності проекту [15].

Поточний віддалений контроль за міжнародними бізнес-проектами допомагає вчасно виявити відхилення від плану під час реалізації проекту та оптимізувати діяльність компанії [15].

Заключний віддалений контроль за міжнародними бізнес-проектами допомагає компанії підсуму-

Таблиця 1

Концепції віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами

Концепція віддаленого контролю	Очікуваний результат	Переваги концепції	Недоліки концепції
Систематичний віддалений контроль	Допомагає створити систему віддаленого контролю. Покращить реалізацію бізнес-проекту	Регулярність та систематичність віддаленого контролю допоможе компанії слідкувати за власними міжнародними бізнес-проектами. Дана концепція допоможе організувати та налагодити контроль на відстані	Важкість створення системи дистанційного контролю. Необхідність залучення великої кількості ресурсів
Дистанційний контроль як безперервний процес	Безперервний контроль допоможе швидко виявляти відхилення від запланованих результатів	Зменшить відхилення. Допоможе швидше ліквідувати проблеми. Оптимізує виконання бізнес-проекту за кордоном. Налагодить комунікацію між головним офісом та проектною командою.	Значні витрати коштів та часу на безперервний віддалений контроль
Приватна перевірка	Допомагає виявити слабкі місця, які не можливо було виявити без відрядження працівника для діагностики	Довірена особа допоможе з середини дослідити виконання міжнародного бізнес-проекту та доповість результати перевірки головному офісу	Необхідність довіреної особи. Фінансування всіх витрат на перевірку та відрядження особи
Поеднання концепцій	Оптимізує процес віддаленого контролю згідно потреб компанії	Налагодить та спростить виконання віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами	Витрати ресурсів для створення оптимального віддаленого контролю

вати результати проекту дистанційно, співставити планові показники з фактичними, проаналізувати виявлені відхилення для реалізації нових проектів у майбутньому [15].

Віддалений контроль можна організувати за допомогою різних способів. Авторами запропоновано одночасно використовувати різні способи та впроваджувати нові. Це допоможе головному офісу компанії краще слідкувати за міжнародними бізнес-проектами та підвищить ефективність віддаленого контролю.

Запропоновано одночасно використовувати наступні способи віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами компанії: онлайн спостереження; високотехнологічний контроль; електронні звіти; відрядження довіреної людини для контролю; онлайн наради у скайп; електронні пропускні пункти (рис. 1).

Користь даних способів авторами зазначено далі у тексті статті.

Онлайн спостереження допоможе контролювати процес виконання роботи працівниками у реальному часі. Це створить елемент присутності керівника за кордоном, хоча фізично керівник може бути у будь-якому місці. Таким чином, працівники знають, що їх роботу можуть віддалено перевірити у будь-який час, тому вони будуть намагатися краще виконувати поставлені завдання.

Високотехнологічний контроль спостить віддалений контроль за допомогою інноваційних програм для перевірки роботи. Високі технології мінімізують витрати часу менеджера, об'єднують інформацію та допомагають знайти відхилення швидше.

Для дистанційного контролю доцільно застосовувати електронні звіти, які допоможуть слідкувати за діяльністю працівників на відстані. Тобто, поточний контроль можна проводити весь час у електронному вигляді. Це значно економить час керівників на перевірку роботи персоналу. Контроль в електронному вигляді можна проводити за допомогою різних програм.

Віддалений контроль за міжнародними бізнес-проектами керівник компанії може здійснювати за допомогою відрядження довіреної особи для контролю за кордон. Довірена особа може дистанційно від керівника контролювати бізнес-проекти компанії.

Онлайн наради допоможуть керівникам на відстані давати вказівки персоналу що до виконання міжнародного бізнес-проекту компанії. Це допоможе контролювати роботу віддалено та вчасно оптимізувати діяльність.

Електронні пропускні пункти допоможуть дистанційно контролювати час роботи працівників, їх запізнення та перерви. Це оптимально для компанії, які почасово оплачують роботу.

Таким чином, компанія для контролю за міжнародними бізнес-проектами обирає способи, які

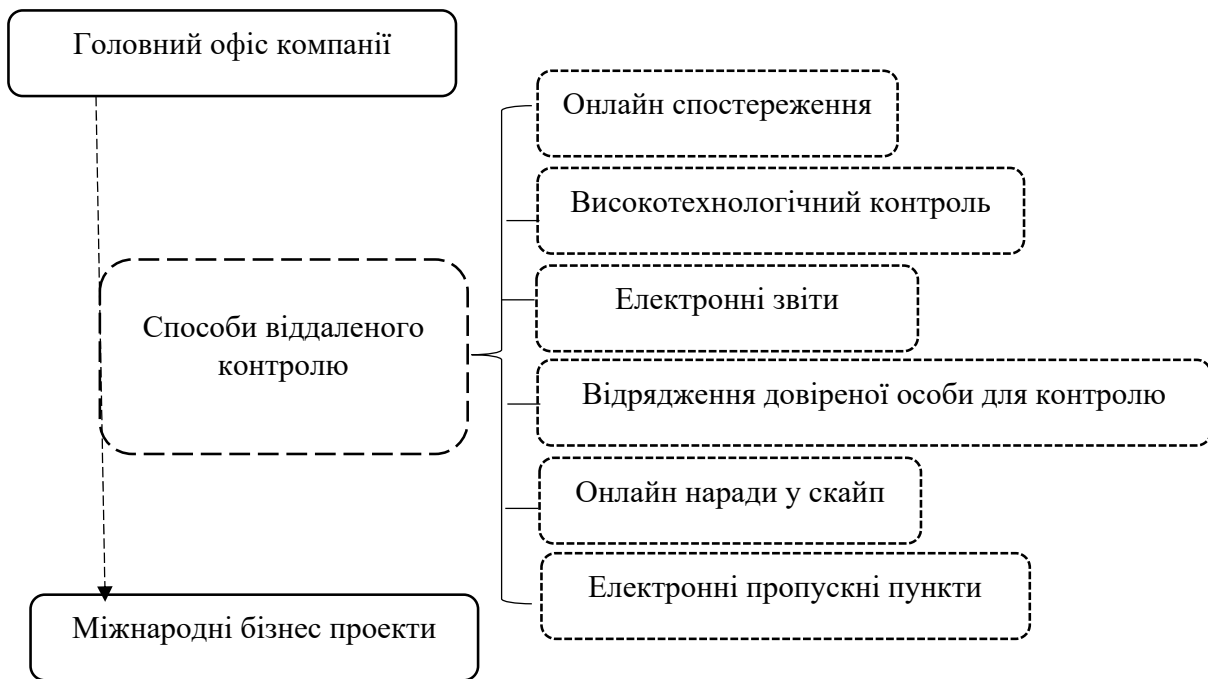

Рис. 1. Способи віддаленого контролю

Джерело: розробка авторів

найкраще допоможуть слідкувати за ефективністю роботи проекту.

Кожен спосіб віддаленого контролю потребує різних витрат ресурсів компанії. Для того, щоб обґрунтувати витрати необхідно проаналізувати як найкраще організувати умови праці працівників, які реалізують бізнес-проект за кордоном. Це допоможе організувати ефективний віддалений контроль.

Так, Hylco H. Nijp, Debby G. J. Beckers, Karina van de Voorde, Sabine A. E. Geurts & Michiel A. J. Kompier дослідили вплив нових способів роботи на робочий час та місце роботи, стан здоров'я та результати, пов'язані з роботою. Вони виявили, що такі зміни не обов'язково призводять до змін у характеристиках психосоціальної роботи [17].

Таким чином, втори наголошують, що необхідно досліджувати умови роботи працівників під час віддаленого контролю для оптимізації роботи міжнародного бізнес-проекту.

На думку Корінько, сукупність методів та форм управлінської діяльності, системний підхід допомагають виявити найкращі умови реалізації бізнес-проектів. Він виявив, що основою проектування методології контрольно-аналітичної системи управління проектом повинна бути ціль проекту механізм її досягнення [4; 11].

Автори виявили, що міжнародні компанії використовують різні підходи до організації системи віддаленого контролю за міжнародними-бізнес-проектами. Це залежить від:

- самого бізнес-проекту компанії (його специфіки, направленості, головної мети проекту, об'єму фінансування, місця реалізації проекту, виконавців проекту, часу реалізації);
- від компанії (виду діяльності, місця розташування, керівництва);
- від відповідальних за контроль осіб.

На думку Виговської, при зміні власника компанії та контролюючої особи може зазнати змін система внутрішнього контролю. Згідно даного підходу, автори припускають існування істотних відмінностей між:

- системою внутрішнього контролю в материнській та дочірній компаніях;
- системою контролю за віддаленим бізнес-проектом та звичайним проектом компанії [1; 2].

Так, Виговська дослідила вплив форми власності на систему контролю.

Вона вважає, що самостійна система контролю оптимальна для великих та середніх компаній, які мають зі складну організаційну структуру. Невеликі компанії можуть контролювати проекти за допомогою інтегрованої системи обліку [1; 2].

Максімова М. Ф. вважає, що різні умови впливають на організацію системи контролю: ступінь відповідальності за систему контролю керівництва компанії; складність системи контролю для різних за розмірами компаній; ступінь довіри до поточного контролю; відмова від неефективних способів контролю; ефективність та дієвість контролю керівників

За даним підходом, система віддаленого контролю за міжнародними бізнес проектами буде сформована під впливом вище зазначених умов, їх модифікація призведе до зміни системи контролю [1; 3].

Систему організації віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами компанії організують у різних формах.

Проф. Соколов виділив наступні форми організації внутрішнього контролю, які компанія може використати при організації віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами: система внутрішнього аудиту (потребує значних витрат, оптимальні для використання середніми та великими компаніями); структурно-функціональна форма (не потребує значних витрат від компанії), контрольно-ревізійна служба [1; 5].

Таким чином, автори даного дослідження наголошують, що система віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами формується керівником компанії. Він затверджує документи (статут компанії та внутрішні документи), обирає кадровий склад (виконавців проекту), визначає підходи, методи, способи та критерії функціонування віддаленого контролю [1].

Під час розробки моделі віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами компанії виділяють три етапи:

1. Вироблення стандартів та критеріїв віддаленого контролю.
2. Зіставлення реальних результатів з розробленими стандартами та плановими показниками.
3. Застосування необхідних коригуючих дій [18].

Етапи формування моделі віддаленого контролю за міжнародними бізнес проектами та їх потенційних ефект досліджено авторами у таблиці 2.

Таким чином, автори прийшли до висновків, що модель віддаленого контролю формується за допомогою трьох етапів кожною компанією самостійно.

Ефективність моделі залежить від: працівників компанії; самого бізнес-проекту; умов приймаючої країни (місця реалізації проекту); фінансових можливостей компанії; інших факторів впливу.

Автори статті також дослідили різні типи віддаленого контролю (бюрократичний, децентралізований контроль, ринковий, клановий) та притаманні їм міжнародні бізнес-проекти (табл. 3.) [19; 20].

Таким чином, автори виявили, що компанія обирає кращий для себе тип віддаленого контролю у залежності від: мети компанії; її діяльності; мети контролю тощо. Це також впливає на вибір форми проведення віддаленого контролю.

Плюси та мінуси та доцільність використання різних форм віддаленого контролю автори дослідили у таблиці 4.

Отже, застосування різних форм контролю оптимально для різних потреб.

Таким чином, за результатами аналізу проекту авторами було виявлено, що компанія може використовувати майже всі способи віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами в залежності від етапу реалізації проекту та потреби окремого способу для вирішення поставленої задачі.

Автори також наголошують, що на віддалений контроль впливають культурні особливості різних країн:

- країни-походження проекту (місце розташування компанії, культурні особливості даної країни, особливості ведення бізнесу, корпоративна культура тощо).
- країни-реалізації проекту (місце реалізації проекту, спосіб ведення бізнесу, культурні відмінності тощо).

Так, Паскаль Пітерс, Пол Е. М. Ліггарт, Ен Бардоель та Ерік Поутсма дослідили вплив культурних цінностей на застосування організаціями

Таблиця 2

Етапи формування моделі віддаленого контролю за міжнародними бізнес проектами

№	Етапи формування моделі віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами	Характеристика етапів формування віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами	Очікуваний результат
1.	Вироблення стандартів та критеріїв віддаленого контролю	Компанія досліджує та аналізує майбутній віддалений бізнес-проект, формує оптимальну модель віддаленого контролю	Розробка стандартів контролю
2.	Зіставлення реальних результатів з розробленими стандартами та плановими показниками.	Компанія перевіряє як працює модель віддаленого контролю та аналізує відхилення між плановими та реальними результатами	Перевірка функціонування стандартів
3.	Застосування необхідних коригуючих дій	Компанія вносить необхідні зміни для оптимізації моделі віддаленого контролю	Розробка ідеальної моделі віддаленого контролю для конкретної компанії з врахуванням попередніх досліджень

Таблиця 3

Типи віддаленого контролю для різних бізнес-проектів

Типи віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами	Характеристика типу віддаленого контролю	Характеристика компаній та бізнес-проектів, яким притаманний даний тип віддаленого контролю
Бюрократичний	Здійснюється зверху до низу через адміністративну систему	Компанії, які використовують для віддаленого контролю відрядження довірених працівників та бюрократичну систему звітів. Бізнес-проекти контролюються працівниками, які відрядженні головним офісом, звітність надходить до керівника по вертикальній структурі управління
Децентралізований	Здійснюється на основі довіри, соціальних цінностей, традицій	Компанії делегують контрольні обов'язки. Бізнес-проект контролює відповідальна за проект особа, яка здійснює поточний контроль. Заключний контроль здійснюють відповідальна особа за проект та керівник.
Ринковий	Залежить від ринкових механізмів (долі ринку, цінового діапазону, конкурентів)	Компанія слідує за ринком функціонування бізнес-проекту та вносить корективи у проект для покращення власної позиції на ринку
Клановий	Використовують компанії, які застосовують командні методи роботи	Компанія віддалено контролює міжнародні бізнес-проекти за допомогою командних методів роботи

Таблиця 4

Плюси та мінуси різних форм віддаленого контролю та їх оптимальність для різних міжнародних бізнес-проектів компанії [16]

Особливості віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами	Форми проведення дистанційного контролю	Плюси	Мінуси	Доцільність форми для віддаленого контролю за міжнародними бізнес-проектами компанії
Детальність	Детальний	Охоплює великий об'єм інформації.	Значні витрати ресурсів, важкість реалізації	Необхідний на початковому та заключному етапі реалізації проекту
	Оптимізований	Оптимізує витрати та час проведення контролю	Може мати недостатній обсяг охоплення	Необхідний під час поточної діяльності
Ступінь охоплення	Суцільний	Детальний	Трудомісткий, велике фінансування, значні витрати часу	Необхідний під час планування проекту, для виявлення відхилень від плану (за умови не розуміння причини відхилення), при підсумовуванні результатів проекту
	Вибірковий	Охоплює визначені керівництвом об'єкти	Можливість не виявлення відхилень від планів	Для непланової перевірки окремого об'єкту чи процесу
Системність та частота проведення	Системний	Налагоджений механізм віддаленого контролю	Час від часу потребує модернізації	Під час реалізації всього проекту на всіх етапах його реалізації
	Епізодичний	Застосовують час від часу для покращення ефективності організації контролю за реалізацією бізнес-проектів	Не систематичність проведення	Для перевірки ефективності віддаленого контролю, для пошуку збоїв функціонування контролю

дистанційної роботи. Було проаналізовано роботу 1577 організацій у 18 країнах світу та виявлено, що:

- широке застосування організаціями формальної практики дистанційної роботи існує в основному за умови: національних цінностей та застосування

- «жорсткого» непрямого контролю (індивідуальна оплата праці, яка пов'язана ефективністю роботи та 360° оцінка ефективності);
- не широке застосування дистанційної роботи існує при застосуванні прямого контролю (тобто біль-

шу частку менеджерів) та «м'який» непрямий контроль (тобто більшу частку професіоналів);
– низьке застосування дистанційної роботи більш вірогідне під час «м'якого» непрямого контролю [6]. Таким чином, автори підсумовують, що відмінності між країнами ускладнюють дистанційний контроль. Запропоновано мінімізувати даний вплив шляхом дослідження країни реалізації проекту для оптимізації дистанційного контролю за міжнародними бізнес-проектами компанії. Також пропонується організувати віддалений контроль за міжнародними бізнес-проектами автоматизовано за допомогою нових технологій та програмних продуктів.

Висновки. Таким чином, автори статті дослідили особливості контролю за міжнародними бізнес-проектами, які відбуваються віддалено. Було досліджено різні способи, види, типи, методи, моделі, підходи та форми організації віддаленого контролю та проаналізовано особливості та доцільність їх оптимального використання компанією.

Було виявлено, що на вибір шляхів реалізації віддаленого контролю впливають внутрішні та зов-

нішні фактори на сам перед у вигляді компанії, її керівництва, країни- реалізації проекту, країни походження компанії, культурні чинники та інші. Тому, автори пропонують використовувати різні способи в залежності від мети контролю.

Також, автори пропонують застосовувати нові способи контролю та оптимізувати існуючі.

Отже, дане дослідження показало, що особливості контролю за міжнародними бізнес-проектами залежать від багатьох факторів, і що не існує ідеальної, універсальної системи віддаленого контролю, яка була б оптимальною для кожної компанії. Тому, автори пропонують керівникам кожної компанії створювати свою систему контролю з використанням різних способів, видів, типів, методів, підходів контролю та оптимізувати їх під власну діяльність. Це допоможе компаніям ефективно організувати віддалений контроль за міжнародними бізнес-проектами. Майбутні дослідження можуть зосередитись на аналізі особливості віддаленого контролю ТНК.

Література

1. Белік В. Д. Підходи до організації системи внутрішнього контролю // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 3(15). URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/66169/61784>. (дата звернення 14.03.2021).
2. Виговська Н. Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [моногр.] / Н. Г. Виговська. Житомир: ЖДТУ, 2008. 532 с.
3. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства — системний підхід до розвитку / В. Ф. Максимова. К: АВРІО, 2005. 264 с.
4. Корінько М. Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: [моногр.] / М. Д. Корінько. К.: ДП «Ін форм.-аналіт. агентство», 2007. 429 с.
5. Соколов Б. Н. Системы внутреннего контроля (организация, методики, практика) / Б. Н. Соколов, Рукин. М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. 442 с.
6. Pascale Peters, Paul E. M. Ligthart, Anne Bardoel & Erik Poutsma 'Fit' for telework'? Cross-cultural variance and task-control explanations in organizations' formal telework practices // The International Journal of Human Resource Management, 2016. 27:21. P. 2582-2603. DOI: 10.1080/09585192.2016.1232294 (дата звернення 26.03.2021).
7. D. Sandy Staples, John S. Hulland, Christopher A. Higgins A Self-Efficacy Theory Explanation for the Management of Remote Workers in Virtual Organizations, 1999-2021 John Wiley & Sons, 2006. DOI: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1083-6101.1998.tb00085.x> (дата звернення 21.03.2021).
8. Technol J. Manag. Innov. How Do Managers Control Technology-Intensive Work? // Journal of Technology Management & Innovation. 2010. Volume 5, Issue 2. URL: https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-27242010000200001 (дата звернення 06.03.2021).
9. Verburg R. M., Nienaber A. M., Searle R. H., Weibel A., Den Hartog D. N., Rupp D. E. The Role of Organizational Control Systems in Employees' Organizational Trust and Performance Outcomes. Group Organ Manag. 2018 Apr; 43(2). P. 179-206. DOI: 10.1177/1059601117725191. Epub 2017 Aug 31. PMID: 29568213; PMCID: PMC5834078. (дата звернення 21.03.2021).
10. Сагедер М., Фельдбауер-Дюрстмюллер Б. Управлінський контроль у транснаціональних компаніях: систематичний огляд літератури. Rev Manag Sci 13, 2019. С. 875–918. <https://doi.org/10.1007/s11846-018-0276-1> (дата звернення 11.03.2021).

11. Корінко М. Д. Контрольно-аналітична система в управлінні діяльністю суб'єкта господарювання // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 10. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-10-5272> (дата звернення 22.03.2021).
12. Бодяко А. В., Бондаренко А. А. Современные тенденции обновления учетно-отчетной и контрольно-аналитической концепций информационного сопровождения управленческих решений // Вестник Университета. 2018. № 6. URL: <https://vestnik.guu.ru/jour/issue/view/29>. (дата звернення 27.03.2021).
13. Контроль как функция менеджмента. e-xecutive.ru URL: https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/Контроль_как_функция_менеджмента. (дата звернення 21.03.2021).
14. Види та форми контролю. Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidru4niki.com/10310208/pedagogika/vidi_formi_kontrolyu. (дата звернення 24.03.2021).
15. Основи менеджменту (2014) 12.2. Види контролю Бібліотека економіста. URL: <https://library.if.ua/book/3/359.html>. (дата звернення 26.03.2021).
16. Види контролю. Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidru4niki.com/12991010/menedzhment/vidi_kontrolyu. (дата звернення 21.03.2021).
17. Hylco H. Nijp, Debby G. J. Beckers, Karina van de Voorde, Sabine A. E. Geurts & Michiel A. J. Kompier Effects of new ways of working on work hours and work location, health and job-related outcomes // Chronobiology International. 2016. 33:6. P. 604-618. DOI: 10.3109/07420528.2016.1167731 (дата звернення 11.03.2021).
18. Етапи та модель процесу контролю. Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidru4niki.com/14860110/menedzhment/etapi_model_protseu_kontrolyu. (дата звернення 21.03.2021).
19. Подходы к организации контроля. Всё по специальности менеджмент. URL: <http://management-study.ru/podxody-k-organizacii-kontrolya.html>. (дата звернення 16.03.2021).
20. Подходы к системам контроля Studref. Студенческие реферативные статьи и материалы. URL: https://studref.com/307945/menedzhment/podxody_sistemam_kontrolya. (дата звернення 21.03.2021).

References

1. Bjelik V. D. Approaches to the organization of the internal control system // International collection of scientific works. Issue 3 (15). Available at: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/66169/61784>. [Accessed 14.03.2021]
2. Vyghovs'jka N. Gh. Economic control in Ukraine: theory, methodology, organization: [monograph] Zhytomyr: ZhdTU, 2008. 532 p.
3. Maksimova V. F. Internal control of economic activity of an industrial enterprise is a systematic approach to development K: AVRIO, 2005. 264 p.
4. Korin'jko M. D. Control and analysis of business entities in terms of its diversification: theory, methodology, diversification: [monograph] K.: DP «In form.-analyst. agency», 2007. 429 p.
5. Sokolov B. N. Internal control systems (organization, methods, practice) / B. N. Sokolov, Rukin. M.: JSC «Publishing House» Economics, 2007. 442 p.
6. Pascale Peters, Paul E. M. Ligthart, Anne Bardoel & Erik Poutsma 'Fit' for telework? Cross-cultural variance and task-control explanations in organizations' formal telework practices // The International Journal of Human Resource Management, 2016. 27:21. P. 2582-2603. DOI: 10.1080/09585192.2016.1232294 [Accessed 26.03.2021]
7. D. Sandy Staples, John S. Hulland, Christopher A. Higgins A Self-Efficacy Theory Explanation for the Management of Remote Workers in Virtual Organizations, 1999-2021 John Wiley & Sons, 2006. DOI: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1083-6101.1998.tb00085.x> [Accessed 21.03.2021]
8. Technol J. Manag. Innov. How Do Managers Control Technology-Intensive Work? // Journal of Technology Management & Innovation. 2010. Volume 5, Issue 2. URL: https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-27242010000200001 [Accessed 06.03.2021]
9. Verburg R. M., Nienaber A. M., Searle R. H., Weibel A., Den Hartog D. N., Rupp D. E. The Role of Organizational Control Systems in Employees' Organizational Trust and Performance Outcomes. Group Organ Manag. 2018 Apr; 43(2). P. 179-206. DOI: 10.1177/1059601117725191. Epub 2017 Aug 31. PMID: 29568213; PMCID: PMC5834078. [Accessed 21.03.2021]
10. Sageder M. & Feldbauer-Durstmüller B. Management control in multinational companies: a systematic literature review // Review of Managerial Science. 2018. 13(5). P. 875-918. Available at: <http://dx.doi.org/10.1007/s11846-018-0276-1>. [Accessed 11.03.2021]
11. Korinko N. Analytical and analytical system in the management of the activity of the enterprise // International scientific journal «Internauka». Series: «Economic Sciences». 2016. 10(30). Available at: <http://dx.doi.org/10.25313/2520-2294-2019-10-5272>. [Accessed 22.03.2021]

12. Bodjako A. V., Bondarenko A. A. Modern trends in updating accounting and reporting and control and analytical concepts of information support for management decisions // University Bulletin. 2018. No. 6 Available at: <https://vestnik.guu.ru/jour/issue/view/29>. [Accessed 27.03.2021]
13. Control as a function of management. e-xecutive.ru. Available at: https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/Контроль_как_функция_менеджмента. [Accessed 21.03.2021]
14. Types and forms of control. Learning materials online. Available at: https://pidru4niki.com/10310208/pedagogika/vidi_formi_kontrolyu. [Accessed 24.03.2021]
15. Fundamentals of Management 12.2. Types of control Library economist. 2014. Available at: <https://library.if.ua/book/3/359.html>. [Accessed 26.03.2021]
16. Types of control. Learning materials online. Available at: https://pidru4niki.com/12991010/menedzhment/vidi_kontrolyu. [Accessed 21.03.2021]
17. Hylco H. Nijp, Debby G. J. Beckers, Karina van de Voorde, Sabine A. E. Geurts & Michiel A. J. Kompier Effects of new ways of working on work hours and work location, health and job-related outcomes // Chronobiology International. 2016. 33:6. P. 604-618. DOI: 10.3109/07420528.2016.1167731 (<https://doi.org/10.3109/07420528.2016.1167731>) [Accessed 11.03.2021]
18. Stages and model of the control process. Learning materials online. Available at: https://pidru4niki.com/14860110/menedzhment/etapi_model_protseu_kontrolyu. [Accessed 21.03.2021]
19. Approaches to the organization of control. All by specialty management. Available at: <http://management-study.ru/podxody-k-organizacii-kontrolya.html>. [Accessed 16.03.2021]
20. Approaches to control systems, Studref. Student abstracts and materials. Available at: https://studref.com/307945/menedzhment/podhody_sistemam_kontrolya. [Accessed 21.03.2021]

Грицишин Анна Тарасівна

*кандидат економічних наук, асистент кафедри туризму
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Грицишин Анна Тарасовна

*кандидат экономических наук, ассистент кафедры туризма
Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Hrytsyshyn Anna

PhD in Economics,

Assistant Professor of the Department of Tourism

Ivan Franko National University of Lviv

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7003

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА

FACTORS OF THE FESTIVAL TOURISM DEVELOPMENT IN THE SECOND HALF OF 20TH CENTURY

Анотація. Стаття присвячена дослідженню розвитку фестивального туризму у другій половині ХХ століття. Фестивальний туризм належить до спеціалізованих підвидів туризму та покликаний задовольняти специфічні запити людей під час поїздки та відвідування об'єкта зацікавлення. Мотиваційною основою фестивального туризму слугує прагнення мешканців різних населених пунктів, регіонів і країн відвідати й узяти безпосередню участь у тому чи іншому фестивалі.

У статті проаналізовано основні фактори, що спричинили розвиток фестивального туризму у другій половині ХХ століття після закінчення Другої світової війни. Зокрема, виокремлено шість основних груп аналізованих факторів, а саме: цивілізаційні, соціологічні та психологічні фактори; економічні фактори; політичні фактори; технологічні фактори; екологічні фактори та туризм як фактор розвитку фестивалів.

Встановлено, що прогрес цивілізації та більш високі доходи населення дозволили задовольнити основні соціальні потреби у високорозвинених країнах, а також сконцентруватися на задоволенні культурних потреб, в тому числі відвідуванні фестивалів. Розпад СРСР та демократизація посткомуністичних країн Європи спричинили появу нової культурно-розважальної діяльності, а влада почала брати на себе все більшу відповідальність за соціально-економічний розвиток міст та регіонів, включаючи культурний аспект, що, своєю чергою, призвело до просування місцевих фестивалів. Розвиток транспортної інфраструктури та сучасних інформаційних технологій також позитивно сприяв розвитку фестивального туризму. Екологічний підхід до життя і до цивілізації загалом вважається вагомим фактором розвитку фестивального туризму, зокрема, останніми роками.

Ключові слова: туризм, фестивальний туризм, цивілізаційні фактори, економічні фактори, політичні фактори, технологічні фактори, екологічні фактори.

Аннотация. Статья посвящена исследованию развития фестивального туризма во второй половине ХХ века. Фестивальный туризм относится к специализированным подвидам туризма и призван удовлетворить специфические запросы людей во время поездки и посещения объекта интереса. Мотивационной основой фестивального туризма служит стремление жителей различных населенных пунктов, регионов и стран посетить и принять непосредственное участие в том или ином фестивале.

В статье проанализированы основные факторы, повлекшие развитие фестивального туризма во второй половине ХХ века после окончания Второй мировой войны. В частности, выделены шесть основных групп анализируемых факто-

ров, а именно: цивілізаційні, соціологічні та психологічні фактори; економічні фактори; політичні фактори; технологічні фактори; екологічні фактори та туризм як фактор розвитку фестивалів.

Установлено, що прогрес цивілізації та вищі доходи населення дозволили задовольнити основні соціальні потреби в розвинених країнах, а також сконцентруватися на задоволенні культурних потреб, в тому числі відвідуванні фестивалів. Розпад СРСР та демократизація посткомуністичних країн Європи викликали появу нової культурно-розважальної діяльності, а влада почала брати на себе всю більшу відповідальність за соціально-економічний розвиток міст та регіонів, включаючи культурний аспект, що, в свою чергу, привело до розвитку місцевих фестивалів. Розвиток транспортної інфраструктури та сучасних інформаційних технологій також позитивно сприяв розвитку фестивального туризму. Екологічний підхід до життя та до цивілізації в цілому вважається важливим фактором розвитку фестивального туризму, зокрема, в останні роки.

Ключові слова: туризм, фестивальний туризм, цивілізаційні фактори, економічні фактори, політичні фактори, технологічні фактори, екологічні фактори.

Summary. The article deals with the development of festival tourism in the second half of the 20th century. Festival tourism is referred to the special types of tourism and should satisfy specific needs of people during the trip. The motivational basis of the festival tourism is the desire of people to visit new places, regions and events in the world, including festivals.

The article analyzes the main factors of the development of festival tourism in the second half of the 20th century after the end of the Second World War. Six main groups of factors are determined, in particular: civilization, sociological and psychological factors; economic factors; political factors; technological factors; ecological factors and tourism as a factor in festival development.

It was established that the progress of civilization and higher incomes made it possible to satisfy the basic social needs in the highly developed countries, as well as to concentrate on high-level needs, including those connected with culture and entertainment, thus, also with festivals. The collapse of the USSR and the democratization of the post-communist countries in Europe caused the appearance of a new cultural and entertainment activity. Moreover, the authorities began to take more and more responsibility for the socioeconomic development of cities and regions, including the cultural aspect, which in turn resulted in promotion of local festivals. The development of transport infrastructure and modern information technologies has also positively contributed to the development of festival tourism. The ecological approach to life and to civilization in general is considered to be an important factor in the development of festival tourism in recent years.

Key words: tourism, festival tourism, civilization factors, economic factors, political factors, technological factors, ecological factors.

Постановка проблеми. Фестивалі були присутніми в житті людей протягом століть та є відображенням широко зрозумілої людської культури. Деякі з існуючих фестивалів з'явилися сотні років тому. Вони консолідували соціальні групи від найменших, таких як сім'я, до найбільших груп, що населяють окремі регіони або країни. Фестивальний туризм розвивався в контексті соціальних та економічних змін, що відбувалися у світі протягом останніх кількох століть. Найбільшого розвитку даний вид туризму зазнав після Другої світової війни, коли з'явилася велика кількість нових фестивальних подій та прагнення людей до нестандартних подорожей і вражень. Фестивальний туризм в даний час є одним з найбільш динамічних елементів, пов'язаних з відпочинком та туризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів фестивального туризму займалися багато зарубіжних вчених, зокрема, Д. Гетц [8], Дж. Голдблатт [11], К. Дьюар [6], В. Кадні [5], Б. Фрей [7] та ін. Серед вітчизняних вчених свої праці дослідженню зазначеної проблематики присвяти-

ли Ю. Грицьку [1], М. Топорницька [2], Л. Устименко [3] та ін. Незважаючи на вагомий внесок учених, тема розвитку фестивального туризму не є достатньо вивченою як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці, а тому потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз основних груп факторів, що спричинили розвиток фестивального туризму у другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Фестивальний бум, який спостерігався в середині та другій половині ХХ століття, обумовлений низкою факторів, які можна об'єднати у шість груп.

1. *Цивілізаційні, соціологічні та психологічні фактори.* Відповідно до теорії потреб Маслоу [13], прогрес цивілізації та більш високі доходи населення дозволили задовольнити основні соціальні потреби у високорозвинених країнах, а також сконцентруватися на потребах високого рівня, в тому числі пов'язаних з культурою та розвагами, включаючи фестивалі [9]. Зростаючий інтерес до фестивалів почав спостерігатися у групах людей, які раніше

їх не відвідували, наприклад, у молоді або у людей з нижчими доходами [7, с. 5].

Слід зазначити, що у високорозвинених країнах люди часто уникають тривалих відпусток і надають перевагу коротшим, але частішим поїздкам, наприклад, на відвідування фестивалів [11, с. 4]. З іншого боку, життєвий цикл людини включає кілька етапів, які вимагають більш тривалих періодів дозвілля. Наприклад, молодість — це час навчання, коли люди ще не працюють або працюють лише частково і, отже, мають багато часу на інші заходи, включаючи участь у фестивалях (наприклад, поп-музики). Подібним чином люди пенсійного (постпродуктивного) віку також мають багато вільного часу та часто беруть участь у туристичних event поїздках, включаючи фестивалі.

Ще однією концепцією, яка добре описана рядом авторів, є теорія пошуку втечі (escape-seeking theory). Потреба втекти від повсякденної буденності та шукати нових вражень у середовищі, що контрастує з повсякденним досвідом, сприяє розвитку фестивального туризму [4, с. 430].

Що стосується мотивації людей, які беруть участь у фестивалях, було виділено низку індивідуальних соціальних факторів, таких як вже згадана втеча від повсякденності, унікальність події, захоплення, соціалізація, проведення часу зі сім'єю, відпочинок, допитливість, культурні дослідження, спільність групових інтересів та зовнішня групова соціалізація.

Ще одним важливим фактором, який сприяє розвитку сучасних фестивалів, є масова міграція та подальше виникнення мультикультурних суспільств. Сьогодні ці процеси знайшли своє відображення в безлічі багатокультурних фестивалів, організованих етнічними меншинами.

2. Економічні фактори розвитку фестивального туризму. Основним економічним фактором розвитку фестивалів стало постійне зростання особистого доходу в індустріальному світі. Більші доходи дали змогу людям витрачати зайві гроші на відвідування фестивалів або, у випадку спонсорів, — на підтримку фестивалів. Крім того, кількість фестивалів також різко зросла разом із ступенем їхньої професіоналізації. Очевидним економічним фактором є також зростання міст та регіонів, де проводяться фестивалі [8, с. 417].

Подібним чином організаційний професіоналізм фестивалів залучає спонсорів, зокрема, якщо вони відповідають на власні інституційні чи приватні потреби. Спонсори отримують користь від підтримки фестивалів різними способами, наприклад, вони дають своїм підприємствам хороший розголос [14, с. 209]. Компанії також підтримують фестивалі, які

тематично пов'язані з їхньою ринковою діяльністю, наприклад, Фестиваль корабельного дайвінгу (The Shipwreck Diving Festival) в м. Лодзь (Польща) фінансується фірмами, що займаються дайвінгом. Подібним прикладом є Фестиваль дослідників, пов'язаний з розвідкою та кваліфікованим та пригодницьким туризмом, що фінансується фірмами, що виробляють спортивне та трекінгове спорядження [5, с. 116].

Особливо важливим фактором, який сприяє розвитку професіоналізації фестивалів — це популяризація їх засобами масової інформації, як традиційними, так і електронними [1, с. 58]. Слід зазначити, що якість послуг, які пропонуються під час фестивалів (стандартні послуги, транспорт, готельні та гастрономічні послуги тощо), є ще одним елементом, який залучає відвідувачів та підвищує привабливість заходу.

3. Туризм як фактор розвитку фестивалів. Ще одним фактором, який спричинив сучасний бурхливий розвиток фестивалів, — це розширення туризму, особливо культурного. Загалом культурний туризм можна визначити як комерціалізований вияв людського бажання побачити, як живуть інші. Він базується на бажанні побачити різні прояви життя інших людей в їхньому автентичному середовищі, що виражаються у декоративно-прикладному мистецтві, музиці, літературі, танцях, їжі та напоях, грі, ремеслах, мові та ритуалі [6, с. 124]. Цей вид туризму особливо поширився після Другої світової війни завдяки загальному підвищенню рівня життя в індустріальному світі.

Крім того, люди все частіше відмовляються від масових рекреаційних та екскурсійних заходів і надають перевагу коротшим, але більш різноманітним та індивідуальним поїздкам, включаючи місцеві культурні заходи або культурний туризм, особливо в літні місяці. Це значно знижує витрати на поїздки, але водночас збільшує кількість відвідувачів на місцевих фестивалях.

Ще одним явищем, яке пов'язане з туризмом та сприяє розвитку сучасних фестивалів, є зростаючий інтерес до так званого пригодницького туризму (adventure tourism). Особливо це спостерігається у високорозвинених країнах, де багато людей відмовляються від традиційного рекреаційного туризму чи екскурсій та шукають більш тісного контакту з природою, пригод, нових викликів і навіть небезпечних способів проведення вільного часу [2, с. 247]. Сюди входять такі активності, як сходження на високі гори, дайвінг та дослідження печер. Ринок реагує на це явище, пропонуючи експедиції у високі гори (Гімалаї, Альпи) за допомогою професійних

гідів, польотів на борту винищувача або відвідин космодромів та участі у навчаннях астронавтів. Все більше людей відправляються в екзотичні поїздки в небезпечні райони, самотійно або невеликими групами. Саме ця група людей належить до аудиторії фестивалів, на яких представлені фільми та репортажі з експедицій [5, с. 110].

4. Політичні фактори. Ці фактори також є важливими факторами розвитку фестивального туризму, що спостерігається протягом останніх десятиліть. Особливо значним у цьому плані було падіння комунізму в країнах Центральної та Східної Європи та подальший розпад СРСР. Не менш важливими є соціально-економічні перетворення в Китаї. Усі ці процеси призвели до демократизації посткомуністичних країн Європи та появи нової культурно-розважальної діяльності, включаючи фестивалі. Більше того, влада почала брати на себе все більшу відповідальність за соціально-економічний розвиток міст та регіонів, включаючи культурний аспект, що, своєю чергою, призвело до просування місцевих фестивалів [5, с.112].

Описані вище процеси також спричинили лібералізацію правових норм щодо подорожей та пересування населення. Завдяки вступу посткомуністичних країн до Європейського Союзу, дані країни отримали можливість скористатися субсидіями та програмами сприяння культурі ЄС. Хорошим прикладом є програма «Європейська столиця культурної програми» *The European Capital of Culture Program* (розроблена в 1985 році як «Європейське місто культури» *The European City of Culture*) та програма «Європейська культурна щомісячна програма» *The European Cultural Month Program* (започаткована в 1990 році), які організовуються та фінансуються органами влади ЄС.

5. Технологічні фактори. Швидкий розвиток автомобільної промисловості та дорожньої інфраструктури, а також розвиток авіації та дешевих авіаліній збільшив мобільність населення у XX столітті. Сьогодні люди мають легший доступ до напрямків, де організовуються фестивалі.

Більше того, електронні засоби масової інформації позитивно впливають на фестивалі, збільшуючи їх популярність. Цікаві фестивальні події часто популяризують і рекламують телевізійні станції, радіо, преса та веб-портали, які стають їхніми медіа-меценатами та дають детальні звіти про фестивалі,

приділяючи їм багато часу в новинах чи спеціальних культурних програмах.

Сучасні технології дозволяють людям знаходити інформацію про фестивалі та купувати квитки через Інтернет. Швидкий розвиток Інтернету та активні онлайн контакти між людьми надзвичайно важливі (наприклад, Facebook, YouTube тощо) для розвитку фестивального туризму. Інформація, якою діляться користувачі соціальних мереж, включаючи інформацію про туризм та фестивальний туризм, стає все більш важливою. У віртуальному просторі люди, які мають однакові інтереси, можуть зв'язуватися та обмінюватися інформацією, оцінювати події та домовлятися про зустрічі на фестивалях у реальному світі [12, с. 327].

6. Екологічні фактори. Останнім фактором розвитку фестивального туризму, який набув особливої ваги в останні роки, є екологічний підхід до життя і до цивілізації загалом, зокрема, сприяння екологічній свідомості, розвиток руху «зелених» груп, вегетаріанська ідеологія та ідея здорового харчування. У цьому контексті слід розглядати появу низки еко-фестивалів, таких як кінофестиваль FICA в м. Голасі (Бразилія), Umwelt-Filmtage в Інгольштадті чи фестиваль органічної їжі в м. Брістолі (Великобританія). Фестивалі цього типу, ймовірно, будуть розвиватися далі через зростаючу роль проєкологічних поглядів та ідеологій у сучасних суспільствах.

Екофестивалі проводяться задля привернення уваги широкої громадськості до конкретних або глобальних екологічних проблем. Організатори таких заходів намагаються знайти оригінальні підходи для висвітлення теми і водночас залучити гостей до співпраці: створити фантастичну експозицію з природних матеріалів чи побудувати інсталяцію із зібраного тут же сміття, прокласти цікавий маршрут у природі чи допомогти облаштувати середовище для життя птахів.

Висновки. На сьогодні фестивалі належать до культурних подій, що найбільш стрімко розвиваються у світі та розглядаються як важливий елемент просування міст і регіонів, туристичного активу та продукту, а також залучення туристів. Фестивальний туризм активно почав розвиватися у середині XX століття після Другої світової війни. До такого розвитку призвело кілька факторів: економічний, включаючи розвиток масового туризму; політична лібералізація, технологічний прогрес та поява проєкологічних поглядів.

Література

1. Грицку Ю., Бучко Ж. Фестивальний туризм в системі рекреаційно-туристської діяльності // Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Вип. 519–520. С. 56–60.
2. Топорницька М. Місце фестивального туризму у класифікаційній схемі масових видів туризму // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2012. Вип. 29(2). С. 246–253.
3. Устименко Л. Подієвий туризм як історико-культурне явище // Культура і сучасність. 2013. № 1. С. 88–92.
4. Crompton J., McKay S. Motives of Visitors Attending Festival Events // Annals of Tourism Research. 1997. Vol. 24/2. PP. 425–439.
5. Cudny W. Festival Tourism — the Concept, Key Functions and Dysfunctions in the Context of Tourism Geography Studies // Geographical Journal. 2013. Vol. 65 (3). PP. 105–118.
6. Dewar K. Cultural Tourism. In: J. Jafari (ed.). 2000. P. 125.
7. Frey B. The Rise and Fall of Festivals. Reflections of the Salzburg Festival // Working Paper (Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich). 2000. Vol. 48. PP. 1–16.
8. Getz D. Event Tourism: Definition, Evolution, and Research // Tourism Management. 2008. Vol. 29. PP. 403–428.
9. Getz D. Festivals, Special Events, and Tourism. URL: https://www.academia.edu/1256281/Festivals_special_events_and_tourism.
10. Getz D. The Nature and Scope of Festival Studies // International Journal of Event Management Research. 2010. Vol. 5. PP. 1–47.
11. Goldblatt J. A Future for Event Management. The Analysis of Major Trends Impacting the Emerging Profession. In: J. Allen et al. (eds.). 2000. PP. 1–8.
12. Goldblatt J. Special Events. Event Leadership for a New World. Hoboken: John Wiley. [4th Ed.] 2005. 528 p.
13. Maslow A. A Theory of Human Motivation // Psychological Review. 1943. Vol. 50/4. PP. 370–396.
14. O'Hagan J., Harvey D. Why Do Companies Sponsor Arts Events? Some Evidence and a Proposed Classification // Journal of Cultural Economics. 2000. Vol. 24/3. PP. 205–224.

References

1. Ghrycku Ju., Buchko Zh. Festyval'nyj turizm v systemi rekreacijno-turystskoj dijalnosti // Naukovyj visnyk Cherniveckjogho universytetu. 2010. No. 519–520. PP. 56–60.
2. Topornycjka M. Misce festyval'nogho turyzmu u klasyfikacijnij skhemi masovykh vydiv turyzmu // Visnyk Ljvivskjogho universytetu. Serija: Mizhnarodni vidnosyny. 2012. No. 29(2). PP. 246–253.
3. Ustymenko L. Podijevyj turizm jak istoryko-kuljturne javyshhe // Kuljtura i suchasnistj. 2013. No. 1. PP. 88–92.
4. Crompton J., McKay S. Motives of Visitors Attending Festival Events // Annals of Tourism Research. 1997. Vol. 24/2. PP. 425–439.
5. Cudny W. Festival Tourism — the Concept, Key Functions and Dysfunctions in the Context of Tourism Geography Studies // Geographical Journal. 2013. Vol. 65 (3). PP. 105–118.
6. Dewar K. Cultural Tourism. In: J. Jafari (ed.). 2000. P. 125.
7. Frey B. The Rise and Fall of Festivals. Reflections of the Salzburg Festival // Working Paper (Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich). 2000. Vol. 48. PP. 1–16.
8. Getz D. Event Tourism: Definition, Evolution, and Research // Tourism Management. 2008. Vol. 29. PP. 403–428.
9. Getz D. Festivals, Special Events, and Tourism. URL: https://www.academia.edu/1256281/Festivals_special_events_and_tourism.
10. Getz D. The Nature and Scope of Festival Studies // International Journal of Event Management Research. 2010. Vol. 5. PP. 1–47.
11. Goldblatt J. A Future for Event Management. The Analysis of Major Trends Impacting the Emerging Profession. In: J. Allen et al. (eds.). 2000. PP. 1–8.
12. Goldblatt J. Special Events. Event Leadership for a New World. Hoboken: John Wiley. [4th Ed.] 2005. 528 p.
13. Maslow A. A Theory of Human Motivation // Psychological Review. 1943. Vol. 50/4. PP. 370–396.
14. O'Hagan J., Harvey D. Why Do Companies Sponsor Arts Events? Some Evidence and a Proposed Classification // Journal of Cultural Economics. 2000. Vol. 24/3. PP. 205–224.

Макух Тамара Олександрівна

*кандидат економічних наук, доцент, директор
Рівненський інститут закладу вищої освіти
«Відкритий університет розвитку людини «Україна»*

Макух Тамара Александровна

*кандидат экономических наук, доцент, директор
Ровенский институт высшего учебного заведения
«Открытый международный университет развития человека «Украина»*

Makukh Tamara

*Candidate of Economics, Associate Professor, Director
Rivne Branch Higher Education Institution of
«Open International University of Human Development «Ukraine»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7016

ФІНАНСОВА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ФИНАНСОВАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

FINANCIAL GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY

Анотація. У статті аналізуються основні тенденції розвитку світової економіки через призму діючої світової фінансово-кредитної системи. Оцінено різні прогнози щодо розвитку світової економіки та відзначено, що вони не відповідають реальним тенденціям та закономірностям. Ці прогнози не можуть оцінити концептуальні принципи будови фінансово-кредитної бази економіки. Таке прогнозування здійснюється на принципах від досягнутих показників та відпрацьованих методик оцінки зворушень на фінансових ринках. Вказано специфічність стану боргового ринку, який дозволяє розвивати економіку виключно за рахунок збільшення сукупних боргових зобов'язань, що приводить до повної втрати прибутковості боргових цінних паперів. Доведено, що ніякі дефолти і списання боргів не оновлюють економіку, ці інструменти лише перезапускають механізм утримання боргового ринку. Такий розвиток є прямим наслідком ліберального регулювання та відходом від повноцінних функцій грошей, що призводить до концептуальної зміни парадигми фінансової системи. Виявлено обмеженість домінуючої концепції фінансово-кредитної системи, яка будувалась на базових основах Бреттон-Вудської конференції. Визначені та обґрунтовані критерії фінансового регулювання ринкової економіки, які вичерпали свою ефективність та не гарантують дострокового ефекту, а носять лише миттєвий характер. Відзначено, що світова пандемія та фінансові вливання у її подолання є інструментом накопичення сумарного боргового зобов'язання в довгостроковій перспективі. Вказані первинні заходи по перебудові боргових зобов'язань, а саме підтримка мало боргових фундаментальних компаній які задовольнятимуть об'єктивні базові потреби та інноваційних компаній. Пояснені чинники розвитку економіки: зростання продуктивності економіки, короткострокові й довгострокові кредитні цикли та політична складова. Вказано, що продуктивність визначає пріоритетність розвитку суспільства в довгостроковій перспективі, а елементом її реалізації виступають знання за умови відсутності політичного диктату, які дозволять сформувати новий фінансово-кредитний механізм. Для забезпечення розвитку продуктивності необхідні високотехнологічні знання, тому інвестування у освіту та знання без різних догм може вивести світову економіку на новий рівень ефективності.

Ключові слова: світова економіка, міжнародна фінансова система, міжнародний фінансовий ринок, борговий ринок, Бреттон-Вудська конференція, продуктивність, рефінансування, реструктуризація, перерозподіл матеріальних благ, глобальна реструктуризація, неволантильність знань, конкурентоспроможність економіки.

Аннотация. В статье анализируются основные тенденции развития мировой экономики через призму действующей мировой финансово-кредитной системы. Оценены различные прогнозы относительно развития мировой экономики и отмечено, что они не соответствуют реальным тенденциям и закономерностям. Эти прогнозы не могут оценить

концептуальные принципы строения финансово-кредитной базы экономики. Такое прогнозирование осуществляется на принципах от достигнутых показателей и отработанных методик оценки потрясений на финансовых рынках. Указано специфичность состояния долгового рынка, который позволяет развивать экономику исключительно за счет увеличения совокупных долговых обязательств, приводящее к полной потере доходности долговых ценных бумаг. Доказано, что никакие дефолты и списание долгов не обновляют экономику, эти инструменты только перезапускают механизм удержания долгового рынка. Такое развитие является прямым следствием либерального регулирования и уходом от полноценных функций денег, что приводит к концептуальной изменению парадигмы финансовой системы. Выявлено ограниченность доминирующей концепции финансово-кредитной системы, которая строилась на базовых основах Бреттон-Вудской конференции. Определены и обоснованы критерии финансового регулирования рыночной экономики, которые исчерпали свою эффективность и не гарантируют досрочного эффекта, а носят лишь мгновенный характер. Отмечено, что мировая пандемия и финансовые вливания в ее преодоления является инструментом накопления суммарного долгового обязательства в долгосрочной перспективе. Указанные первичные меры по перестройке долговых обязательств, а именно поддержка мало долговых фундаментальных компаний которые будут удовлетворять объективные базовые потребности и инновационных компаний. Объяснены факторы развития экономики: рост производительности экономики, краткосрочные и долгосрочные кредитные циклы и политическая составляющая. Указано, что производительность определяет приоритетность развития общества в долгосрочной перспективе, а элементом реализации выступают знания при отсутствии политического диктата, которые позволят сформировать новый финансово-кредитный механизм. Для обеспечения развития производительности необходимые высокотехнологические знания, поэтому инвестирование в образование и знания без всяких догм может вывести мировую экономику на новый уровень эффективности.

Ключевые слова: мировая экономика, международная финансовая система, международный финансовый рынок, долговой рынок, Бреттон-Вудская конференция, производительность, рефинансирование, реструктуризация, перераспределение материальных благ, глобальная реструктуризация, неволатильность знаний, конкурентоспособность экономики.

Summary. The article analyses the main trends in the world economy through the prism of the current global financial and credit system. Various forecasts for the development of the world economy were assessed and noted that they do not correspond to real trends and patterns. These forecasts cannot assess the conceptual principles of the structure of the financial and credit base of the economy. Such forecasting is carried out on the principles of the achieved indicators and the developed methods of estimation of disturbances in the financial markets. The specificity of the state of the debt market is indicated, which allows to develop the economy only by increasing the total debt obligations, which leads to a complete loss of profitability of debt securities. It is proved that no defaults and debt write-offs do not renew the economy; these instruments only restart the mechanism of holding the debt market. Such development is a direct consequence of liberal regulation and a departure from the full functions of money, which leads to a conceptual change in the paradigm of the financial system. The limitations of the dominant concept of the financial and credit system, which was based on the basic foundations of the Bretton Woods Conference, were revealed. Criteria for financial regulation of a market economy have been identified and substantiated, which have exhausted their effectiveness and do not guarantee an early effect, but are only immediate. It is noted that the global pandemic and financial infusions to overcome it are a tool for accumulating total debt in the long run. The primary measures for debt restructuring are indicated, namely the support of low-debt fundamental companies that will meet the objective basic needs of innovative companies. Factors of economic development are explained: growth of economic productivity, short-term and long-term credit cycles and political component. It is indicated that productivity determines the priority of society's development in the long run, and the element of its implementation is knowledge in the absence of political dictate, which will form a new financial and credit mechanism. High-tech knowledge is needed to ensure productivity development, so investing in education and knowledge without different dogmas can bring the world economy to a new level of efficiency.

Key words: world economy, international financial system, international financial market, debt market, Bretton Woods conference, productivity, refinancing, restructuring, redistribution of material goods, global restructuring, lack of knowledge, economic competitiveness.

Постановка проблеми. Світова поточна ситуація у сфері фінансів досить суперечлива. Для корпоративних фінансів спостерігається різке падіння прибутковості більшості компаній, і в той же час відбувається нарощення заборгованості. У світовій економіці при нульових процентних ставках різко зростає державний борг, активно впровадились

нові грошові засоби (біткоїни) та змінився сам підхід у кредитно-грошовій політиці. США емітували випуск долара, але реально відбувається лише зміна цифрового запису в програмній обробці даних. Американське міністерство фінансів через казначейство випускає облігації, які скупляє Федеральна Резервна Система. Уряди розвинутих країн в різних формах фактично

роздають гроші в великих масштабах населенню. Значні грошові виплати здійснює американський уряд своїм громадянам (одноразові виплати сумою до 3 тис. дол. на особу). В Європі такі видатки менші, так як у світових фінансових операціях домінує долар на 70%. І як підсумок — збільшення рахунків до сплати. Відтак загострюється проблема покриття таких боргів. Для розвинутих країн стає очевидним те, що ці борги рано чи пізно будуть сплачені через політичну та фінансову стійкість цих країн. Очевидно і те, що населення малорозвинених країн та компаній не отримають ніякої фінансової підтримки. Виникає прихована диференціація між урядовими та бізнес-структурами, що отримують фінансову підтримку і тими, що такої підтримки не дочекаються.

Проблеми формування майбутньої світової економіки та її фінансово-кредитної системи стають не тільки актуальними, але нагальними. На даний час проблема прикрита більш стрімкою та очевидною загрозою для людства планети — подолання вірусної пандемії, на якій зосереджено вагу урядів всіх країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За-рубіжні наукові публікації відзначають пріоритет розвитку публічних фінансів. Зокрема такі вчені як Б'юкенен Дж. [1], Масгрейв Р. А., Масгрейв П. Б. [2], Л. Л. Лазебник, Калли Дж., Маджнони Дж. [3] досліджують функціонування фінансів у процесі розвитку глобалізації. Роксбург Ч. [4], а Ф. Лейн [5] присвятив увагу проблемам впливу кризових явищ в процесі фінансової глобалізації. Німецький науковець Бланкарт Ш. [6] та П. Годме [7] відслідковують тенденції державних фінансів у країнах ЄС.

Вітчизняні науковці досліджують зміну фінансової стійкості України Шемаєва Л. Г. [8], Жаліло Я. А. [9] Барановський О. І. [10] аналізують процеси зміни фінансового сектору перехідної економіки. Найближче підішли до проблем перебудови фінансової системи науковці С. Юрій, Є. Савельєв та інші [11].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення закономірностей зміни міжнародної фінансово-кредитної системи та стратегічне бачення побудови її майбутньої ефективної моделі згідно вимог сталого розвитку світової економіки.

Відповідно до мети сформульовані наступні завдання:

- оцінити фінансово-кредитні механізми подолання економічної кризи урядами та центральними банками країн світу;
- оцінити рівень впливу пандемії коронавірусної хвороби COVID-2019–2020 на ефективність діючої фінансово-кредитної моделі світової економіки;
- вказати пріоритетні напрямки перебудови світової фінансової системи у досягненні положень сталого

розвитку світової економіки в після пандемійний період.

Виклад основного матеріалу. Подолання вірусної пандемії коронавірусної хвороби COVID-2019–2020 виступає пріоритетним завданням у регулюванні економіки всіх країн. Переважна більшість науковців та керівників світових фінансових структур вказують, що економіка всіх країн світу увійшла в рецесію переважно через впровадження жорстких обов'язкових карантинних заходів. Проведення масової вакцинації населення планети дозволить різко зменшити загрози жителям країн, а в світовій економіці швидко відновляться тенденції економічного росту. Таке бачення впливає на відпрацьованому досвіді фінансово-кредитного регулювання економіки впродовж 70 років та подоланні фінансової кризи 2008–2009 років.

Темп зростання світової економіки у 1998–2007 роках складав 4,2%, і цей показник не було досягнуто після подолання кризи 2008–2009 років. В 2018 р. середньорічний темп росту економіки склав 3,6% (у розвинутих країнах — 2,2%, що нижче за темп 2,8% у 1998–2007 роках, а в країнах, що розвиваються — 4,5% в порівнянні 5,8% з 1998–2007 роками). В 2019 році темп не зріс, а в 2020 році різко впав (табл. 1).

Згідно прогнозів темпів росту світової економіки на 2021 рік подаються досить оптимістичні та корегуються на збільшення.

Експерти світового банку уточнюють, що після пандемічного падіння все ж світова економіка буде зазнавати незначного десятирічного росту (табл. 2).

Якщо середньорічні темпи потенційного росту впродовж 2010–2019 років складали 2,5%, то цей показник на перспективу з 2020 по 2025 роки складе лише 2,1%. Таке зменшення росту світової економіки експертами пояснюється виключно чинником старіння населення та зниженням темпів росту продуктивності.

Щоб забезпечити стійкий ріст світової економіки експерти Світового банку пропонують проведення реформ у сферах охорони здоров'я, бюджетної політики, грошово-кредитної політики центробанків та структурної реформи. Крім того необхідно поліпшити умови ведення підприємництва, підвищити гнучкість ринків праці та готової продукції, забезпечити якість та прозорість системи управління. Для економік країн, що розвиваються необхідно ліквідувати чинники фінансової вразливості, що спричиняє низький фінансовий рівень бюджетів домогосподарств та підприємств. Щодо фінансових відносин, то ці експерти також розуміють і негативний чинник фінансово-кредитного механізму, а саме зростання боргових ризиків, що стосується в першу чергу розвиваючих країн та країн, де фінансові

Таблиця 1

Співставлення фактичних та прогнозованих показників росту світової економіки
впродовж 2017–2021 рр.

Регіони та країни	Показники росту світової економіки, %							
	Фактичні показники росту світової економіки, %			Очікуваний прогноз	Фактичний прогноз	Початковий прогноз	Скорегований прогноз	Прогноз агентства Euler Hermes
	2017	2018	2019	2020		2021		
Світова економіка	3,3	3,1	2,4	-5,2	-4,4	4,2	4,4	3
Розвинуті економіки	-	-	1,6	-7	-6,2	3,9	4,1	
США	2,4	2,9	2,3	-6,1	-5,3	4	4,2	2,7
Єврозона			1,2	-9,1	-8,1	4,5	4,8	2,1
Японія	2,2	0,3	0,7	-6,1	-5,4	2,5	2,7	1
Азіатські та Латинські економіки	-	-	3,5	-2,5	-1,8	4,6	4,6	
Китай	6,9	6,7	6,1	1	0,5	6,9	7	5,8
Росія	1,6	2,3	1,3	-6	5,2	2,7	2,8	1,8
Туреччина	7,5	2,8	0,9	-3,8	-3,12	5	5,1	4
Бразилія	1,1	1,3	1,1	-8	-7	2,2	2,2	1,6
ПАР	-	-	0,2	-7,1	-6,3	2,9	3,1	0,7
Об'єм світової торгівлі	-	-	0,8	-13,4	-11,87	5,3	5,6	
Зміна ціни на нафту	-	-	-10,2	-47,9	-43,65	18,8	20,5	

Джерело: сформовано автором на основі [12]

ще повноцінно не сформовані. Тому першочергове завдання — це не пустити виникнення лавини боргових криз через різке накопичення заборгованості та не збалансованості фінансово-бюджетних сфер країн, а відтак необхідність проведення інвестиційних реформ. Для центробанків країн, де відбувається формування фінансових ринків доцільно застосовувати метод викупу активів, що не дозволить блокування цих ринків. Однак масштаби викупу необхідно не доводити до рівня покриття бюджетного дефіциту. В іншому разі такі викупи спричинять оперативну незалежність цих банків що призведе до ослаблення валюти та різке зростання інфляційного очікування.

Згідно таких передбачень та вказівок у реформуванні економік, Світовий Банк до кінця 2021 року виділяє фінансову допомогу понад 100 країнам на загальну суму 160 млрд. дол. США. З них 50 млрд. дол. США буде направлено у формі грантів та пільгових кредитів, а 12 млрд. дол. США на фінансування придбання та проведення вакцинації населення від COVID-19 [14].

Проблема вакцинації є найпріоритетніша в аналізі світової економіки Світовим банком. Так аналі-

тичний центр RAND вказав, що сукупні втрати економічно потужних країн включаючи Росію, Індію та Китай, складуть 119 млрд. дол. США протягом року від скорочення ланцюга поставок, торгівлі та туризму за умови, якщо в менш розвинених країнах виникне дефіцит вакцин [15]. Однак за розрахунками Oxfam видатки в сумі 25 млрд. дол. США дозволять провести вакцинацію найбідніших країн [16]. Проте такі ініціативи блокуються країнами виробниками вакцин, які першочергово забезпечують вакциною власне населення.

Отож спеціалісти Світового банку проблему в цілому розуміють прекрасно і виходом з цієї ситуації вважають проведення нагального реформування після пандемічного періоду. Крім того, фінансова заборгованість світової економіки зумовлена виключно проблемами несформованих фінансових ринків розвиваючих країн, які не мають стійкості та відсутності напрацьованих механізмів фінансового регулювання національних економік. Так званий «вакцинний націоналізм» для світової економіки обійдеться досить дорого і не забезпечить економічний ріст в найближчому майбутньому. В цілому про-

Таблиця 2

Обсяги світового зростання випуску продукції, трлн. дол. США

Роки	Прогноз без врахування пандемії	Прогноз з врахуванням затяжної пандемії	За фінансових потрясінь
2016	77,154	-	-
2017	79,670		
2018	82,061		
2019	83,963		
2020	86,367	-	-
2021	88,819	81,573	79,726
2022	91,340	83,612	81,241
2023	93,932	86,184	83,740
2024	96,599	88,612	86,099
2025	99,341	91,001	88,420

Джерело: сформовано автором на основі [13]

гноз досить втішний та досить зрозумілий — масове розповсюдження вакцини по планеті та ефективно інвестування забезпечить відновлення економічно росту світової економіки

Реальна ситуація на період 2020 року вказує падіння світової економіки на 4,4%, а загальний рівень безробіття тільки у США зріс до 14,7% [17]. Фондові ринки втратили 200 трлн. дол. Падіння попиту в світовій економіці склало від 25 до 100%. Навіть економіка Китаю перевантажена борговим тягарем корпоративного сектора, тому з 2017 року китайська влада почала протидіяти буму кредитування. В цей же час економіка Піднебесної почала зменшувати темпи економічного росту з 10% + до 6%.

Індикатором світової економіки є стан боргового ринку (ринку облігацій), він є найбільш ємним з точки зору капіталу. Світові регулятори фондового ринку забезпечують утримання ринку боргу завдяки зниженню процентних ставок з метою дешевого обслуговування боргових зобов'язань, а відтак боргові зобов'язання щорічно зростають. Починаючи з 1970-х років динаміка зростання ВВП США забезпечувала зростання понад 20 трлн. дол. США на рік. Але разом із цим зростали і борги США. Якщо зростання корпоративних боргів швидше в порівнянні з ростом ВВП і досягає 45–46% ВВП, то це призводить до економічної кризи (1990, 2000, 2008) [14].

У 2020 році тенденції зростання державного та корпоративного боргу і ВВП США збіглися. Склалася ситуація, коли зростання фондового ринку та економіки США забезпечується зростанням боргу. Це нове явище в економіці. Проте таке положення не є проблемою економіки США. За необхідності США можуть скористатися 50-ти або 100-річним казначейським механізмом (позичати гроші на цей період під нульові відсотки).

Ситуація в ЄС протилежна. На кінець 2019 року загальний державний борг усіх європейських країн досяг 10 трильйонів доларів, тоді як залишок європейського регулятора становить трохи більше 5,5 трильйонів доларів [14]. Це означає, що європейський регулятор тримає лише половину європейського державного боргу. Це вперше в історії, коли цей регулятор практично викупив усе за чинним мандатом. Тому ЄС працює над новим механізмом — випуском електронних облігацій усіх країн ЄС.

Ціни облігацій ЄС досягли найвищих показників, а їх дохідність — на історично низьких рівнях. Такий стан ринку єврооблігацій став результатом емісії. Європейський центральний банк з 2011 року та поетапного зниження процентних ставок не відображає реальну ситуацію в економіці.

У липні 2020 року країни ЄС узгодили план, щодо розміщення Європейською комісією облігацій на суму 750 млрд. євро для подальшого розподілу позик та субсидій державам для виходу з кризи, спричиненої пандемією корона вірусу [14]. Цей захід дозволить відкласти дефолту ЄС лише на 2–3 роки, а вирішення проблеми не забезпечить.

На борговому ринку дохідність стала нульовою, що провокує інфляцію на світовому фондовому ринку. Це гігантські викривлення усього фінансового світового сектору, що руйнує її економіку. А дефолти країн не оновлюють економіку, а перезапускають механізм утримання боргового ринку.

Таким чином, базові макроекономічні індикатори світової економіки вказують на те, що її сучасний спад характеризується значно глибшими проблемами та нарощенням протиріч.

І якщо криза 2008 року була фінансова то сучасна набагато глибша і значно фундаментальніша для всієї світової економіки. Сучасну глобальну депресію

можна умовно прирівняти з Великою депресією 1927–1932 років, коли спад економіки знизився на 10% та рівень безробіття сягав 25–33%. Подолання великої економічної депресії відбулося досить просто, було направлено в економіку значну кількість грошей та введення нульової процентної ставки. Ці важелі, які подолали Велику депресію на даний період уже вичерпані. Сучасна невизначеність і зростання вартості рефінансування боргу на міжнародних фінансових ринках породжує кризу довіри, яка запустить механізм знецінення валюти.

Діючий економічний порядок було закладено з 1945 року як наслідок створення та реалізації Бреттон — Вудської валютної системи, що вивела долар базовою резервною валютою, яка повністю ліквідувала старі грошові відносини. Наслідком стало те, що щонайменше 70% сьогоденних грошей та кредитів номіновано як долар. Фактично стає зрозумілим, що ця валютна система себе вичерпала. І всі накопичені рахунки та борги потрібно буде сплатити.

Стають очевидним базові правила діючої грошово-фінансової системи, а саме не допускати:

1. Пріоритетний ріст боргу над доходами, адже з часом боргове навантаження заблокує економічні ринкові відносини.

2. Ріст доходів над ростом продуктивності праці, тому що з часом це призведе до втрати конкурентоздатності.

3. Падіння продуктивності праці, а краще робити все що забезпечить її підвищення.

Окремі заходи у зміні світової економіки — її цифровізація, частково вирішують підвищення продуктивності та конкурентоспроможності економіки, але не вирішують перші положення.

В цілому на розвиток суспільства впливають певні чинники а саме:

- Зростання продуктивності праці, як наслідок зростання знання, винаходів та навиків. Вона зростає дуже повільно 1–3% в рік. При цьому воно не волонтильне, адже самі знання не волонтильні. Зростанню продуктивності праці протягом певного часу спричиняє зростання рівня життя.
- Короткостроковий кредитний цикл. Відзначається спадами та підйомами, бумами та рецесіями тривалістю 8–10 років. Необхідно вивести середньострокові фінансові рамки, на тих ринках та країнах, де борг високий, а умови фінансування досить ризикові.
- Довгостроковий кредитний цикл. Він характеризується тим, що появляються нові типи грошей та кредитів. Періодичність їх 50–70 років. Якраз Бреттон-Вудська система по часу себе вичерпала.
- Політичний чинник, який визначає взаємодію людей та країн між собою. В цьому її складові — вну-

трішній та зовнішні прояви. Внутрішня політика визначається конкретизацією місії населення країни. Будь які соціальні потрясіння в середині країни мирні, збройні, (мітинги та протести і тим більше революції) завжди приводять до обов'язкового перерозподілу суспільного добробуту. У зовнішній політиці періодично виникає ситуація, коли країни, що розвиваються починають суперечити з розвинутими. І як наслідок — це торгові війни, які часто переходять у війну з застосуванням зброї. За останні 500 років історії планети проходило 16 таких сутичок, з яких 12 перейшли у відкриту війну. У світовому просторі незважаючи на міжнародне право не діє єдиного правового поля, тому військова потужність країни є виявом валютної стабільності (для США — це 6 океанський флот). Однак, часовий лаг у 75–100 років призводить до прояву взаємодії країн між собою та вияву реальних міждержавних відносин. Обсягу суспільного продукту достатньо для того, щоб матеріальні блага покривали всі країни світу більш-менш рівномірно. Проте ситуація стає критичною для тих країн, які знаходяться поза зоною підтримки їх уряду американським долларом. Навіть урядам країн, що входять в цю зону фінансової підтримки долара США ще не гарантована повноцінна фінансова допомога та підтримка. Якраз ці критичні взаємодії через 75 років (фактично через три покоління населення країни по 25 років) визначають доцільність та життєздатність грошово-кредитної системи по відношенню до базовим потребам, які зумовлені природно-демографічними чинниками.

Напрацьовані інструменти в подоланні економічних депресій — скорочення видатків; реструктуризація боргів або їх списання; перерозподіл матеріальних благ досить часто через податки та нарощення грошової маси (запуск випуску грошей) — уже повністю задіяні, але кінцевого результату не забезпечують.

Однак на даний період очевидно, що необхідна глобальна реструктуризація. Тому необхідно визначити перелік підприємств, які повинні стати фундаментальними у майбутній моделі реструктурованої економіки, щоб їх підтримати (аналогічної підтримки банків при депресії 2008 року). Необхідно визначити компанії, які мають найкращі перспективи розвитку:

- перша група, стабільні незакредитовані компанії із галузей для реалізації базових потреб;
- друга група, компанії інноватори, які легко можуть адаптуватись під нові умови діяльності та пропонувати нові рішення з мінімальним розміром боргу.

Сучасний світ надзвичайно фрагментований. В США 40% самих багатих людей витрачають на

освіту дітей у 5 разів більше чим останні 90% населення США [12]. Крім того будь-яка система працює на тих, хто її контролює. Тому існуюча влада захищена в утриманні існуючої системи.

Відповідно потрібно здійснювати реформування, яке дозволить підвищувати ефективність праці та економіки в цілому. Тому стало питання про реорганізацію всієї політичної та економічної системи. Основні інвестиції та капіталовкладення повинні направлятися пріоритетно у навчання молоді — на освіту та знання, що сформує майбутнє світової економіки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

1. За проблемами розповсюдження інфекції та боротьби з хворобою глибокі проблеми світової економіки ще лишаються малоусвідомлені науковцями та фінансовими і економічними експертами. Зусилля в подоланні пандемії коронавірусної хвороби COVID-2019–2020 вимагають значних впливів фінансових ресурсів в економіку, але це не дозволяє звертати увагу на нарощення суперечностей діючої фінансово-кредитної моделі та нарощувати сумарне боргове навантаження.

2. Темпи росту світової економіки з 2017 років мають тенденцію до постійного падіння. Система прогнозування економічного розвитку об'єктивної картини світової економіки не подає, всі прогнози постійно коректуються у сторону зменшення.

3. Розуміння глобальної рецесії світовими фінансовими інституціями досить вузьке і обмежене протіканням пандемії та фінансовими зусиллями щодо її подолання. Тому і механізми подолання «короткострокового» падіння є прогнозованими і не від-

повідають глибині кризового стану економіки, вважаються тим, що подолання цієї пандемії дозволить швидко відновити становище світової економіки та запропоновані часткові інституційні реформування автоматично спонукають до її зростання.

4. Головна проблема світової економіки знаходиться у функціонуванні Бреттон-Вудської фінансової системи, що проявилась як блокування світового фінансового ринку, який працює на граничній межі. Борговий ринок уже не забезпечує утримання не тільки всього фінансового ринку, але і всієї економіки.

5. Переважна більшість країн розвинутої економіки вичерпала механізми фінансового регулювання (випуск облігацій, зниження процентних ставок, викуп боргу національним банком), що вказує на концептуальну фінансову кризу. А це означає, що світовий розвиток вимагає перегляду та впровадження нової фінансово-кредитної моделі.

6. Щодо майбутньої концептуальної перебудови фінансової системи необхідна спільна позаполітична робота по перерозподілу матеріальних благ з визначення підтримки лише тих компаній, які лишилися мало заборговані та гарантують випуск продукції для задоволення необхідно-демографічних потреб і компаній, які є інноваційні та продукують ефективні рішення у виробництві.

7. Основні інвестиції повинні направлятися у знання, іншими словами розвивати потужну і доступну індустрію знань для всіх поколінь в різних країнах без політичного диктату та расової приналежності. І це єдиний шлях у підвищенні продуктивності суспільства.

Література

1. Public Principles of Public Debt. J. M. Buchanan // The Economic Journal. 1 June 1959. Volume 69, Issue 274. P. 358–360. <https://doi.org/10.2307/2228016>
2. Масгрейв Р. А., Масгрейв П. Б. Государственные финансы: теория и практика / пер. с 5-го англ. изд. [1989]. М.: Бизнес Атлас, 2009. 716 с.
3. Лазебник Л. Л., Калли Дж., Маджнони Дж. Гармонизация регулирующих функций и глобализация финансов // Глобализация и национальные финансовые системы / Под ред. Дж. А. Хансона, П. Хонохана, Дж. Маджнони. Пер. с англ. М.: Издательство «Весь Мир», 2005. 320 с.
4. Roxburgh Ch., Lund S., Piotrovski J. Mapping global capital markets 2011. // Updated Research. McKinsey Global Institute. August 2011. URL: http://www.mckinsey.com/mgi/reports/freepass_pdfs/Mapping_global_capital_markets/Capital_markets_update_email.pdf
5. Philip R. Lane. Financial Globalisation and the Crisis. Bank for International Settlements, Working Papers, December 2012. № 397. URL: <http://www.bis.org/publ/work397.pdf>
6. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії / пер. з нем. С. И. Терещенко та О. О. Терещенко. К.: Либідь, 2000.
7. Годме П. М. Финансовое право [Текст] / П. М. Годме; Пер. с фр. Р. О. Халфиной. М.: Прогресс, 1978. 430 с. Б. ц.
8. Шемаева Л. Г. Концептуальні підходи до оцінки стану фінансової безпеки сектору державних фінансів України / Л. Г. Шемаева // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2011. № 1. С. 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirp_2011_1_22

9. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с., іл.
10. Барановський О.І. Регулювання функціональних і структурних трансформаційних процесів у фінансовому секторі / О.І. Барановський // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2020. № 32. С. 292–306.
11. Формування нового світового економічного порядку / уклад.: Сергій Юрій, Євген Савельєв, Алла Мельник, Ольга Кириленко, Наталія Тарнавська, Роман Березюк [та ін.]: [аналіт. записка за матеріалами 14 міжнар. наук. конф.; Анталія, 29 верес. — 6 жовт. 2009 р.] // Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2009. № 4. С. 107–120.
12. The official website of International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/06/25/global-financial-stability-report-june-2020-update>
13. The official website of Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>
14. The official website of World Bank URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/economy.html>
15. The official website of RAND. URL: <https://www.rand.org/>
16. The official website of Oxfam. URL: <https://www.oxfam.org/en>
17. The official website of OECD. Unemployment rate. URL: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

References

1. Public Principles of Public Debt. J.M. Buchanan // The Economic Journal. 1 June 1959. Volume 69, Issue 274. P. 358–360. <https://doi.org/10.2307/2228016>
2. Masghrejev R. A., Masghrejev P. B. Ghosudarstvennyye fyansy: teoriya y praktyka / per. s 5-gho anghl. yzd. [1989]. M.: Byznes Atlas, 2009. 716 s.
3. Lazebnyk L. L., Kally Dzh., Madzhnony Dzh. Gharmonyzacyja rehulyrujushhykh funkcyj y ghlobalyzacyja fyansov // Ghlobalyzacyja y nacyonalnyye fyansovyye systemy / Pod red. Dzh. A. Khansona, P. Khonokhana, Dzh. Madzhnony. Per. s anghl. M.: Yzdateljstvo «Vesj Myr», 2005. 320 s.
4. Roxburgh Ch., Lund S., Piotrovski J. Mapping global capital markets 2011. // Updated Research. McKinsey Global Institute. August 2011. URL: http://www.mckinsey.com/mgi/reports/freepass_pdfs/Mapping_global_capital_markets/Capital_markets_update_email.pdf
5. Philip R. Lane. Financial Globalisation and the Crisis. Bank for International Settlements, Working Papers, December 2012. # 397. URL: <http://www.bis.org/publ/work397.pdf>
6. Blankart Sh. Derzhavni finansy v umovakh demokratiji / per. z nem. S. Y. Tereshhenko ta O. O. Tereshhenko. K.: Lybidj, 2000.
7. Ghodme P. M. Fynansovoe pravo [Tekst] / P. M. Ghodme; Per. s fr. R. O. Khalfynoj. M.: Proghress, 1978. 430 s. B. c.
8. Shemajeva L. Gh. Konceptualjni pidkhody do ocinky stanu finansovoi bezpeky sektoru derzhavnykh finansiv Ukrainy / L. Gh. Shemajeva // Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryjemnyctva. 2011. # 1. S. 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2011_1_22
9. Zhalilo Ja. A. Teoriya ta praktyka formuvannja efektyvnoji ekonomichnoji strateghiji derzhavy: monoghrafija. K.: NISD, 2009. 336 s., il.
10. Baranovskij O. I. Reghuljuvannja funkcionalnykh i strukturnykh transformacijnykh procesiv u finansovomu sektori / O. I. Baranovskij // Finansovo-kredytne dijajlnistj: problemy teorii ta praktyky. 2020. # 32. S. 292–306.
11. Formuvannja novogho svitovogho ekonomichnogho porjadku / uklad.: Serghij Jurij, Jevghen Saveljjev, Alla Meljnyk, Oljgha Kyrylenko, Natalija Tarnavsjka, Roman Berезjuk [ta in.]: [analit. zapyska za materialamy 14 mizhnar. nauk. konf.; Antaliya, 29 veres. — 6 zhovt. 2009 r.] // Visnyk Ternopil'skoghho nacional'noghho ekonomichnogho universytetu. 2009. # 4. S. 107–120.
12. The official website of International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/06/25/global-financial-stability-report-june-2020-update>
13. The official website of Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>
14. The official website of World Bank URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/economy.html>
15. The official website of RAND. URL: <https://www.rand.org/>
16. The official website of Oxfam. URL: <https://www.oxfam.org/en>
17. The official website of OECD. Unemployment rate. URL: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

Вівчар Олександра Йосипівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Вивчар Александра Иосифовна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Vivchar Oleksandra

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»*

Скіп Роксолана Андріївна

*студентка кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»*

Скип Роксолана Андреевна

*студентка кафедры финансов
Национального университета «Львовская политехника»*

Skip Roksolana

*Student of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»*

ORCID: 0000-0001-9691-4699

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7041

АНАЛІЗ ОЦІНКИ РІВНЯ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ЗА ЕКОНОМІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ

АНАЛИЗ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЖИЗНИ УКРАИНЦЕВ ПО ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПОКАЗАТЕЛЯМ

ANALYSIS OF THE ASSESSMENT OF THE STANDARD OF LIVING OF UKRAINIANS BY ECONOMIC INDICATORS

Анотація. Одним з важливих завдань будь-якої країни є підвищення життєвого рівня населення. У статті проведено аналіз низки економічних показників, які характеризують рівень життя населення України, деякі з них (реальний ВВП, середня заробітна плата, забезпеченість житлом) було порівняно зі значеннями інших країн. Проаналізувавши зміну реального ВВП, виявлено позитивну тенденцію показника протягом останніх років, проте, порівнявши його із іншими країнами, можемо зробити висновок, що ВВП за паритетом купівельної спроможності в Україні на досить низькому рівні. Окрім цього, було проведено оцінку матеріального становища українців шляхом зіставлення таких економічних категорій як: рівень середньої заробітної плати та індексу інфляції. В ході дослідження було виявлено те, що рівень доходів українців справді збільшувався протягом 2010–2020 рр., окрім кризового періоду, а це означає покращення матеріального становища населення. Але, порівнявши рівень середньої заробітної плати в Україні зі значенням цього ж показника в інших країнах, розуміємо, що в Україні оплата праці на критично низькому рівні та її потрібно підвищувати. Також у статті проведено аналіз такого економічного явища як безробіття. Ця проблема наявна в Україні протягом всього періоду її незалежності, у різні проміжки часу вона поставала по різному гостро. Зважаючи на вищесказане, можемо вважати, що населення України погано забезпечене місцем праці, що погіршує рівень життя українців. Важливе значення соціально-економічного характеру має питання забезпеченості, доступності та якості житла. Досліджуючи останній критерій добробуту українців, було виявлено те, що майже 90% населення України забезпечене власним житлом, проте більшість з них

проживає у жахливих умовах, а подекуди і небезпечних. З огляду на це, питання житла потребує особливої уваги уряду та термінового вирішення. У статті надано рекомендації щодо покращення рівня життя українців.

Ключові слова: рівень життя, реальний ВВП, рівень безробіття, середня заробітна плата, доступність житла.

Аннотация. Одной из важных задач любой страны является повышение жизненного уровня населения. В статье проведен анализ ряда экономических показателей, характеризующих уровень жизни населения Украины, некоторые из них (реальный ВВП, средняя заработная плата, обеспеченность жильем) было сравнительно со значениями других стран. Проанализировав изменение реального ВВП, выявлена положительная тенденция показателя в последние годы, однако, сравнив его с другими странами, можем сделать вывод, что ВВП по паритету покупательной способности в Украине на достаточно низком уровне. Кроме этого, была проведена оценка материального положения Украинская путем сопоставления таких экономических категорий как: уровень средней заработной платы и индекса инфляции. В ходе исследования было выявлено, что уровень доходов украинском действительно увеличивался в течение 2010–2020 гг., Кроме кризисного периода, а это означает улучшение материального положения населения. Но, сравнив уровень средней заработной платы в Украине со значением этого же показателя в других странах, понимаем, что в Украине оплата труда на критически низком уровне и ее нужно повышать. Также в статье проведен анализ такого экономического явления как безработица. Эта проблема есть в Украине в течение всего периода ее независимости, в разные промежутки времени она появлялась по-разному остро. Учитывая вышесказанное, можем считать, что население Украины плохо обеспечено месту работы, что ухудшает уровень жизни украинский. Важное значение социально-экономического характера имеет вопрос обеспеченности, доступности и качества жилья. Исследуя последний критерий благосостояния украинский, было обнаружено, что почти 90% населения Украины обеспечено собственным жильем, однако большинство из них проживает в ужасных условиях, а иногда и опасных. Учитывая это, вопрос жилья требует особого внимания правительства и срочного решения. В статье даны рекомендации по улучшению уровня жизни украинский.

Ключевые слова: уровень жизни, реальный ВВП, уровень безработицы, средняя заработная плата, доступность жилья.

Summary. One of the important tasks of any country is to raise the living standards of the population. The article analyzes a number of economic indicators that characterize the living standards of the population of Ukraine, some of them (real GDP, average wages, housing) were compared with the values of other countries. Analyzing the change in real GDP, we found a positive trend in recent years, but comparing it with other countries, we can conclude that GDP at purchasing power parity in Ukraine is quite low. In addition, an assessment of the financial situation of Ukrainians was made by comparing such economic categories as: the level of average wages and the inflation index. The study found that the income level of Ukrainians did increase during 2010–2020, except during the crisis period, which means an improvement in the financial situation of the population. However, comparing the level of the average wage in Ukraine with the value of the same indicator in other countries, we understand that in Ukraine wages are critically low and need to be increased. The article also analyzes such an economic phenomenon as unemployment. This problem has existed in Ukraine throughout the period of its independence, at different times it has been acutely acute. Given the above, we can assume that the population of Ukraine is poorly provided with jobs, which worsens the living standards of Ukrainians. Socio-economic issues of security, accessibility and quality of housing are important. Examining the last criterion of well-being of Ukrainians, it was found that almost 90% of the population of Ukraine is provided with their own housing, but most of them live in terrible conditions, and in some cases dangerous. In view of this, the housing issue needs special attention from the government and an urgent solution. The article provides recommendations for improving the living standards of Ukrainians.

Key words: standard of living, real GDP, unemployment rate, average wage, housing affordability.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сьогодні питання рівня та якості життя населення мають важливе значення. Це питання є дуже актуальним для України, адже наша держава протягом останніх років перебуває у процесі складного соціально-економічного та політичного розвитку, війни на Сході. У 2020 році ситуація погіршується, внаслідок поширення пандемії Covid-19 та низкою карантинних обмежень. Показником ефективності ринкової економіки є високий рівень життя населення. Розвиток економіки

та покращення добробуту населення — взаємозалежні поняття, удосконалення економічних показників сприяє підвищенню якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінювання рівня життя є популярною та важливою темою для аналізу. Вирішення питань добробуту, перш за все необхідне для подальшого розвитку країни, саме тому це питання детально вивчали такі вчені: Кравченко О. О. [1], Дятлова В. В., Гутарева А. В. [2], Рябека О. Г. [3], Пальчук О. І. [4], Красномо-вель В. А. [5], Дружиніна В. В., Макаров А. І. [6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основна мета статті полягає у дослідженні динаміки низки економічних показників, які характеризують добробут населення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Добробут населення — важлива складова соціально-економічної політики будь-якої держави. Якість життя — сукупність умов людського існування, що забезпечують здобуття необхідних життєвих благ, матеріального багатства і духовних цінностей. Є безліч показників, за якими визначають рівень життя населення. Важливим для аналізу є показник внутрішнього валового продукту за паритетом купівельної спроможності, або реальний ВВП.

Розглянемо динаміку реального ВВП на душу населення в Україні на рис. 1.

Дані на рис. 1 вказують на те, що протягом 2012–2019 рр. обсяг реального ВВП у розрахунку на особу збільшується, тенденція позитивна. Суттєве збільшення значень показника спостерігається з 2016

року. За підсумками трьох кварталів значення реального ВВП на особу становить 75% значення 2019 року, тобто, можемо припустити, що реальний ВВП за 2020 рік досягне рівня 2019 року, незважаючи на кризу, зумовлену пандемією Covid-19.

Для того, щоб краще оцінити показник реального ВВП, порівняємо значення України зі значенням інших країн.

На рис. 2 зображено рівень реального ВВП сумарно за 2 роки (2018–2019 рр.).

За підсумками 2018–2019 рр. Україна займає 49 місце за розміром реального ВВП. Перші сходинки посідають: Китайська Народна Республіка, Сполучені Штати Америки, Індія, Японія та Російська Федерація. Частка реального ВВП України у структурі світового реального ВВП становить всього 0,3%. Щодо порівняння значення національного показника з показниками країн-сусідів, то рівень реального ВВП Польщі, Румунії та Чехії є вищими. ВВП Польщі за паритетом купівельної спроможності на 220%

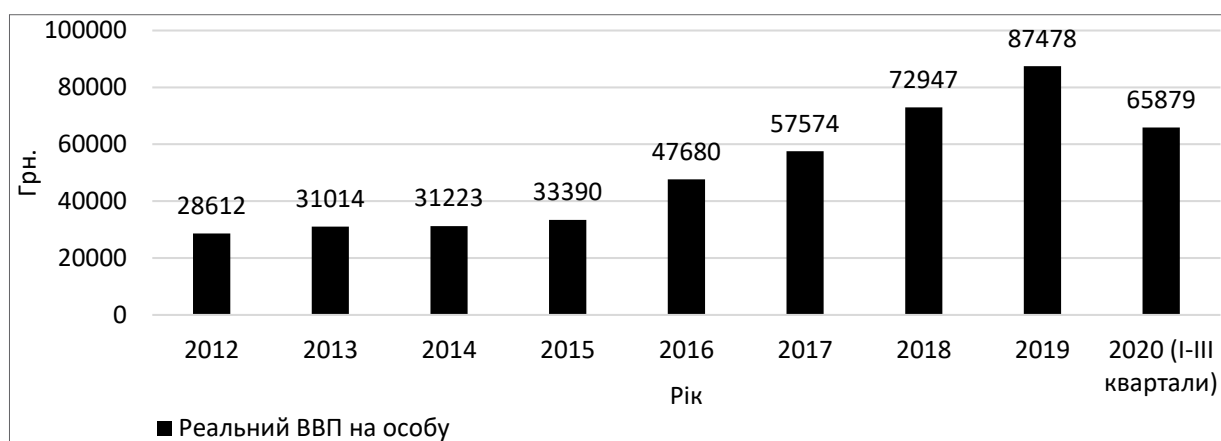

Рис. 1. Динаміка реального ВВП на душу населення України 2012–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [7]

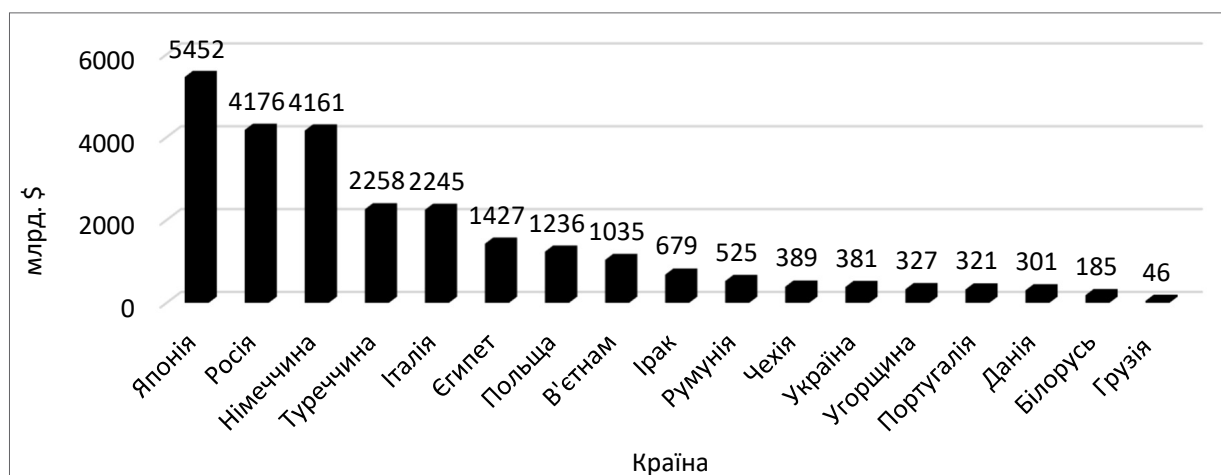

Рис. 2. Величина реального ВВП у деяких країнах світу за 2018–2019 рр.

Джерело: складено, використовуючи [8]

перевищує український відповідник, Румунії — на 40%, а Чехії — на 2%. Щодо таких країн-сусідів, як Угорщина та Білорусь, то значення їх реального ВВП є меншим, ніж України, а саме на 17 та 51% відповідно.

Отже, можемо вважати рівень життя українців за критерієм реального ВВП низьким.

Також оцінку матеріального становища українців можна провести, зіставивши темп зміни середньої заробітної плати з індексом інфляції. Таким чином, ми зрозуміємо чи залишається у середньостатистичного українця більше грошових коштів після отримання заробітної плати, ніж у попередньому періоді, врахувавши зростання цін.

Дані з рис. 3 свідчать про те, що протягом 2010–2020 рр. середньостатистичне населення України отримує більшу заробітну плату, враховуючи темп зростання цін, окрім 2014–2015 рр. ситуація цього періоду спричинена економіко-політичною кризою 2014 року та її наслідками. Найбільша позитивна різниця між показниками спостерігалась у 2017 році, саме тоді темп зміни середньої з/п перевищив індекс інфляції на 23 в.п. Щодо ситуації 2020 року, то у цьому періоді спостерігається зростання середньої оплати праці на 10,41%, а індекс інфляції становить 105,0%, тобто, незважаючи на кризу, спричинену пандемією Covid-19, українці отримали відносно більші доходи, ніж у 2019 році.

Варто також зауважити, що протягом 2019–2020 рр. індекс інфляції в Україні становить 4,1 та 5,0% відповідно, а це означає, що значення показника наближається до нормативного, яке становить 3%, що є позитивною динамікою.

Підсумовуючи, можна зазначити, що провівши аналіз співвідношення індексу інфляції та темпу зміни середньої заробітної плати, було виявлено позитивні зміни (окрім кризових років), а це свідчить про покращення матеріального становища українців.

Проте, варто порівняти рівень середньої з/п України з іншими країнами. За підсумками першого півріччя 2020 року, середня заробітна плата в Україні становить — 415\$ США, Білорусії — 528\$ США, Болгарії — 777\$ США, Польщі — 1261\$ США, Угорщини — 1332\$ США. Зауважу, що у країн, у яких реальний ВВП менший (Угорщина на 17% та Білорусія на 51%), рівень середньої заробітної плати є більший на 221% та 27% відповідно. Серед країн Європи в Україні рівень оплати праці найнижчий [7].

Розглянемо також статті витрат українців. Найбільша частка витрат домогосподарств — сукупні споживчі витрати, у I півріччі 2019 року вона становить 91,4%, а у I півріччі 2020 року — 90,1%. Серед цих витрат перше місце посідають витрати на продукти харчування, друге місце — оплата комунальних послуг. Частка витрат на відпочинок, за підсумками I півріччя 2019 року, становить 1,5%, а за аналогічний період 2020 року — 1,4%. Неспоживчі витрати українських домогосподарств (купівля акцій, банківські вклади, будівництво, капітальний ремонт) у структурі всіх витрат становлять 8,6% та 9,9% у першому кварталі 2019 та 2020 року відповідно [9].

Зважаючи на те, що продукти харчування у структурі витрат українських домогосподарств займають частку 46–48%, а разом речі першої необхідності близько 90%, ми вважаємо рівень життя українців досить низьким.

Проаналізуємо рівень життя населення України з огляду на рівність оплати праці за статеву ознакою. Для цього розглянемо рис. 4.

Дані з діаграми на рис. 4 вказують на те, що протягом останніх 10-ти років чоловіки заробляють більше за жінок у 1,3–1,34 рази, або на 30–34% більше. Ми вважаємо, що це досить велика різниця в оплаті праці у сучасному світі.

Гендерна дискримінація щодо оплати праці негативно впливає на економічні та соціальні права

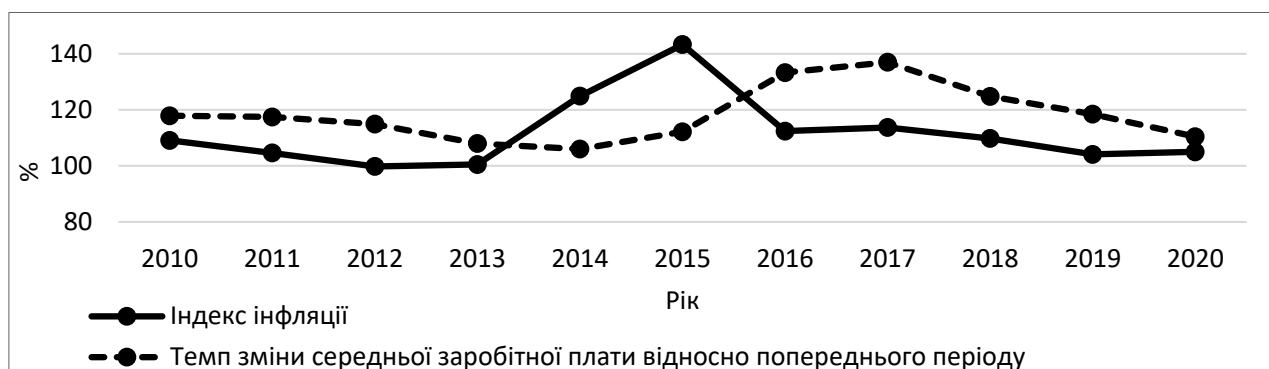

Рис. 3. Динаміка індексу інфляції та темпу зміни середньої заробітної плати в Україні протягом 2010–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [7]

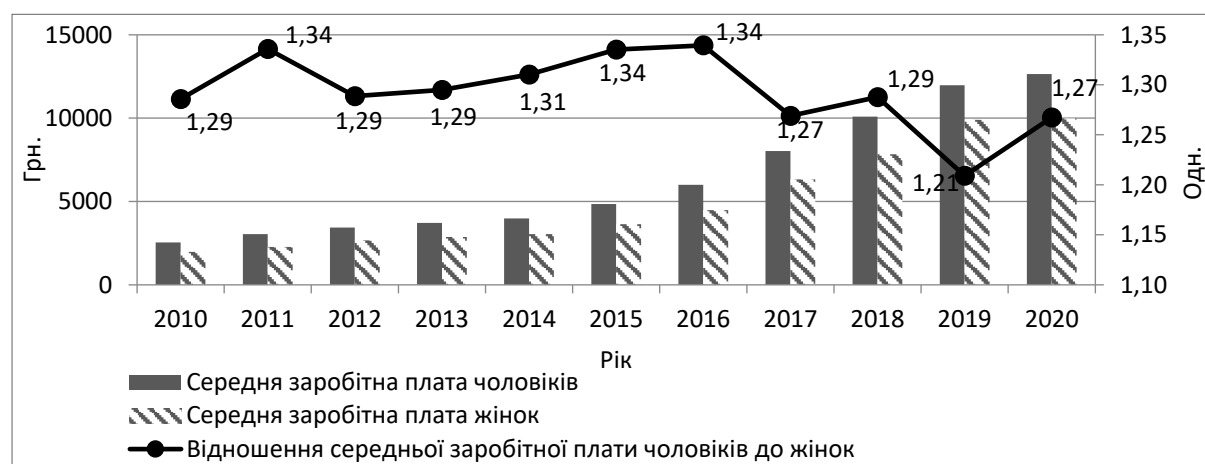

Рис. 4. Динаміка середньої заробітної плати чоловіків, жінок та їх відношення протягом 2010–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [9]

жінок. Серед явищ, що спостерігаються на ринку праці в Україні, можна виділити наступні [10]:

- праця жінок у низькооплачуваному секторі;
- жінки займають лише 23% керівних посад в Україні;
- у приватному секторі серед власників бізнесу 46% жінок.

Проте, з такою проблемою на ринку праці бореться не лише Україна, а також й інші пострадянські країни, і, навіть, члени ЄС. Однак, в останніх різниця в оплаті праці суттєво менша, наприклад, у 2004 році (саме тоді Литва приєдналась до Європейського Союзу) нерівність у Литві була схожою до сьогоденної в Україні, у 2009–2010 рр. нерівність в оплаті праці визначалась на рівні 22%, а у 2019 році — 16%, зауважимо, що це найвищий показник серед членів ЄС [11].

Наступний макроекономічний показник, який необхідно розглянути — це рівень безробіття. Природний рівень безробіття вважається 3–5% від кількості робочої сили. Динаміка рівня безробіття в Україні представлена на рис. 5.

Протягом останніх десяти років рівень безробіття в Україні коливається в межах 7,2–9,9%, а це значно більше, ніж рівень природного безробіття. Період 2010–2011 рр. — вважаємо «реабілітаційним», після світової кризи 2008–2009 рр., рівень безробіття в Україні скорочувався, і у 2013 році становив 7,2%. Проте потім значення показника збільшується у зв'язку економіко-політичною кризою 2014 року. Наслідками останньої є продовження зростання безробіття до 2017 року. Протягом наступних двох років рівень безробіття знижується, але вже у першому кварталі 2020 року знову починає зростати, а це пов'язано з пандемією Covid-19. З запровадженням низки обмежень, які стосуються роботи малого та середнього бізнесу, в рамках карантину свого найбільшого значення рівень безробіття сягає у II кварталі 2020 року, у III кварталі не суттєво знижується.

Отже, в Україні ситуація із зайнятістю населення незадовільна та бажає кращого. Так як не все населення забезпечене місцем праці, добробут 9,5% українців (за підсумками III кварталу) на низькому рівні.

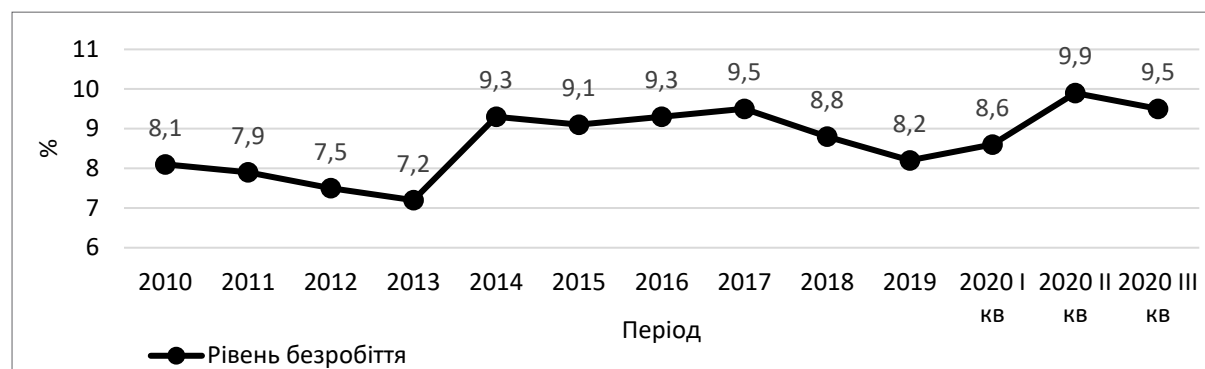

Рис. 5. Динаміка рівня безробіття в Україні протягом 2010–2020 рр.

Джерело: складено, використовуючи [7]

Важливим аспектом, який впливає на рівень життя населення — це забезпеченість житлом, та його доступність. Сьогодні метою кожного українця — наявність власного житла, це пов'язано з ментальними особливостями та стереотипами населення.

В Україні 86,3% українців володіють власним житлом. При цьому, на тлі європейських країн цей показник досить високий. Відсоток власників житла вищий тільки в Росії (87,3%), Угорщині (95,8%), Румунії (91,7%) і Литві (90,3%). В інших країнах Європи відсоток населення з власним житлом нижчий, ніж в Україні. При цьому найнижчий показник у Швейцарії — лише 42,5% жителів країни мають власне житло [12].

Але варто звернути увагу на те, що велика кількість українців проживає у поганих житлових умовах, а саме тіснота, застарілий радянський житловий фонд. Офіційно встановлена норма житлової площі в нашій країні досить невелика — 13,65 м² на особу [13]. Проте, не всі забезпечені цією нормою. Понад 13% українців у своєму розпорядженні мають 9 м² (рис. 6).

Якщо говорити про зручності та комунікації, які мають бути у житловому приміщенні, то не всі українці ними забезпечені, майже половина сільських мешканців обходиться без душі або ванни.

Щодо віку будинків, то лише 13% українців проживають у будівлях, які збудовані у період незалежності України, 81% — у будівлях, які збудовані у 1950–1980 рр. [14].

З огляду на забезпеченість житлом, можемо вважати, що ця умова в Україні виконується, але якщо говорити про умови проживання, то для більшості українських домогосподарств вони незадовільні.

Проаналізуємо питання доступності житла в Україні. Розглянемо динаміку зміни ціни на житло та площу введену в експлуатацію протягом останніх 4-ох років (рис. 7).

З рис. 7 спостерігаємо, що ціни на житло з кожним роком все більше зростають, у 2016 році — на 2,1%, у 2017 — на 4,4%, у 2018–5,1%, у 2019 році — 7,9%. За цей ж період найбільше площі було введену в експлуатацію у 2019 році.

Якщо говорити про ситуацію на ринку нерухомості житлових будівель у 2020 році, то незважаючи на кризові явище внаслідок пандемії, ціни в Україні продовжують зростати. За третій квартал 2020 року ціни на житло зросли на 10,3%. Україна посіла шосте місце у світі за темпами зростання цін на житлову нерухомість [15].

Станом на 1 жовтня 2020 року середня вартість будівництва 1 м² квартири в Україні становить

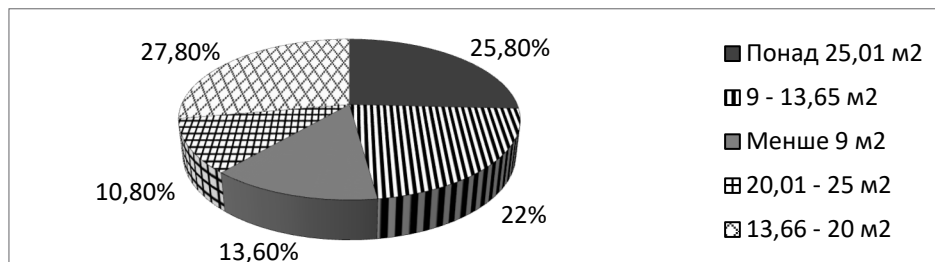

Рис. 6. Житлові умови українських домогосподарств у 2019 році

Джерело: складено, використовуючи [14]

Рис. 7. Динаміка показників на ринку нерухомості протягом 2016–2019 рр.

Джерело: складено, використовуючи [7; 9]

13231 грн, найдорожче у місті Києві — 15465 грн, при тому середня ціна купівлі 1 м² в останньому становить 27700 грн (станом на 01.02.2021 р.), або на 79% більше [16, 17]. В загальному по Україні середня ціна купівлі 1 м² в центрі міста — 28934 грн, за межами центру — 16005 грн. [18]. Вищезазначено те, що середньостатистична українська сім'я лише 9,9% свого бюджету витрачає на непродуктивні цілі, якщо визначити цей відсоток з середньої з/п за 2020 рік, то це становитиме 1148 грн. Згідно з законодавством норма житлового фонду на одну особу становить 13,65 м² [13], на середньостатистичне домогосподарство з 4-ох осіб — 54,6 м², в перерахунку на середню вартість житла за центром міста по Україні — 873873 грн. З цього випливає те, що сім'ї з середньостатистичним рівнем доходів знадобиться 63,5 роки для того, щоб лише придбати квартиру, не говорячи вже про її облаштування.

Так як доступність житла не визначається лише його купівлею, розглянемо ринок оренди житлової нерухомості. Ціни на оренду житла в Україні зросли на 5% протягом 2020 року, орендувати однокімнатну коштує в середньому 3890 гривень. Найвигідніше співвідношення вартості оренди житла до зарплати в Кропивницькому. Сім'я, в якій 2 людини отримують середню зарплату витратить на житло 27,5% від місячного доходу. У Житомирі така сім'я заплатить 35,5%, у Миколаєві — 35,7%, а у Сумах — 36,3%. Мешканці Одеси витрачають 64% свого доходу на оренду житла. Дорого орендувати житло також мешканцям Дніпра — 59,7% від доходу родини, Львова — 56% та Києва — 53,4% [19].

Отже, забезпеченість власним житлом в Україні на достатньому рівні, проте умови проживання — вкрай незадовільні, умови доступності житла (власного або орендованого) — незадовільні.

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Провівши детальний аналіз показників, які визначають рівень життя населення, можемо

визначити останній — низьким. Для покращення добробуту українців необхідно збільшити рівень реального ВВП, зменшити рівень безробіття, збільшити оплату праці українцям, зменшити нерівність плати за гендерною ознакою. Для збільшення реального ВВП необхідно стимулювати бізнес, створювати умови для функціонування малого та середнього бізнесу, особливо у період пандемії. Підтримка підприємців може бути здійснена шляхом удосконалення законодавчої бази, підтримання ліквідності усіх платників податків. На нашу думку, доцільно застосувати податкові пільги для підприємців, які займаються тими видами економічної діяльності, які найбільше постраждали, внаслідок карантинних обмежень. У період пандемії складно підвищити рівень зайнятості населення, проте це можливо зробити, удосконаливши систему віддаленої роботи (де такий вид зайнятості можливий). Але питання безробіття не виникло під час коронокризи, а існує протягом всього часу незалежності України, для того щоб вирішити його загалом, необхідно вжити заходи щодо підвищення навчальних навичок та кваліфікації робочої сили, зі сторони держави сприяти працевлаштуванню молодих фахівців, а також сприяти розвитку підприємницької діяльності на території України. Останнє також допоможе збільшити величину середньої заробітної плати українців. Щодо дискримінації в оплаті праці за статевою ознакою, то це можна вирішити, зрівнявши права та обов'язки жінок та чоловіків на законодавчому рівні, надавши можливість альтернативних форм зайнятості для жінок, на яких покладена більшість сімейних обов'язків.

Щодо житлового питання, то для того, щоб українці мали змогу проживати у нормальних умовах, необхідно покращувати їх купівельну спроможність, тобто збільшувати рівень оплати праці, а також реалізовувати державні програми з приводу доступності житла.

Література

1. Кравченко О. О. Аналіз рівня та якості життя населення України в умовах економічної та політичної нестабільності. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 17. С. 572–578.
2. Дятлова В. В., Гутарева А. В. Якість життя населення і соціальні стандарти: розвиток понятійно-категоріального апарату. Державне управління. 2015. № 1. С. 50–58.
3. Рябека О. Г. Оцінка рівня та якості життя населення України. Економіка та держава. 2014. № 11. С. 46–48.
4. Пальчук О. І. Якість життя населення: грані проблем у фокусі перетворень. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. С. 96–102.
5. Красномоєць В. А. Сучасний стан та основні напрями підвищення рівня життя населення. Фінансовий простір. 2014. № 4. С. 107–115.

6. Дружиніна В.В., Макаров А.І. Результативність оцінки добробуту населення на місцевому рівні. Ефективна економіка. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4946> (дата звернення 24.03.2021).
7. Статистична інформація порталу «МінфінМедіа». Український портал про фінанси та інвестиції «МінфінМедіа». URL: <https://minfin.com.ua> (дата звернення: 24.03.2021).
8. Статистична інформація: статистичні дані / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Home> (дата звернення: 24.03.2021).
9. Статистична інформація: статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2021).
10. Гендерні аспекти оплати праці. Асоціація жінок-юристок України «ЮРФЕМ.ua». 2020. URL: <http://jurfem.com.ua/genderni-aspekty-oplaty-praci/> (дата звернення: 24.03.2021).
11. Гендерна рівність на ринку праці: як досягти рівня країн ЄС. Українське Інтернет-видання «Європейська правда». 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/12/27/7104638/> (дата звернення: 24.03.2021).
12. Власне житло: більшість українців живуть на своїх квадратних метрах. Інформаційний Інтернет-ресурс фінансових новин «Finance.ua». 2020. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/480368/vlasne-zhytlo-bilshist-ukrayintiv-zhyvut-na-svoyih-kvadratnyh-metrah-infografika> (дата звернення: 24.03.2021).
13. Житловий кодекс Української РСР / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2021).
14. Віхров М. Дорогі «квадрати». Інформаційний Інтернет-ресурс «Тиждень.ua». 2020. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/239795> (дата звернення: 24.03.2021).
15. Журба А. Україна посіла шосте місце у світі за темпами зростання цін на житло. Інформаційний Інтернет-ресурс «Zaxid.net». 2020. URL: https://zaxid.net/ukrayina_tsini_na_zhitlo_shoste_mistse_u_sviti_zatempami_zrostannya_n1511940 (дата звернення: 24.03.2021).
16. Статистика ринку нерухомості. Інформаційний Інтернет-ресурс «ЛІУН Місто». 2021. URL: <https://misto.lun.ua/price> (дата звернення: 24.03.2021).
17. Скільки коштує будівництво квадратного метра житла в Україні. Інформаційний Інтернет-ресурс «Ліга закон». 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/news/200829_skilki-koshtu-budvnytstvo-kvadratnogo-metra-zhitla-v-ukran (дата звернення: 24.03.2021).
18. Вартість життя в Україні. Інформаційний Інтернет-ресурс «Travel tables». 2021. URL: <https://ua.traveltables.com/country/ukraine/cost-of-living/#cat-1> (дата звернення: 24.03.2021).
19. Як змінилися ціни на нерухомість та оренду житла у 2020: інфографіка. Інформаційний Інтернет-ресурс «24 канал». 2020. URL: https://economy.24tv.ua/tsini-na-neruhomist-orendu-zhitla-2020-infografika-zmin_n1481582 (дата звернення: 24.03.2021).

References

1. Kravchenko O.O. (2017) Analiz rivnja ta jakosti zhyttja naselennja Ukrajiny v umovakh ekonomichnoji ta politychnoji nestabilnosti [Analysis of the level and quality of life of the population of Ukraine in conditions of economic and political instability]. *Global and national economic problems*, vol. 17, pp. 572–578.
2. Djatlova V.V., Ghutareva A.V. (2015) Jakistj zhyttja naselennja i socialjni standarty: rozvytok ponjatijno-katehorialnogho aparatu [Quality of life of the population and social standards: development of the conceptual and categorical apparatus]. *Governance*, vol. 1, pp. 50–58.
3. Rjabeka O. Gh. (2014) Ocinka rivnja ta jakosti zhyttja naselennja Ukrajiny [Assessment of the level and quality of life of the population of Ukraine]. *Economy and statevol*, vol. 11, pp. 46–48.
4. Paljchuk O.I. (2018) Jakistj zhyttja naselennja: ghrani problem u fokusi peretvorenj [Quality of life: the facets of problems in the focus of transformation]. *Global and national economic problems*, vol. 21, pp. 96–112.
5. Krasnomovec V. A. (2014) Suchasnyj stan ta osnovni naprjamy pidvyshhennja rivnja zhyttja naselennja [The current state and main directions of improving living standards]. *Financial space*, vol. 4, pp. 107–115.
6. Druzhynina V. V., Makarov A. I. (2016) Rezuljtatyvnistj ocinky dobrobutu naselennja na miscevomu rivni [The effectiveness of assessing the welfare of the population at the local level]. *Efficient economy*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4946> (accessed 24 March 2021).
7. Ukrainian portal on finance and investments «MinfinMedia». Statystychna informacija portalu «MinfinMedia» [Statistical information of the portal «Ministry of Finance»]. Ukrainian portal on finance and investments «MinfinMedia». Available at: <https://minfin.com.ua> (accessed 24 March 2021).

8. International Monetary Fund. Statystychna informacija: statystychnyj dani [Statistical information: statistics] International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/en/Home> (accessed 24 March 2021).

9. State Statistics Service of Ukraine. Statystychna informacija: statystychnyj zbirnyk [Statistical information: statistical collection]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 24 March 2021).

10. Association of Women Lawyers of Ukraine «YURFEM.ua» (2020) Ghenderni aspekty opłaty praci [Gender aspects of remuneration]. Association of Women Lawyers of Ukraine «YURFEM.ua». Available at: <http://jurfem.com.ua/ghenderni-aspekty-oplaty-praci/> (accessed 24 March 2021).

11. Ukrainian online publication «European Truth» (2019) Ghenderna rivnistj na rynku praci: jak dosjaghty rivnja krajin JeS [Gender equality in the labor market: how to reach the level of EU countries]. Ukrainian online publication «European Truth». Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/12/27/7104638/> (accessed 24 March 2021).

12. Information Internet resource of financial news «Finance.ua» (2020) Vlasne zhytlo: bilshistj ukrajinciv zhyvutj na svojikh kvadratnykh metrah [Own housing: most Ukrainians live on their own square meters]. Information Internet resource of financial news «Finance.ua». Available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/480368/vlasne-zhytlo-bilshist-ukrayintsiv-zhyvut-na-svoyih-kvadratnyh-metrah-infografika> (accessed 24 March 2021).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine. Zhytlovyj kodeks Ukrajinsjkoji RSR [Housing Code of the Ukrainian SSR]. The Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 24 March 2021).

14. Vihrov M. (2020) Doroghi «kvadraty» [Expensive «squares»] Informacijnyj Internet-resurs «Tyzhdenj.ua» [Information Internet resource «Week.ua»] Available at: <https://tyzhdenj.ua/Economics/239795> (accessed 24 March 2021).

15. Zhurba A. (2020) Ukrajina posila shoste misce u sviti za tempamy zrostannja cin na zhytlo [Ukraine ranked sixth in the world in terms of housing prices] Informacijnyj Internet-resurs «Zaxid.net» [Information Internet resource «Zaxid.net»] Available at: https://zaxid.net/ukrayina_tsini_na_zhitlo_shoste_mistse_u_sviti_za_tempami_zrostannya_n1511940 (accessed 24 March 2021).

16. Information Internet resource «LUN City» (2021) Statystyka rynku nerukhomosti [Real estate market statistics] Information Internet resource «LUN City». Available at: <https://misto.lun.ua/price> (accessed 24 March 2021).

17. Information Internet resource «League of Law» (2021) Skiljky koshtuje budivnytstvo kvadratnogho metra zhytla v Ukrajini [How much does it cost to build a square meter of housing in Ukraine] Information Internet resource «League of Law». Available at: https://biz.ligazakon.net/news/200829_skilki-koshtu-budvnitstvo-kvadratnogo-metra-zhitla-v-ukran (accessed 24 March 2021).

18. Information Internet resource «Travel tables» (2021) Vartistj zhyttja v Ukrajini [The cost of living in Ukraine] Information Internet resource «Travel tables». Available at: <https://ua.traveltables.com/country/ukraine/cost-of-living/#cat-1> (accessed 24 March 2021).

19. Information Internet resource «Channel 24» (2020) Jak zminylysja ciny na nerukhomistj ta orendu zhytla u 2020: infoghrafika [How have real estate and rental prices changed in 2020: infographics] Information Internet resource «Channel 24». Available at: https://economy.24tv.ua/tsini-na-nerukhomist-orendu-zhitla-2020-infografika-zmin_n1481582 (accessed 24 March 2021).

УДК 336:658.6: 332.145:338.244.47

Желізняк Роман Йосифович

кандидат економічних наук кафедри фінансів

Національний університет «Львівська політехніка»

Желизняк Роман Иосифович

кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов

Национальный университет «Львовская политехника»

Zhelizniak Roman

PhD, Associate Professor of the Department of Finance

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-9033-4490

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7045

АНАЛІЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ РАБОТЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ

ANALYSIS OF THE FINANCIAL WORK OF THE TERRITORIAL COMMUNITY

Анотація. Реформування системи державних фінансів та адміністративно-територіального устрою України впливає на формування ефективних механізмів фінансового забезпечення функціонування територіальних громад задля їх повноцінного залучення до процесів соціально-економічного зростання держави. У цьому контексті, розглянуті теоретичні засади необхідності аналізу фінансового стану територіальних громад в Україні. Відповідно до сучасних вітчизняних трансформаційних процесів впливовими суб'єктами фінансування розвитку територіальних громад в Україні поступово стають органи місцевого самоврядування. Крім них на сьогодні важливими суб'єктами у зазначених процесах залишаються органи державної влади, які забезпечують фінансування розвитку територіальних громад.

Автор дослідження провів аналізування фінансової роботи Новострілищанської ТГ протягом 2019–2020 років. Відтак, сума бюджетних асигнувань зросла на 442082 грн. Також зросли доходи від надання послуг на суму 6668 грн. Зросла сума доходу від обмінних операцій на суму 448750 тис грн. Податкові надходження бюджету знизились на 35 642 грн. Проте загальні доходи бюджету зросли на 492853 грн. Що стосується витрат то відбулося значне зростання витрат на виконання бюджетних програм на 424473 грн.

На основі SWOT-аналізу проведена ідентифікація проблем та вибір пріоритетних напрямків розвитку громади. Громада має значні перспективи економічного і соціального розвитку, пов'язані вигідним географічним розташуванням, хорошим транспортним сполученням та працелюбністю мешканців громади.

Обґрунтовано, що під фінансовим забезпеченням територіальних громад слід розуміти процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, з метою задоволення потреб та інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території. У цьому контексті, запропоновані основні пріоритетні напрями фінансового розвитку громади на найближчі 3–5 років.

Визначені ефективні методи здійснення аналізу фінансової роботи для побудови стратегії розвитку територіальних громад.

Ключові слова: територіальна громада, аналізування, фінансова робота, стратегія розвитку.

Аннотация. Реформирование системы государственных финансов и административно-территориального устройства Украины влияет на формирование эффективных механизмов финансового обеспечения функционирования

территориальных общин для их полноценного вовлечения в процессы социально-экономического роста государства. В этом контексте, рассмотрены теоретические основы необходимости анализа финансового состояния территориальных общин в Украине.

Согласно современным отечественным трансформационным процессам влиятельными субъектами финансирования развития территориальных общин в Украине постепенно становятся органы местного самоуправления. Кроме них на сегодня важными субъектами в указанных процессах остаются органы государственной власти, обеспечивающих финансирование развития территориальных общин.

Автор исследования провел анализ финансовой работы Нострилицанской ТГ в течении 2019–2020 годов. Следовательно, сумма бюджетных ассигнований выросла на 442 082 грн. Также выросли доходы от предоставления услуг на сумму 6668 грн. Выросла сумма дохода от обменных операций на сумму 448 750 тыс грн. Налоговые поступления бюджета снизились на 35 642 грн. Однако общие доходы бюджета выросли на 492 853 грн. Что касается расходов может произошел значительный рост затрат на выполнение бюджетных программ на 424 473 грн.

На основе SWOT-анализа проведена идентификация проблем и выбор приоритетных направлений развития общества. Общество имеет значительные перспективы экономического и социального развития, связанные выгодным географическим расположением, хорошим транспортным сообщением и трудолюбием жителей общины.

Обосновано, что под финансовым обеспечением территориальных общин следует понимать процесс формирования, распределения и использования финансовых ресурсов, с целью удовлетворения потребностей и интересов граждан во всех сферах жизнедеятельности на соответствующей территории. В этом контексте, предложены основные приоритетные направления финансового развития общества на ближайшие 3–5 лет.

Определены методы осуществления анализа финансовой работы для построения стратегии развития территориальных общин.

Ключевые слова: территориальная община, анализ, финансовая работа, стратегия развития.

Summary. Reforming the system of public finances and administrative-territorial organization of Ukraine affects the formation of effective mechanisms for financial support of the functioning of territorial communities for their full involvement in the processes of socio-economic growth of the state. In this context, the theoretical principles of the need to analyze the financial condition of territorial communities in Ukraine are considered.

In accordance with modern domestic transformation processes, local self-government bodies are gradually becoming influential subjects of financing the development of territorial communities in Ukraine. In addition to them, today the important subjects in these processes are public authorities that provide funding for the development of territorial communities.

The author of the study analyzed the financial work of Novostrilishchanskaya TG during 2019–2020. As a result, the amount of budget allocations increased by UAH 442082. Revenues from the provision of services also increased by UAH 6,668. The amount of income from exchange transactions increased by UAH 448,750,000. Tax revenues of the budget decreased by UAH 35,642. However, the total budget revenues increased by UAH 492,853. As for expenditures, there was a significant increase in expenditures for the implementation of budget programs by UAH 424,473.

Based on the SWOT analysis, problems were identified and priority areas of community development were selected. The community has significant prospects for economic and social development, associated with a favorable geographical location, good transport links and hard work of community residents.

It is substantiated that the financial support of territorial communities should be understood as the process of formation, distribution and use of financial resources in order to meet the needs and interests of citizens in all spheres of life in the territory. In this context, the main priority areas of financial development of the community for the next 3–5 years are proposed.

Effective methods of analysis of financial work for construction of strategy of development of territorial communities are defined.

Key words: territorial community, analysis, financial work, development strategy.

Вступ. Актуальність дослідження проблематики аналізування фінансової роботи територіальної громади визначається потребою у новітніх науково обґрунтованих методах оцінювання їхньої фінансової діяльності для досягнення стратегії розвитку. У сучасних умовах одним з першочергових завдань реформування системи державних фінансів

та адміністративно-територіального устрою України визначено формування ефективних механізмів фінансового забезпечення функціонування територіальних громад задля їх повноцінного залучення до процесів соціально-економічного зростання держави. Це передбачає зміну у поглядах на економічний розвиток окремих територій, характер фінансових

взаємозв'язків села, громади й обумовлює необхідність нарощування фінансової бази місцевого самоврядування і, як наслідок, зростання його самодостатності та фінансової незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організування і аналізування фінансової роботи в територіальних громадах присвятили свої дослідження багато вітчизняних та зарубіжних науковців: Б. Андрушків [3], М. Бондарчук [1], Т. Баранецький, А. Ткачук, Г. Мельник [3], Л. Панасюк, С. Співак [3], Н. Стукало, І. Ткаченко, І. Сторонянська [2] і багато ін. Питаннями організування роботи територіальних громад (ТГ) займаються фінансисти, політики, державні службовці і суспільство загалом.

Метою статті є розглянути теоретичні засади необхідності аналізу фінансового стану територіальних громад в Україні, проаналізувати фінансовий стан конкретної територіальної громади з урахуванням основних методик для оцінки фінансових показників бюджетів територіальних громад, визначити ефективні методи здійснення аналізу для побудови стратегії розвитку територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз фінансового стану ТГ в Україні — це складний процес з точки зору методології дослідження, який передбачає розгляд як структурних аспектів, так і відповідних динамічних процесів у певному часовому інтервалі. Зважаючи на досить короткий період часу існування ТГ, статистичний масив даних, придатний для повноцінного аналізу, на сьогодні є недостатнім. Відповідно до сучасних вітчизняних трансформаційних процесів впливовими суб'єктами фінансування розвитку територіальних громад в Україні поступово стають органи місцевого самоврядування. Крім них на сьогодні важливими суб'єктами у зазначених процесах залишаються органи державної влади, які забезпечують фінансування розвитку територіальних громад за рахунок низки заходів, зокрема:

- горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів через інструменти прямих і реверсних дотацій;
- міжбюджетних трансфертів у формі субвенцій на соціально-економічний розвиток окремих територій, на формування інфраструктури ТГ, а також освітніх і медичних субвенцій;
- фінансування проектів інфраструктурного розвитку через Державний фонд регіонального розвитку.

Автор дослідження провів аналізування фінансової роботи *Новострілицької ТГ* протягом 2019–2020 років (таблиця 1).

В ході аналізування було виявлено, що основні засоби складають 92,57% у 2019 році та 91,86% у 2020 році. Отже, відбулося незначне зменшення

суми основних засобів на 0,7%. Запаси складають 2,98% у 2019 році та 3,42% у 2020 році, а отже сума запасів зросла 6367 грн. Також збільшилась сума грошових коштів на 4914 грн. Сума внесеного капіталу складає 90,48% у 2019 та 92,73% у 2020 року у структурі пасиву. За аналізований період сума внесеного капіталу зросла на 78533 грн. Сума цільового фінансування в 2019 році становила 32477 грн, а в 2020 році — 35423 грн відповідно. Поточні зобов'язання за розрахунками за товари, роботи, послуги становить в 2019 році 15623 грн, а в 2020 році — 8064 грн.

Отже, здійснивши горизонтальне аналізування звіту про фінансові результати, можна підвести підсумки, що сума бюджетних асигнувань зросла на 442082 грн. Також зросли доходи від надання послуг на суму 6668 грн. Зросла сума доходу від обмінних операцій на суму 448750 тис грн. Податкові надходження бюджету знизились на 35 642 грн. Проте загальні доходи бюджету зросли на 492853 грн. Що стосується витрат то відбулося значне зростання витрат на виконання бюджетних програм на 424473 грн. Також збільшились витрати на інші обмінні операції на 2412 грн. Проте витрати не перевищують доходи, тому профіцит бюджету зменшився на 20 038 гривень, та профіцит станом на 2020 рік становить 87822 грн.

Горизонтальне аналізування фінансової звітності *Новострілицької ТГ* показало, що відбулося зменшення основних засобів, що свідчить про зниження виробничого потенціалу, що є негативним явищем. Потрібно змінити підхід до амортизаційної політики. Вертикальне аналізування *Новострілицької ТГ* показало, що приріс основних засобів у 2020 році склав 5,35%, а їх знос збільшився на 9,97%. Сума запасів зросла на 21,70%. Сума готівки протягом 2019–2020 років на рахунках в казначействі зросла на 72,49%. Щодо пасиву, то сума внесеного капіталу зросла на 8,82%. Фінансовий результат демонструє негативну динаміку та зменшився на –28,86%. Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних доходах (без трансфертів) склала 39,7%.

У загальному рейтингу *Новострілицька ТГ* станом на 2020 рік посіла 191 місце з 665 ТГ. Доходи загального фонду на 1-го мешканця станом на 2020 рік склали 2519,3 грн., що є суттєво нижчим за середній показник по усіх ТГ який становить 4 737,7 грн. Видатки загального фонду на 1-го мешканця розраховано як співвідношення обсягу видатків загального фонду до кількості мешканців відповідної ТГ, склали 5 689,80 грн. для аналізованої ТГ, Середній рівень обсягу витрат по усіх ТГ становив

Таблиця 1

Звіт про фінансові результати Новострілищанської ТГ

Показники			Абсолютна зміна, тис. грн.
	2019	2020	
ДОХОДИ	0	0	0
Доходи від обмінних операцій	0	0	0
Бюджетні асигнування	2385249	2827331	442082
Доходи від надання послуг (виконання робіт)	613	7280	6668
Доходи від продажу активів	0	0	0
Фінансові доходи	0	0	0
Інші доходи від обмінних операцій	0	0	0
Усього доходів від обмінних операцій	2385862	2834611	448750
Доходи від необмінних операцій	0	0	0
Податкові надходження	159463	123821	-35642
Неподаткові надходження	0	0	0
Трансферти	274593	357065	82472
Надходження до державних цільових фондів	0	0	0
Інші доходи від необмінних операцій	2726	0	-2726
Усього доходів від необмінних операцій	436782	480886	79746
Усього доходів	2822644	3315497	492853
ВИТРАТИ	0	0	0
Витрати за обмінними операціями	0	0	0
Витрати на виконання бюджетних програм	2431361	2855833	424473
Витрати на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт)	0	0	0
Витрати з продажу активів	0	0	0
Фінансові витрати	0	0	0
Інші витрати за обмінними операціями	2103	4515	2412
Усього витрат за обмінними операціями	2433464	2860348	426884
Витрати за необмінними операціями	0	0	0
Трансферти	274593	357065	82472
Інші витрати за необмінними операціями	1727	10262	8534
Усього витрати за необмінними операціями	276320	367327	91007
Усього витрат	2709784	3227675	517891
Профіцит/дефіцит за звітний період	112860	87822	-25038

Джерело: сформовано за [4; 5]

6861,8 грн на одного мешканця у 2019 році. За цим показником Новострілищанська ТГ зайняла 175 місце (серед 806 ТГ в Україні)

Капітальні видатки на одного мешканця визначено як співвідношення обсягу капітальних видатків бюджету до кількості мешканців відповідної ТГ. Його значення склало 501,30 грн. для Новострілищанської ТГ, при середньому значенні 1 546,6 грн. даного показника по усіх ТГ України. Станом на 2020 рік дана ТГ посіла 277 місце у рейтингу за цим показником.

Встановлено, що доходи загального фонду на 1-го мешканця (без трансфертів) (грн.) Новострі-

лищанської ТГ протягом 2019–2020 року скоротились з 2557,4 грн. до 2519,3 грн. Прогнозований показник на 2021 рік становить 2481,2 грн, тобто спостерігається тенденція до зниження даного показника. А рівень дотаційності бюджетів для Новострілищанської об'єднаної територіальної громади зріс з 22,5% у 2019 році до 26,6%, у 2020 році. Це свідчить про те, що Новострілищанська ТГ була більш залежною від державних дотацій у 2020 році ніж у 2019 р. У 2021 році прогнозований показник склав 31%.

На основі матеріалів дослідження соціально-економічного стану населених пунктів, що входять до

складу Новострілищанської ТГ проведено SWOT-аналіз. На основі SWOT-аналізу проведена ідентифікація проблем та вибір пріоритетних напрямків розвитку громади. Громада має значні перспективи економічного і соціального розвитку, пов'язані вигідним географічним розташуванням, хорошим транспортним сполученням та працелюбністю мешканців громади.

Базуючись на результатах соціально-економічного аналізу, SWOT-аналізу, обрано такі стратегічні напрямки прикладення зусиль усіх зацікавлених сторін: розвиток економічної бази громади, забезпечення затишку і комфорту проживання.

Всі визначені стратегічні цілі є досить значними для розвитку Новострілищанської ТГ, але для більш чіткого бачення необхідно виокремити основні пріоритетні напрямки розвитку громади на найближчі 3–5 років. До них можна віднести: 1. Модернізація

системи водопостачання з метою забезпечення населення громади якісною питною водою. 2. Вдосконалення ефективної системи первинної медико-санітарної допомоги. 3. Розбудова та зміцнення матеріально-технічної бази шкіл для забезпечення високого рівня надання освітніх послуг. 4. Ремонт стратегічно-важливих доріг громади. 5. Підвищення рівня соціального обслуговування незахищених та вразливих верств населення. 6. Створення сучасної системи закладів культури та дозвілля.

У результаті проведеного дослідження бачимо, що фінансовий аспект є одним із головних, що визначають успішність функціонування об'єднаних територіальних громад. При цьому, основною формою фінансового забезпечення територіальних громад залишається бюджетне фінансування, від якості якого залежить рівень їх економічного та соціального розвитку.

Література

1. Бондарчук М. К., Волошин О. П., Скоропад І. С., Червінська О. С. Побудова системи оцінювання ризиків для антикризового управління територіальних громад // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2021. № 2.
2. Сторонянська І. З., Бенівська Л. Я. Бюджети розвитку місцевих бюджетів: проблеми формування та використання в контексті поглиблення фінансової децентралізації // Фінанси України. 2016. № 5.
3. Стратегія розвитку адміністративного району (Концептуальні засади організації соціально-економічного розвитку адміністративного району в контексті формування добровільних об'єднань територіальних громад Лановеччини) / [Б. М. Андрушків, С. М. Співак, Г. Х. Мельник та ін.]. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. 452 с.
4. Стратегічний план розвитку Новострілищанської ТГ на 2017–2026 роки. URL: <https://nstril-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-09-59-43-18-07-2017/>
5. Характеристика Новострілищанської ТГ. URL: <https://nstril-gromada.gov.ua>

References

1. Bondarchuk M. K., Voloshyn O. P., Skoropad I. S., Chervinska O. S. Pobudova systemy ocinjuvannja ryzykiv dlja antykrizovogho upravlinnja terytorialnykh ghromad // Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky». 2021. #2.
2. Storonjansjka I. Z., Benovsjka L. Ja. Bjudzhety rozvytku miscevykh bjudzhetiv: problemy formuvannja ta vykorystannja v konteksti poghlyblennja finansovoji decentralizaciji // Finansy Ukrainy. 2016. # 5.
3. Strateghija rozvytku administratyvnogho rajonu (Konceptualjni zasady orghanizaciji socialjno-ekonomichnogho rozvytku administratyvnogho rajonu v konteksti formuvannja dobrovilnykh ob'jednanj terytorialnykh ghromad Lanovechchyny) / [B. M. Andrushkiv, S. M. Spivak, Gh. Kh. Meljnyk ta in.]. Ternopilj: FOP Paljanycja V. A., 2017. 452 s.
4. Strateghichnyj plan rozvytku Novostrilyshhansjkoji TGh na 2017–2026 roky. URL: <https://nstril-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-09-59-43-18-07-2017/>
5. Kharakterystyka Novostrilyshhansjkoji TGh. URL: <https://nstril-gromada.gov.ua>

Рисін Віталій Васильович

*доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Рысин Виталий Васильевич

*доктор экономических наук, профессор кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Rysin Vitaly

*Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University*

ORCID: 0000-0002-2883-4563

Буковська Наталія Юріївна

*студентка кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»*

Буковская Наталья Юрьевна

*студентка кафедры финансов
Национального университета «Львовская политехника»*

Bukovska Nataliia

*Student of the Department of Finance of the
Lviv Polytechnic National University*

ORCID: 0000-0001-6406-9574

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7039

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В УКРАИНЕ

ECONOMIC ASPECTS OF COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE

Анотація. Корупція в Україні мала поширений характер з моменту здобуття незалежності країни, і донині залишається одним із деструктивних чинників для розвитку економіки. Традиційним способом боротьби з цією проблемою в Україні було прийняття різноманітних законодавчо-нормативних актів, в результаті на сьогодні налічується понад сто таких актів, які загалом суттєво не впливають на поточну ситуацію. Не менш важливою проблемою є специфіка сприйняття корупції в Україні, в окремих сферах вона вважається майже нормою. Метою статті є вивчення взаємозв'язку між поширенням корупції в Україні та рухом тіньових фінансових потоків, а також розробка рекомендацій щодо шляхів мінімізації ролі корупційних доходів як джерела формування капіталів. У статті охарактеризовані види відповідальності за корупційні злочини, що передбачені чинним законодавством України, здійснено характеристику тих сфер економіки, де прояви корупції є найбільшими і призводять до значного зниження ефективності їх функціонування. Проаналізовано динаміку індексу сприйняття корупції в Україні у порівнянні з низкою інших країн, що дозволило визначити його повільну низхідну динаміку. Визначено визначальну роль корупції як одного із ключових чинників незаконного збагачення публічно значущих осіб та формування тіньових капіталів загалом, охарактеризовано ефективність зусиль правоохоронних органів, що протидіють корупційним злочинам. Система заходів протидії корупції повинна мати комплексний характер і включати низку заходів як щодо покарання за здійснені злочини, так і щодо створення фінансових бар'єрів для руху тіньових фінансових

потоків та легалізації доходів, отриманих від корупції. Реалізація ефективної політики протидії корупції значною мірою пов'язана із застосуванням економічних методів протидії цьому явищу, зокрема підвищення прозорості у податковій та митній сферах, ринковими методами управління державними підприємствами та ринком землі, переглядом підходів до оплати праці державних службовців. Не менш важливу роль в такій системі має відігравати інформаційна політика, що покликана підвищити рівень обізнаності суб'єктів ринку щодо своїх прав та сформувати у суспільстві чітке негативне сприйняття корупційних дій.

Ключові слова: корупція, хабарництво, тіньові фінансові потоки, тіньова економіка, кримінальні доходи, запобігання корупції.

Аннотация. Коррупция в Украине должна распространённый характер с момента обретения независимости страны, и по сей день остается одним из деструктивных факторов для развития экономики. Традиционным способом борьбы с этой проблемой в Украине было принятие различных законодательно-нормативных актов, в результате на сегодня насчитывается более ста таких актов, которые в целом существенно не влияют на текущую ситуацию. Не менее важной проблемой является специфика восприятия коррупции в Украине, в отдельных сферах она считается почти нормой. Целью статьи является изучение взаимосвязи между распространением коррупции в Украине и движением теневых финансовых потоков, а также разработка рекомендаций относительно путей минимизации роли коррупционных доходов как источника формирования капиталов. В статье охарактеризованы виды ответственности за коррупционные преступления, предусмотренные действующим законодательством Украины, осуществлено характеристику тех сфер экономики, где проявления коррупции являются самыми крупными и приводят к значительному снижению эффективности их функционирования. Проанализирована динамика индекса восприятия коррупции в Украине по сравнению с рядом других стран, что позволило определить его медленную нисходящую динамику. Определены определяющую роль коррупции как одного из ключевых факторов незаконного обогащения публично значимых лиц и формирования теневых капиталов в целом, охарактеризованы эффективность усилий правоохранительных органов, противодействующих коррупционным преступлениям. Система мер противодействия коррупции должна иметь комплексный характер и включать ряд мероприятий как по наказанию за совершенные преступления, так и по созданию финансовых барьеров для движения теневых финансовых потоков и легализации доходов, полученных от коррупции. Реализация эффективной политики противодействия коррупции в значительной степени связана с применением экономических методов противодействия этому явлению, в частности повышение прозрачности в налоговой и таможенной сферах, рыночными методами управления государственными предприятиями и рынком земли, просмотром подходов к оплате труда государственных служащих. Не менее важную роль в такой системе должен играть информационная политика, которая призвана повысить уровень осведомленности субъектов рынка о своих правах и сформировать в обществе четкое негативное восприятие коррупционных действий.

Ключевые слова: коррупция, взяточничество, теневые финансовые потоки, теневая экономика, криминальные доходы, преготвращения коррупции.

Summary. Corruption in Ukraine has been widespread since the country's independence and remains one of the destructive factors for economic development. The traditional way to combat this problem in Ukraine has been the adoption of various laws and regulations, as a result, today there are more than a hundred such acts, which in general do not significantly affect the current situation. No less important problem is the specifics of the perception of corruption in Ukraine, in some areas it is considered almost the norm. The article aims to study the relationship between the spread of corruption in Ukraine and the movement of shadow financial flows, as well as to develop recommendations on ways to minimize the role of corrupt revenues as a source of capital formation. The article describes the types of liability for corruption crimes provided by the current legislation of Ukraine, describes the areas of the economy where corruption is greatest, and leads to a significant reduction in the efficiency of their operation. The dynamics of the corruption perception index in Ukraine were analyzed in comparison with a number of other countries, which allowed determining its slow downward dynamics. The decisive role of corruption as one of the key factors of illicit enrichment of public figures and the formation of shadow capital, in general, has been identified, and the effectiveness of law enforcement efforts to combat corruption has been described. The system of anti-corruption measures should be comprehensive and include some measures both to punish crimes and to create financial barriers to the movement of shadow financial flows and the legalization of proceeds from corruption. The implementation of an effective anti-corruption policy is largely related to the use of economic methods to combat this phenomenon, including increased transparency in tax and customs spheres, market management methods of state-owned enterprises and the land market, and revision of approaches to remuneration of civil servants. An equally important role in such a system should be played by information policy, which is designed to raise awareness of market participants about their rights and to form a clear negative perception of corruption in society.

Key words: corruption, bribery, shadow financial flows, shadow economy, criminal income, prevention of corruption.

Постановка проблеми. Корупція в Україні розвивається і трансформується відповідно до зміни ситуації в економіці. Спроби подолати це явище в Україні були малоефективними і не мали успіху з огляду на їх часто формальний характер та епізодичне застосування. Важливу роль також відігравав високий ступінь ураження органів державної влади тіншовими і відверто кримінальними грошовими потоками. Окрім соціально-політичних наслідків, корупція має значні негативні економічні наслідки, оскільки спричинює як значне недоотримання, так і розкрадання та неефективне використання наявних бюджетних коштів. Як наслідок, з одного боку в Україні формуються значні тіншові капітали, значна частина яких за допомогою різноманітних легалізаційних схем осідають закордоном, а з іншого — для покриття бюджетних витрат країна змушена запозичувати кошти в міжнародних фінансових організацій і сплачувати високі відсотки за користування ними. Значний розмах корупції створює негативний імідж України на міжнародній арені, породжує беззаконня і підриває рейтинг надійності країни як позичальника. За оцінками аналітиків, найбільші втрати українська економіка несе через корупційні схеми, пов'язані з незаконним відшкодуванням ПДВ, виплату зарплати у «конвертах», збитковою діяльністю державних підприємств, впливом коштів в офшорні юрисдикції, незаконним використанням надр, корупцією на митниці, держзакупівлями, незаконними операціями з підакцизними товарами, тіншовою орендою землі тощо [1].

Слід зазначити, що проблеми корупції в Україні дуже часто досліджуються з боку правової бази, її достатності та ефективності. Кожна галузь економіки при цьому розглядається окремо як майданчик для різноманітних корупційних схем. В той же час, економічні та фінансові механізми протидії і запобігання корупції часто залишаються поза увагою, хоча за умов належного застосування вони можуть принести кращі результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання корупції та хабарництва і шляхів їх подолання тривалий час є предметом численних наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, В. Заросило, В. Гладкий визначили, що хабарництво є базисною формою прояву корупції. Остання, в свою чергу, є властивою практично для всіх сфер життєдіяльності людини, а сучасне українське суспільство є надзвичайно толерантним до хабарництва [2]. Л. Єлісєєва аналізувала корупцію як форму антисоціального капіталу, мережеве формування кланової економіки та конкурентного хабарництва [3]. Значна кількість дослідників та науковців, зокрема

А. Аслунд [4], Валле В. [5], П'ясецька-Устич С.В. [6], Головкін Б. М. [7], Котляр Д. С., Александрова В. О. [8], Куриліна О. В. [9], Жуль Р. В. [10], Палешко Я. С., Сидорова Е. О., Паршин Ю. І. [11] досліджували корупцію саме як складову тіншової економіки. Проте поглибленого і подальшого дослідження потребують питання пошуку ефективних шляхів запобігання корупції в Україні за допомогою побудови запобіжних фінансово-економічних механізмів, що дозволили б забезпечити належний рівень прозорості фінансових операцій та унеможливили б використання доходів від корупції в країні чи закордоном.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення взаємозв'язку між поширенням корупції в Україні та рухом тіншових фінансових потоків, а також розробка рекомендацій щодо шляхів мінімізації ролі корупційних доходів як джерела формування капіталів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підходи до боротьби з корупцією в Україні регламентовані численними законодавчими актами, до яких слід віднести Закон України «Про боротьбу з корупцією», Конвенцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки, яка затверджена Указом Президента України від 24.04.1998 року № 367, Кримінальним кодексом України, що забезпечує мир і безпеку та регулює кримінальні правопорушення. Окремо слід виділити прийняті у 2014 році Закони України «Про запобігання корупції» [12], «Про Національне антикорупційне бюро України» [13]. Останнім з них було створено спеціальний орган боротьби з корупцією — Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), основним завданням якого є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, що можуть бути вчинені посадовими особами, або уповноваженими особами. З 2015 року в Україні функціонує Спеціалізована антикорупційна прокуратура, до функцій якої належить нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності досудового розслідування НАБУ та підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях.

Окрім двох перелічених структур, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» створене Національне агентство з питань запобігання корупції як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, що відповідальний за формування антикорупційної політики та запобігання корупції. Таким чином, інституційні основи для функціонування ефективної системи протидії корупції на сьогодні в Україні створені, проте на даний момент це не призвело до помітних змін у кількості

корупційних злочинів та обсягах коштів, що не потрапляють до державного бюджету.

Для підвищення інформованості суспільства про результативність зусиль правоохоронних органів щодо боротьби з корупцією, з 2019 року в Україні публікується Реєстр корупціонерів, що акумулює інформацію про осіб, які беруть участь в корупційних схемах, або пов'язані з ними. Так, за 2019 рік до реєстру було внесено 5816 осіб, з яких 745 справ за кримінальні правопорушення, 4240 за адміністративні порушення, 445 без зазначення категорії справи, 386 за дисциплінарні правопорушення. Щодо 2020 року, то всього в реєстр було внесено 4559 осіб, з них за кримінальні правопорушення — 908, що і ця цифра є більшою у порівнянні з попереднім роком [14]. Розслідуваннями таких злочинів займається Національне антикорупційне бюро України, результати його діяльності представлено на рис. 1 та 2.

Як видно з наведених даних, в 2016 році були заведені справи проти всіх категорій посадових осіб, окрім народних депутатів. В загальному було зареєстровано 57 справ, проте лише 2 особи були притягнені до відповідальності. У 2017 року НАБУ виявило ще більшу кількість правопорушень — 147 обвинувачень, за результатами яких було винесено 7 вироків суду. У 2018, 2019 роках відповідно 125 та 126 осіб звинуваченні у корупційних злочинах, відсоток доведених до суду справ залишився мінімальним (4 та 5 справ відповідно). У 2020 році ситуація була аналогічною — 134 звинувачення, з яких лише 5 осіб понесли покарання за корупційні злочини. Загалом аналіз перелічених показників свідчить про надзвичайно низьку ефективність виявлення корупційних злочинів, що є абсолютно нерелевантною до ступеня поширення корупції в Україні. Поряд з тим, навіть у разі виявлення корупційних схем шанси

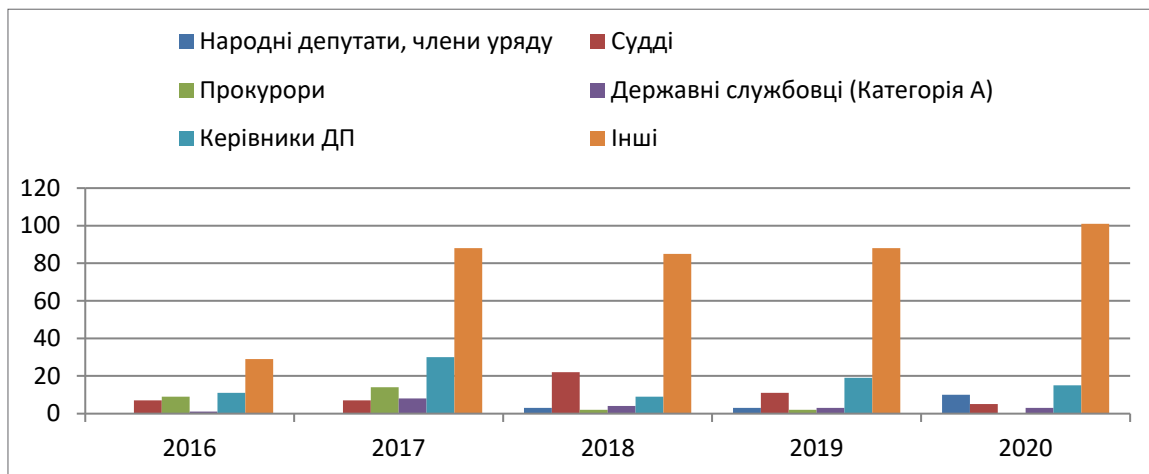

Рис. 1. Динаміка кількості обвинувачених осіб за період з 2016–2020 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [15]

Рис. 2. Динаміка кількості осіб, засуджених за корупційні злочини у 2016–2020 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [15]

доведення їх до суду на покарання для винних осіб залишаються мінімальними, причиною чого, як не парадоксально, є ураження корупцією органів судової влади.

Поняття корупції визначається українським законодавством як використання особою службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою отримання неправомірної вигоди або надання неправомірної вигоди особі або іншим фізичним, юридичним особам [16]. Існування корупції посилює соціальну нерівність, а також має низку інших негативних наслідків для економіки країни. Дослідження специфіки проявів корупції в Україні дає можливість виокремити декілька сфер, де її вплив є найбільш руйнівним.

Передовсім мова йде про сферу державного управління, зокрема ураження корупційними потоками законодавчої, виконавчої та судової гілок влади [17]. Подібна ситуація має деструктивний вплив на економічні процеси, негативно впливає на інвестиційний клімат з огляду на низький рівень захисту інтересів інвесторів. Значною мірою саме поширення корупції є причиною незначних іноземних інвестицій в українську економіку, та слабкої зацікавленості інвесторів попри всі стимулюючі заходи з боку українського уряду. Корупція у податковій сфері вже тривалий період часу живиться на схемах з незаконним відшкодуванням податку на додану вартість, внаслідок чого бюджет часто втрачає більше коштів, аніж отримує від надходження цього податку.

Чинником корупції слід також вважати наявність великої кількості підприємств з державною формою власності. Неефективний менеджмент, вплив політиків на їх діяльність, хабарництво при призначенні на посади чи розподіл керівних посад між політичними силами не сприяють прибутковій діяльності таких підприємств. Частими є приклади доведення їх до банкрутства з метою подальшої приватизації, що реалізовується за сприяння зацікавлених публічних діячів [18]. В той же час, в окремих випадках втрата державного контролю над стратегічними підприємствами може нести загрозу для національної безпеки країни — поглинання таких підприємств іноземними конкурентами та втрату окремих стратегічно важливих технологій [19]. Загалом вплив політиків на державні підприємства має яскраво виражений негативний характер — підприємства слугують джерелом ресурсів для підконтрольного бізнесу, чи використовуються для отримання коштів з державного бюджету. За ліченими винятками, підприємства державного сектору в Україні працюють збитково. Виходячи з цього, стратегія управління цими об'єктами має бути максимально

ринковою, і передбачати: визначення стратегічних підприємств, які доцільно залишити у державній власності з точки зору національної безпеки, та забезпечення ефективного незалежного управління такими підприємствами; прозору приватизацію усіх інших державних підприємств на конкурсних засадах, що дасть можливість отримати дохід не лише від продажу, але й податків, які будуть сплачувати майбутні власники; ліквідацію підприємств, що не мають стратегічного значення та не є цікавими для потенційних інвесторів, з метою припинення неефективного витрачання коштів платників податків на підтримку їх функціонування.

Потенційним джерелом корупції тривалий період часу ринок землі сільськогосподарського призначення. Політичні маніпуляції, провокування негативних суспільних настроїв та намагання відкласти впровадження цивілізованих і характерних для розвинутих країн правил продажу землі мали на меті здебільшого отримання контролю над земельними ресурсами з боку агропромислових холдингів та інших структур, в інтересах яких і працювали політики. В результаті, зазначені структури зуміли отримати в довгострокове користування великі площі сільськогосподарських угідь за мізерними цінами. Відсутність потреби платити реальну ринкову орендну плату за землю дозволяє отримувати надприбутки, частину яких можна використовувати для подальшого лобіювання своїх інтересів.

Стимулюючим фактором для поширення корупції є відсутність дієвих механізмів боротьби з контрабандою, що зменшує обсяг надходжень коштів до бюджету, а поряд з тим дозволяє сформувати значні за обсягом тіньові капітали, частина яких використовується для хабарів державним службовцям, які мали б контролювати дотримання митного законодавства. Подолання корупційних схем у цій сфері потребує застосування радше економічних методів, зокрема створення прозорих умов, коли дотримуватися вимог законодавства буде економічно вигідно для експортерів. Паралельно з цим необхідне запровадження жорсткого контролю за спробами обійти встановлений порядок руху товарів через митний кордон, а також відповідальності за виявлені порушення, зокрема й корупційного характеру.

Як зазначалося вище, однією з передумов поширення корупції в Україні є високий рівень її прийняття на різних рівнях. На рис. 2 показано позицію України та низки сусідніх країн у рейтингу індексу сприйняття корупції в 2013–2020 роках, що публікується щорічно Transparency International.

Відповідно до рейтингу Transparency International Україна повільно покращує свою позицію

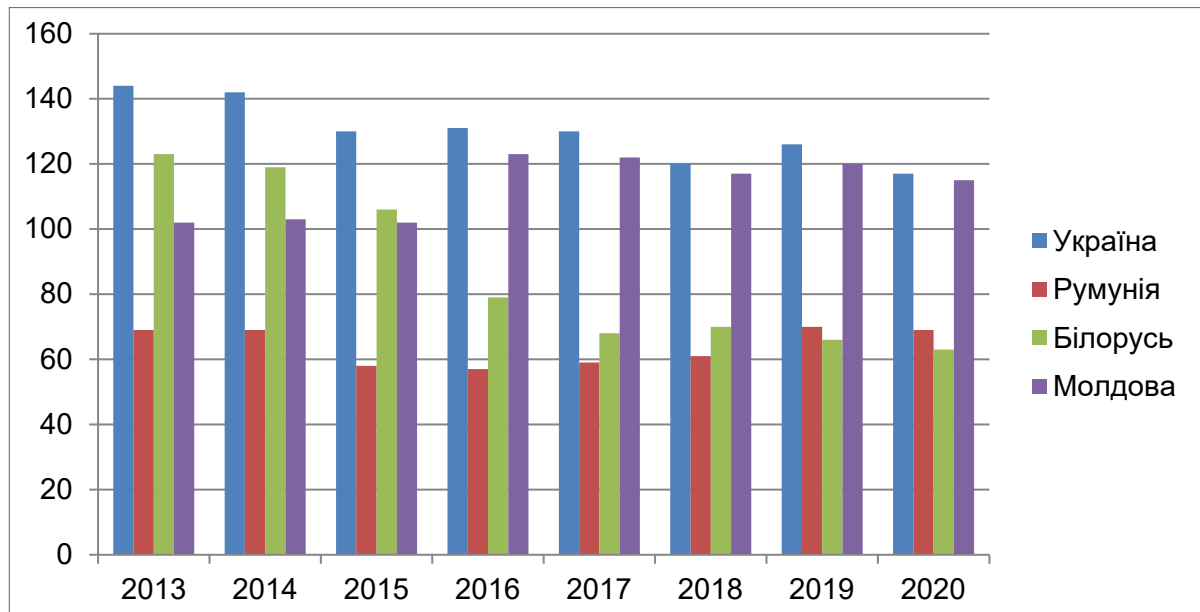

Рис. 3. Позиції України, Румунії, Білорусії, Молдови у рейтингу за індексом сприйняття корупції у 2013–2020 рр.
Джерело: розроблено авторами за даними [20]

сприйняття корупції протягом 2013–2020 років, незважаючи на воєнні дії на сході країни. У 2020 році Україна перебувала на 117 місці з результатом 33 бали зі 100. Оцінка даних рейтингу показує, що значення індексу України наразі суттєво порівняно країн Східної Європи (навіть з Білоруссю) і перебуває на приблизно однаковому рівні з Молдовою та Росією. Зазначене свідчить про явну недостатність заходів, які вживаються державою для подолання корупції та песимістичні настрої суспільства щодо перспектив її подолання.

Доволі суперечливий характер мають ініціативи щодо податкової амністії, які зараз розглядаються українським парламентом. Така амністія розглядається як інструмент для залучення до офіційної економіки принаймні частини доходів, які були отримані нелегально. Відповідно до законопроекту, що перебуває на розгляді у Верховній Раді, кожен українець зможе з 1 липня 2021 року по 1 липня 2022 року пройти добровільне декларування власності фізичних осіб. Для цього в декларації потрібно буде вказати будь-які цінності, які мають невідоме походженням для подальшого їх використання і вільного обігу. Таким чином майно перейде в розряд «законного», для цього потрібно задекларувати ці доходи та сплатити податок — якщо предмет декларування знаходиться в Україні — то ставка оподаткування становитиме 5% від його вартості, якщо за кордоном — то 9% [21]. Загалом не заперечуючи позитивного ефекту, який може мати запровадження подібних заходів, вважаємо за потрібне наголосити, що ймовірність легалізації доходів від корупції в процесі податкової

амністії є надзвичайно високою. Надання можливості власникам таких тіньових капіталів безпроблемно їх легалізувати значно збільшить ризики використання цих коштів для отримання контролю над цілими секторами економіки, та буде додатковим чинником підвищення рівня соціальної нерівності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані в процесі дослідження результати свідчать, що корупція на сьогодні залишається одним із основних джерел тіньових капіталів, окрім того створює передумови для тінізації економіки, її ураження кримінальними грошовими потоками, та сприяє масштабному уникненню від сплати податків. Незважаючи на прийняття численних нормативно-законодавчих актів, створення структур, діяльність яких концентрується виключно на боротьбі з корупцією, Україні і надалі залишається одним із лідерів у Європі за рівнем поширення корупції. Українська економіка несе втрати через корупційні схеми, пов'язані з незаконним відшкодуванням ПДВ, тіньовою зайнятістю, збитковою діяльністю державних підприємств, впливом коштів в офшорні юрисдикції, незаконним використанням надр, корупцією на митниці, у сфері державних закупівель тощо. Реалізація ефективної політики протидії корупції значною мірою пов'язана із застосуванням економічних методів протидії цьому явищу, зокрема: підвищення прозорості та створення рівних правил гри у сфері відшкодування ПДВ; перегляд підходів до системи оплати праці державних службовців з метою зниження ризику корупційних правопорушень; застосування ринкової стратегії

управління підприємствами з державною формою власності, прозора приватизація підприємств, що не мають стратегічного значення для економіки країни; створення ринку земель сільськогосподарського призначення та механізмів ринкового ціноутворення на землю; забезпечення передумов для зменшення обсягів контрабанди товарів через митний кордон шляхом розробки привабливих умов розмитнення для експортерів. Поряд з цим, важливе значення має застосування інструментів інформаційної по-

літики у напрямі створення нульової толерантності до корупції у суспільстві.

Наше дослідження визначає лише загальні напрями для побудови ефективної системи протидії корупції в Україні, тому подальших досліджень потребує специфіка застосування перелічених заходів, оцінка їх ефективності, визначення позитивних та негативних аспектів впливу амністії капіталів на доходи державного бюджету та рівень корупції в країні.

Література

1. Корупційні схеми в Україні // Gordonua.com. URL: Саакашвілі заявив, що через корупційні схеми Україна щороку втрачає \$37 млрд. / ГОРДУН (gordonua.com).
2. Заросило В. О. Хабарництво як базисна форма прояву корупції / В. О. Заросило, В. В. Гладкий // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 16. С. 123–139.
3. Єлісєєва Л. Корупція як форма антисоціального капіталу / Л. Єлісєєва // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. № 1. С. 7–14.
4. Аслунд А. Україна: що пішло не так і як це виправити // Києво-Могилянська академія. 2015. 294 с.
5. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану // Дух і Літера. 2015. 280 с.
6. П'ясецька-Устич С. В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства // Миколаївський національний університет імені В. О. Сухоплінського. 2016. Вип. 10. С. 34–39.
7. Головкін Б. М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях / Б. М. Головкін // Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 218–230.
8. Котляр Д. С., Александрова В. О. Напрями подолання тінізації економіки // Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».
9. Куриліна О. В. Корупція як засада поширення тіньової діяльності // Проблеми системного підходу в економіці. № 1. С. 12–16.
10. Жуль Р. В. Взаємозв'язок тіньової економіки та корупції: соціально-економічні передумови поширення // Міністерство внутрішніх справ України. 2018. № 3. С. 370–373.
11. Палешко Я. С., Сидорова Е. О., Паршин Ю. І. Корупція як складова тіньової економіки // Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2019. С. 160–163.
12. Про запобігання корупції: Закон України від 2014 № 49 // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 26.03.2021).
13. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 2014. № 47 // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 26.03.2021).
14. Єдиний державний реєстр осіб // Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> (дата звернення 26.03.2021).
15. Інформація про результати розслідування НАБУ // Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/infographics> (дата звернення 26.03.2021).
16. Термін «Корупція» // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/13666:51997> (дата звернення 26.03.2021).
17. Що розслідує Регулятор відносно гравців ринку електричної енергії // Бізнес цензор. URL: https://biz.censor.net/columns/3252831/scho_rozsldu_regulyator_vdnosno_gravtsv_rinku_elektrichno_energ (дата звернення 26.03.2021).
18. Центренерго — символ корупції та безпорадності // Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/15/662895/> (дата звернення 26.03.2021).
19. Суд арештував майно і 100% акцій Мотор Січ // Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/20/7287303/> (дата звернення 26.03.2021).
20. Corruption Perceptions Index // Transparency international. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> (дата звернення 26.03.2021).
21. В Україні введуть нульову декларацію // Бізнес. URL: <http://www.business.ua/uk/node/11654> (дата звернення 26.03.2021).

References

1. Gordonua.com (2021). «Saakashvili said that Ukraine loses \$ 37 billion annually due to corruption schemes». Available at: <https://gordonua.com/ukr/news/money/saakashvili-zajaviv-shcho-cherez-koruptsijni-shemi-ukrajina-shchoroku-vtrachaje-37-mlrd-1542812.html> [Accessed 26 March 2021].
2. Zarosilo V. O. (2018). Khabarnytstvo yak bazysna forma proiavu koruptsii [Bribery as a basic form of corruption]. Journal of the South Regional Center of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, no. 16, pp. 123–139.
3. Yelisseyeva L. (2019). Koruptsiia yak forma antysotsialnoho kapitalu [Corruption as a form of antisocial capital]. Economic Journal of Lesia Ukrainka East European National University, [online] vol. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2019_1_3 [Accessed 26 March 2021].
4. Aslund A. (2015). Ukraina: shcho pishlo ne tak i yak tse vypravyty [Ukraine: what went wrong and how to fix it]. Kyiv: Mohyla Academy.
5. Valle W. (2015). Koruptsiia: rozдумы pislia Maidanu [Corruption: Reflections after the Maidan]. Kyiv: Spirit and Letter.
6. Pyasetska-Ustych S. V. (2016). Koruptsiia i tinova ekonomika v systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn suspilstva [Corruption and the shadow economy in the system of socio-economic relations of society]. Mykolaivskyi natsionalnyi universytet imeni V. O. Sukhoplynskoho, issue 10, pp. 34–39.
7. Golovkin B. M. (2017). Shadow foreign trade and corruption at customs. [Tinova zovnishnia torhivlia i koruptsiia na mytnytsiakh]. Problems of legality, issue 139, pp. 218–230. doi: 10.21564/2414-990x.139.115105.
8. Kotlyar D. S., Alexandrova V. O. (2018). Directions for overcoming the shadow economy. PhD Thesis. National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute».
9. Kurilina O. V. (2019). Corruption as a basis for the spread of shadow activity [Koruptsiia yak zasada poshyrennia tinovoi diialnosti]. Problems of system approach in economy, no. 1 (69), pp. 12–16. doi: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-1-2>.
10. Jules R. W. (2018). The relationship between the shadow economy and corruption: socio-economic preconditions for the spread // Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 2018. № 3. pp. 370–373.
11. Paleshko Y. S., Sidorova E. O., Parshin Y. I. (2019). Koruptsiia yak skladova tinovoi ekonomiky [Corruption as a component of the shadow economy]. In: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Discussion issues of application of anti-corruption legislation, Proceedings of the International Conference, Dnipro, November 15 2019. Dnipro, pp. 160–163.
12. Law of Ukraine on prevention of corruption activity 2014. Verkhovna Rada of Ukraine, pp. 2056.
13. Law of Ukraine on the national anti-corruption bureau of Ukraine activity 2014. Verkhovna Rada of Ukraine, pp. 2051.
14. National Agency for the Prevention of Corruption (2021). «Unified State Register of Persons». Available at: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> [Accessed 26 March 2021].
15. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (2021). «Information on the results of the NABU investigation». Available at: <https://nabu.gov.ua/infographics> [Accessed 26 March 2021].
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Term «Corruption». Verkhovna Rada of Ukraine, 14 March pp. 1.
17. Business censor (2021). «What the Regulator is investigating in relation to electricity market players». Available at: https://biz.censor.net/columns/3252831/scho_rozslu_regulyator_vdnosno_gravtsv_rinku_elektrichno_energ [Accessed 26 March 2021].
18. Ekonomichna Pravda (2021). «Centerenergo is a symbol of corruption and helplessness». Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/15/662895/> [Accessed 26 March 2021].
19. Ukrainian Pravda (2021). «The court seized the property and 100% of the shares of Motor Sich». Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/20/7287303/> [Accessed 26 March 2021].
20. Transparency International (2021). «Corruption Perceptions Index». Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> [Accessed 26 March 2021].
21. Business (2021). «A zero declaration will be introduced in Ukraine». Available at: <http://www.business.ua/uk/node/11654> [Accessed 26 March 2021].

Саїнчук Наталія Валеріївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

Саинчук Наталья Валерьевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и кредита
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича*

Sainchuk Nataliya

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

Марусяк Наталія Леонідівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

Марусяк Наталья Леонидовна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и кредита
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича*

Marusyak Nataliya

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

Харук Богдан Леонідович

*магістр
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Харук Богдан Леонидович

*магистр
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича*

Haruk Bohdan

*Master of the
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-6997

**ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ КРЕДИТУВАННЯ
ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ БАНКІВСЬКИМ СЕКТОРОМ
ИССЛЕДОВАНИЕ РЕАЛИЙ КРЕДИТОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ
СУБЪЕКТОВ БАНКОВСКИМ СЕКТОРОМ
RESEARCH OF REALIA OF BANK
LENDING TO ECONOMIC ENTITIES**

Анотація. У статті визначено, що розвиток ринкової економіки в поєднанні з внутрішніми проблемами та зовнішніми викликами формує певні умови банківського кредитування, які характеризуються нестабільністю та уповільненими темпами. Це в свою чергу негативно відображається на економіці загалом та на підприємницькому секторі зокрема. В процесі дослідження зазначеного питання, як з боку банківського сегменту так і з боку підприємств, виникають проблеми системного характеру, які носять паралельний зв'язок — дисбаланси банківського сегменту негативно корелюються з підприємствами у розрізі кредитування. Проаналізовано, що кількість банків за досліджуваний період зменшувалася. Це є свідченням того, що на фінансовому ринку залишаються банки із значним показником платоспроможності. Така ситуація є свідченням, що банківський сектор розвивається, відповідаючи при цьому законодавству, яке хоча і є мінливим та «жорстким» за своєю природою. Це в свою чергу відображає факт, що банківському сектору доцільно здійснювати кредитування господарюючих суб'єктів. В контексті дослідження виявленні явища зменшення кредитування господарюючих суб'єктів та виокремленні фактори, які мають значний вплив на отримання підприємствами кредитів: інфляція, облікова ставка НБУ та «ціна» нових кредитів. Обґрунтовано, що стан банківського кредитування господарюючих суб'єктів на сьогоднішній день носить незадовільний характер. Це пояснюється падінням індексу промислового виробництва, негативним сальдо експортно-імпортних операцій. Також негативну тенденцію мають певні галузі національної економіки, які є пріоритетними. За аналізований період вони мають тенденцію до спаду. Окрім факторів які мають вплив на перелічені показники, наголошено, що найбільший вплив на стан кредитування банками підприємств має нестабільність економіки. Цей фактор негативно впливає на банківське кредитування, що в свою чергу корелюється із економічною стабільністю підприємств. Тому у статті дійшли до висновку, що банки і не надають кредити, оскільки підприємства мають негативну кредитну історію, а з'являється вона у них — тому що банківський сектор видає дорогі кредити (інколи в іноземній валюті та на короткостроковий період), і як результат — неповернення кредитів.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини банківське кредитування, кредитний процес, банківський сектор, «ціна» нових депозитів, «ціна» нових кредитів.

Аннотация. В статье определено, что развитие рыночной экономики в сочетании с внутренними проблемами и внешними вызовами формирует определенные условия банковского кредитования, которые характеризуются нестабильностью и замедленными темпами. Это в свою очередь негативно отражается на экономике в целом и на предпринимательском секторе в частности. В процессе исследования данного вопроса, как со стороны банковского сегмента так и со стороны предприятий, возникают проблемы системного характера, которые носят параллельный связь — дисбалансы банковского сегмента негативно коррелируют с предприятиями в разрезе кредитования. Проанализировано, что количество банков за исследуемый период уменьшалась. Это свидетельствует о том, что на финансовом рынке остаются банки со значительным показателем платежеспособности. Такая ситуация свидетельствует, что банковский сектор развивается, отвечая при этом законодательству, которое хотя и является меняющимся и «жестким» по своей природе. Это в свою очередь отражает факт, что банковскому сектору целесообразно осуществлять кредитование хозяйствующих субъектов. В контексте исследования обнаружении явления уменьшение кредитования хозяйствующих субъектов и выделения факторы, которые оказывают значительное влияние на получение предприятиями кредитов: инфляция, учетная ставка НБУ и «цена» новых кредитов. Обосновано, что состояние банковского кредитования хозяйствующих субъектов на сегодняшний день носит неудовлетворительный характер. Это объясняется падением индекса промышленного производства, негативным сальдо экспортно-импортных операций. Также негативную тенденцию имеют определенные отрасли национальной экономики, которые являются приоритетными. За анализируемый период они имеют тенденцию к спаду. Кроме факторов которые влияют на перечисленные показатели, отмечено, что наибольшее влияние на состояние кредитования банками предприятий имеет нестабильность экономики. Этот фактор негативно влияет на банковское кредитование, что в свою очередь коррелирует с экономической стабильностью предприятий. Поэтому в статье пришли к выводу, что банки и не предоставляют кредиты, поскольку предприятия имеют отрицательную кредитную историю, а появляется она в них — потому что банковский сектор выдает дорогие кредиты (иногда в иностранной валюте и на краткосрочный период), и как результат — невозврат кредитов.

Ключевые слова: кредит, кредитные отношения банковское кредитование, кредитный процесс, банковский сектор, «цена» новых депозитов, «цена» новых кредитов.

Summary. It has been determined in the article that the development of the market economy in combination with internal problems and external challenges creates certain conditions for bank lending, which are characterized by instability and slow pace. This, in turn, has a negative impact on the economy in general and on the business sector in particular. In the process of studying this issue, both on the part of the banking segment and on the part of enterprises, there have been discovered systemic problems that are parallel — the imbalances of the banking segment are negatively correlated with enterprises in terms of

lending. It has been analyzed that the number of banks decreased during the study period. This is evidence that banks with a significant solvency ratio remain in the financial market. This situation signifies that the banking sector is evolving in line with legislation, which, although variable, is quite «rigid» in nature. Whereas this reflects the fact that the banking sector should lend to businesses. In the context of the study, the phenomenon of declining lending to businesses and identifying factors that have a significant impact on receiving loans by enterprises: inflation, the discount rate of the National Bank of Ukraine, and the «price» of new loans. It has been substantiated that the state of bank lending to economic entities today is unsatisfactory. This is due to the fall of the industrial production index, and the negative balance of export-import operations. Certain priority sectors of the national economy also have a negative trend. During the analyzed period, they tend to decline. In addition to the factors that have an impact on these indicators, it has been emphasized that the greatest impact on the state of corporate lending has the instability of the economy. This factor has a negative impact on bank lending, which in turn correlates with the economic stability of enterprises. Therefore, the article has concluded that banks do not provide loans because companies have a negative credit history, and it is because the banking sector issues expensive loans (sometimes in foreign currency and for the short term), and this results in non-repayment of loans.

Key words: loan, credit relations, bank lending, lending process, banking sector, the «price» of new deposits, the «price» of new loans.

Постановка проблеми. Ефективний розвиток банківського кредитування господарюючих суб'єктів в умовах кризових процесів ринкової економіки повинен надати можливість створювати потужний виробничий потенціал для розвитку країни. Але в останні роки банки дещо знизили свою діяльність на кредитному ринку. Підвищення ефективності банківського кредитування є одним із пріоритетних питань виходу України з кризового стану.

Функціонування фінансової системи України неможливе без стабільного розвитку кредитного ринку, де вагома роль відводиться банківським інституціям. Це зумовлено тим, що саме банки в ринкових умовах є одним із основних суб'єктів цього ринку. Вони являються найважливішим структурним елементом економіки з приводу мобілізації та використання грошових ресурсів, а також їх створення за допомогою кредитування. Стабільна діяльність банківських інституцій та їх фінансова стійкість залежить від налагодженої організації кредитного процесу.

Кредитування господарюючих суб'єктів являється однією із основних видів діяльності банківських установ та основним джерелом отримання додаткових грошових коштів для підприємств. Поєднання внутрішніх та позикових ресурсів для фінансування діяльності господарюючих суб'єктів має забезпечити позитивний розвиток їх бізнес-проектів.

Але діяльність банків стикається з низькою проблем: неповерненістю кредитів, нестачею тимчасово вільних грошових коштів, обмеженістю кредитування, високою вартістю кредитних ресурсів, складністю організації кредитного процесу, що уповільнюють темпи кредитування. Якісне кредитування господарюючих суб'єктів повинно вивести економіку країни з кризового стану. Тому для

макроекономічної стабілізації в країні актуальним постають питання ґрунтовного та всебічного аналізу розвитку кредитування господарюючих суб'єктів, яке відіграє важливу роль в процесі розширеного відтворення та економічному зростанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження з питань кредитування господарюючих суб'єктів та організації кредитного процесу банків здійснили ряд зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів: Бондаренко Н. В. [1], Васюренко О. В. [2], Волкова В. В. [3], Гальчинський А. С. [4], Дзюблюк О. В. [5], Кейнс Дж. [6], Лагутін В. Д. [7], Лексис В. [9], Любар О. О. [10], Маклеод Г. Д. [11], Маркс К., Енгельс Ф. [12], Милль Дж. С. [13], Сміт А. [17], Туган-Барановський М. [18], Федорович Л. В. [19] та інші.

Але багато питань з теорії та практики в сфері кредитування господарюючих суб'єктів та організації кредитного процесу в банківських установах залишаються все ще невирішеними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є виявлення сучасного стану кредитної діяльності банків та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення кредитного процесу в банківських установах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У повсякденному відтворювальному процесі і розвитку господарюючих суб'єктів неабиякого значення набуває стан та розвиток банківської системи країни. Економічне зростання, як підприємств, так і економіки загалом залежить від функціонування банківського сектору. Мова йде про кредитну діяльність, яка посідає чинне місце не тільки у загальній сукупності банківських операцій (оскільки вони отримують доходи від проведення такого виду діяльності), а і має вагоме значення для підприємницького сектору. Оскільки

саме завдяки кредитним операціям формуються сприятливі умови для появи нових підприємств, зростанню соціально-економічного клімату в країні і відновлення рівноваги та закріплення стабільності на ринку капіталів. В умовах ринкових трансформацій та адаптації економічного простору до світового, процес банківського кредитування господарюючих суб'єктів набуває ключового значення та стає стрижневим елементом у розвитку підприємств.

В реаліях вітчизняної ринкової економіки кредит виступає елементом, який здатен врівноважити тимчасово вільні кошти між обсягами, необхідних ресурсів для господарюючих суб'єктів. Доцільно зауважити, що банківський кредит розкриває свою значущість за умов якісного розвитку ринкової економіки. Саме тоді можна спостерігати позитивні результати, як для економіки країни в цілому так і для підприємств окремо. За словами науковців: «Пропорційний розвиток всіх економічних підсистем України забезпечить найкращі можливості для структурної перебудови економіки, активного розвитку інституту підприємництва та удосконалення банківської діяльності, яка має сприяти нормальному функціонуванню цього інституту» [8, с. 146]. З вищесказаного випливає, що саме банківська система виступає механізмом, який забезпечує рух грошових коштів і цим самим сприяє формуванню умов для безперервного виробничого процесу. Важливим аспектом у дослідження структури кредитування господарюючих суб'єктів є потенціал банківської системи. В першу чергу він розкривається через кількість банків, які діють на території країни на сьогоднішній день.

Як видно з рисунка 1 кількість вітчизняних банків за досліджуваний період стрімко зменшується.

З 163, які функціонували на початок січня 2015 року, станом на січень 2020 року маємо 75 банків. Протилежну тенденцію можна спостерігати з банками із 100% іноземним капіталом. Їхня кількість у вітчизняній економіці зростає. На нашу думку, така ситуація пов'язана із бажанням іноземних банків отримати швидкі прибутки, незважаючи на значні ризики вітчизняної економіки та на тлі «банк опад», який розпочався з 2014 року, а також відзначимо, що банки з іноземним капіталом є більш стійкі до спадів національних економік та легше переносять вплив політичного фактору. Це пояснюється тим, що з боку материнських структур, іноземні банки отримують значну фінансову підтримку. Ведучи мову про кількість банків однозначно важко сказати, чи скорочення числа даних фінансових установ негативно відобразилася на економічній картині. Адже головною причиною ліквідації банків, була невідповідність фінансовим показникам, які встановив Національний Банк України. За словами економістів-аналітиків, не змогли втриматися на плаву так звані «кишенькові банки» — фінансові установи окремих політиків та олігархів.

Для проведення аналізу банківського сектору в сучасних умовах, та пошуку відповіді на питання: «Чи ліквідація банків вплинула на економічний розвиток країни?», доцільно розглянути активи вітчизняних банків та динаміку ВВП країни і обсяг наданих кредитів. Так рисунок 2 відображає сумарні активи український комерційних банків за період станом 01 січня 2015 року по 01 січня 2020 року.

Як видно з рисунка 2, кількість активів поступово збільшується. За досліджуваний період зростання склало плюс 177608 млн. грн. Як бачимо, незважаючи на скорочення кількості банківських установ,

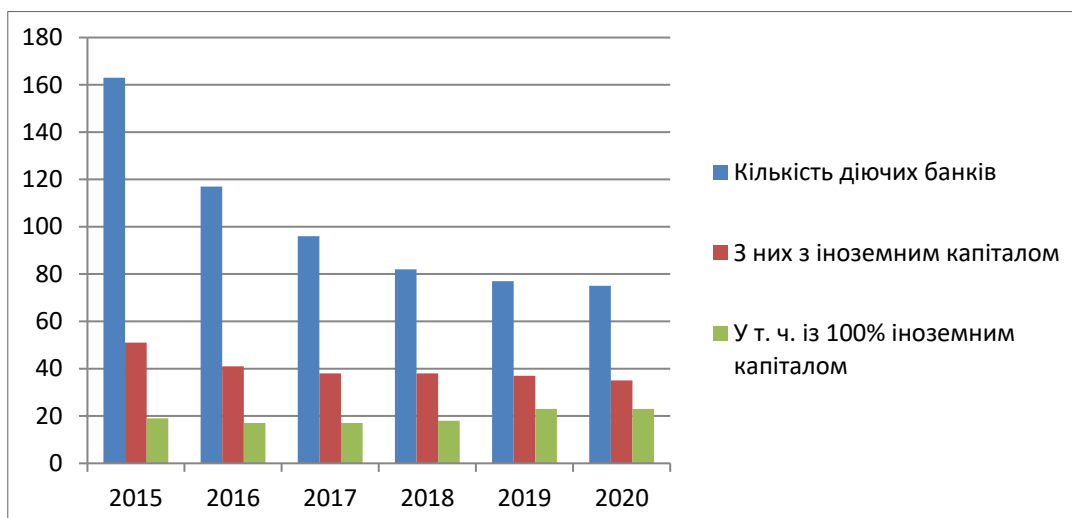

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банків за 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [15]

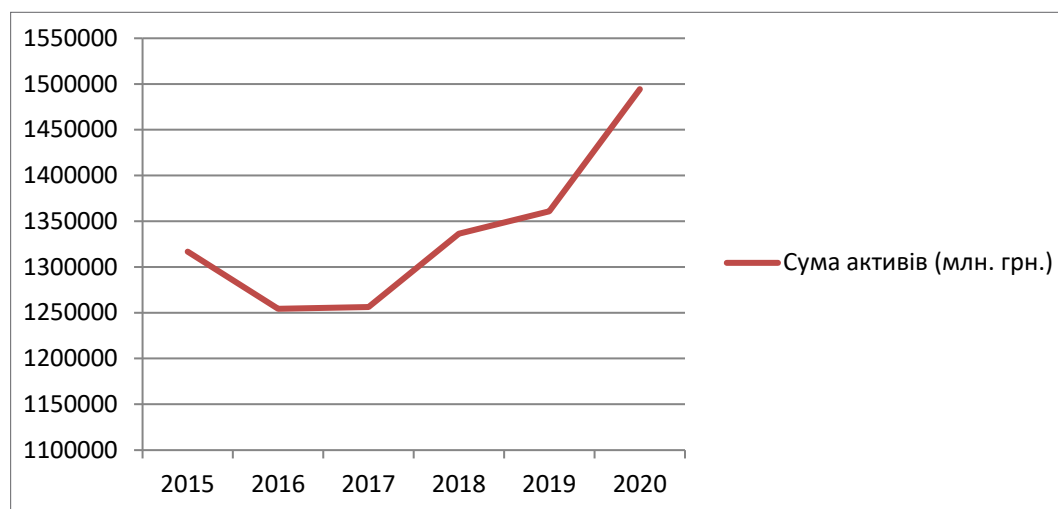

Рис. 2. Сумарні активи українських комерційних банків

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [15]

відбувається зростання зазначеного показника, що в загальному є свідченням про розвиток банківського сектору.

Для відображення кредитування реального сектору економіки доцільно проаналізувати ВВП країни та надані кредити банківськими установами (рис. 3). Як показує графік, за досліджуваний період, відбувається стрімке зростання валового внутрішнього продукту. При цьому бачимо, що зростання ВВП відбувається активніше ніж обсяг кредитування банками. Повільне зростання показника «наданих кредитів» свідчить що у період ліквідації банків довіра до них зменшилася, через що, і почали зменшуватися обсяги кредитних портфелів. Разом із цим негативного розвитку отримав і реальний сектор економіки, оскільки призупинилося кредитування господарюючих суб'єктів.

Як наслідок така ситуація свідчить, що вітчизняна економіка втратила підтримку банківського

сектору. За таких умов відбувся процес переорієнтації кредитування банками. Механізм, що мав би забезпечувати кредитними ресурсами господарюючих суб'єктів та формувати їхню ділову активність перестав виконувати своє призначення. Як уже зазначалося, головним із факторів, які призвели до такої ситуації стала ліквідація банків та втрата довіри до банківської системи. В результаті чого, відбулося поступове зменшення частки наданих кредитів банками у відношенні до ВВП на 22,69% за досліджуваний період (рис. 4).

На практиці така ситуація є свідченням того, що банки не спрямували свої кредитні ресурси до господарюючих суб'єктів. В секторі реальної економіки банківське кредитування перенаправляє тимчасово вільні грошові ресурси на потреби господарюючих суб'єктів. «За умови ефективного використання кредитних ресурсів суб'єктами господарювання в якості джерела фінансування можливі значні зрушення

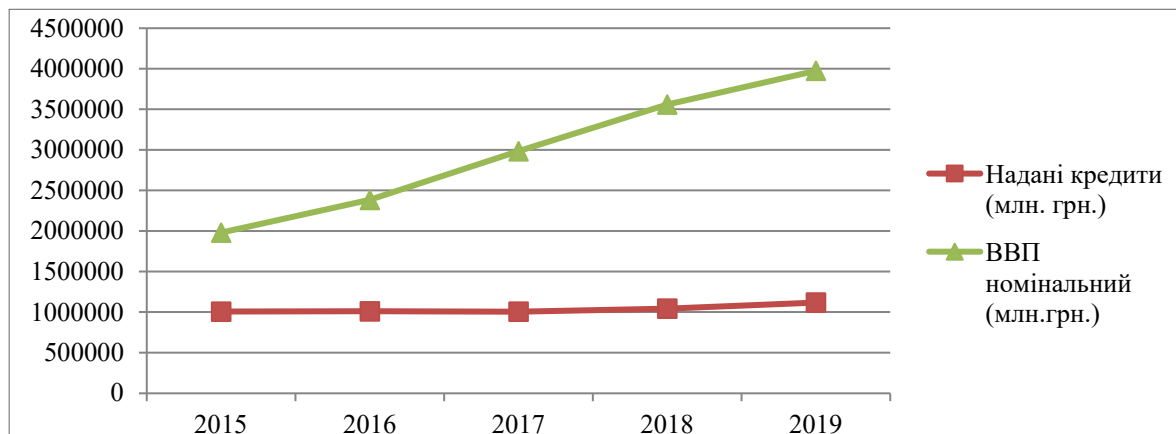

Рис. 3. Динаміка ВВП та наданих кредитів

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [15]

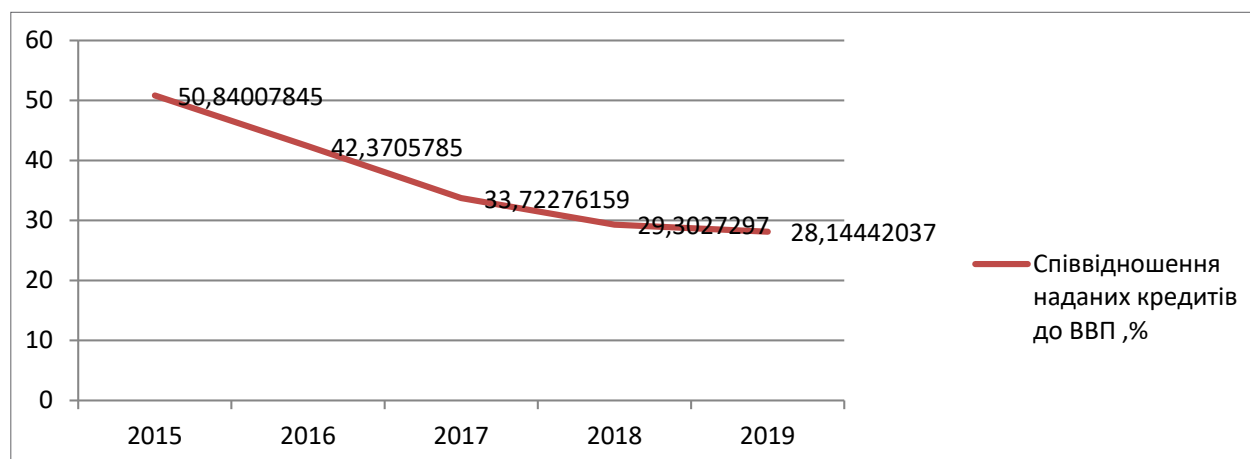

Рис. 4. Співвідношення наданих кредитів до ВВП

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [15]

в обсягах виробництва, котрі, в свою чергу, позначаються на фінансовому стані суб'єктів господарювання, їхній прибутковості, а відтак — кредитоспроможності» [14, с. 77]. Як зазначає ДЖ. Стігліц, що в сучасному світі, який носить перемінний характер та характеризується нестійкою економікою, банки мають виступати головним елементом фінансової інфраструктури суспільства, перерозподіляючи акумульовані кошти шляхом кредитування економіки. Як бачимо в ситуації із вітчизняною економікою, картина носить інший характер. Число банківських установ зменшилося, довіра до банківського сектору знизилася, кредити за 5 років зросли на 112260 млн. грн. або на 11%.

За описаної вище ситуації можна констатувати, що на об'єм кредитів впливає ряд факторів. І попри те, що зниження довіри до банківського сектору є визначальним на банківському ринку, неабияке значення має ціна самого кредиту. Для відображення аналізу зменшення кредитування реального сектора економіки доцільно проаналізувати фактори які мають вплив на формування відсоткової ставки по кредитам (табл. 1).

Активність банківського кредитування тісно пов'язана із вартістю кредитів. Для оцінки знижен-

ня процесу кредитування господарюючих суб'єктів за досліджуваний період, ми виокремили фактори, які найбільшою мірою впливають на формування ціни кредиту. До них віднесли: облікову ставку НБУ, процентні ставки за депозитами фізичних осіб; індекс інфляції. Як видно з таблиці 1 у піковий темп інфляції облікова ставка НБУ була 22%. Відповідно вартість нових кредитів також була найвищою — ставка становила 17,5%.

За аналізований період можна спостерігати пряму кореляцію між індексом інфляції та обліковими ставками НБУ. Однак відмінним є результат за 2018 р. — індекс інфляції знизився на 3,9%, при цьому НБУ підняв облікову ставку на 3,5%. Хід процентних ставок за кредитами пов'язаний з обліковою ставкою НБУ та знаходиться в прямій кореляції — зростання першого показника призводить до збільшення другого. Яскравим прикладом є 2018 рік, коли зростання облікової ставки на 3,5% спричинило збільшення кредитної ставки на 2,6% (рис. 5).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З проведеного аналізу можна зробити висновок, що за до-

Таблиця 1

Динаміка факторів формування ставки за кредитами за 2015–2019 рр.

Рік	Індекс інфляції, %	Облікова ставка НБУ, %	Процентні ставки за новими депозитами, %	Процентні ставки за новими кредитами, %	Маржа
2015	143,3	22	11,6	17,5	5,9
2016	112,4	14	10,4	15,9	5,5
2017	113,7	14,5	8,3	14,6	6,3
2018	109,8	18	10,9	17,2	6,3
2019	104,1	13,5	11,5	17,0	5,5

Джерело: складено автором за даними НБУ [15]

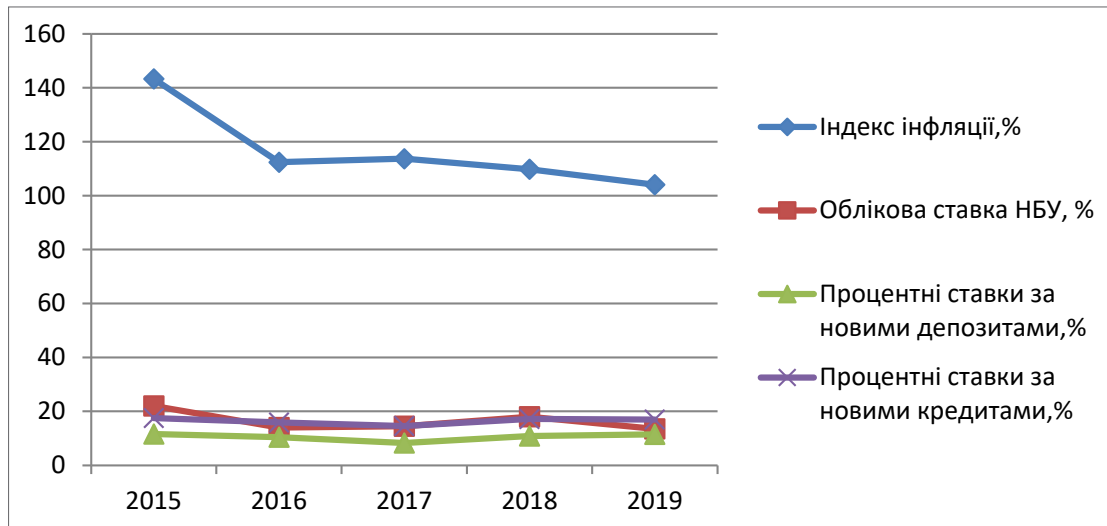

Рис. 5. Динаміка факторів формування відсоткових ставок

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [15]

сліджуваний період НБУ проводить таргетування інфляції. При цьому акцент робиться на максимально можливому низькому темпу інфляції а кредитування економіки переходить на другий план. Ведучи мову про інфляційне таргетування можемо констатувати, що вигоду при такій політиці мають отримувати інвестори, оскільки для них сформуються умови, за яких реалізація інвестиційних проектів буде максимально вигідною. Однак досліджуючи процес кредитування, ми робимо висновок що фінансові ресурси, які є в розпорядження банківських установ «вимиваються». Комерційні банки зосереджують свої кошти на купівлі депозитних сертифікатів, щоб у майбутньому отримати прибуток, при цьому кредитний сегмент ринку залишається без коштів.

Проведений аналіз дає можливість зробити нам висновки, що якісний та швидкий розвиток підприємств у вітчизняній економіці тісно залежить від процесу кредитування. «За допомогою чітко сформульованої й ефективно реалізованої на практиці стратегії кредитної діяльності комерційними банками можуть бути вирішені такі завдання розвитку вітчизняної ринкової економіки: вихід реального сектора з кризового стану (наприклад, із фази спаду довгострокового економічного циклу); забезпечення стабільних темпів економічного зростання; структурна перебудова економіки і розвиток нових технологічних галузей; впровадження інновацій; розвиток малого та середнього підприємництва як основи розвитку економіки з метою розширення можливостей збільшення ВВП; створення нових і реформування існуючих робочих місць як частини загального соціального завдання» [8, с. 80].

Однак доцільно наголосити і на самій кредитній політиці комерційного банку. Адже в умовах постійних дисбалансів та невизначеності (часто як економічній так і політичній), фінансові установи з обережністю відносяться до оцінки кредитоспроможності позичальника. Значна кількість потенційних позичальників з числа господарюючих суб'єктів, можуть опинитися у категорії ризикових позичальників. Як наслідок такий фактор також має негативне відображення на процесі банківського кредитування господарюючих суб'єктів.

Таким чином розглядаючи процес банківського кредитування господарюючих суб'єктів, варто виходити з того, що між банками та підприємствами можна спостерігати досить тісну взаємозалежність. Вона проявляється у функціональній взаємодії в процесі акумуляції тимчасово вільних коштів на грошовому ринку та їх перерозподілі. Результати реалізації описаного механізму виступає безперервний процес діяльності господарюючого суб'єкта, його розширення а також процес постійно зростаючого суспільного відтворення. З проведеного дослідження можна зробити висновки, що стан кредитування на сьогоднішній день є поганий. Це пояснюється і оновленням банківської системи (реформами які протікають всередині) а також ризиками як внутрішніми так і зовнішніми. Хоча за досліджуваний період ми і спостерігаємо зростання ВВП, однак констатуємо повільне зростання кредитування економіки. «Проблема активізації кредитування корпоративних клієнтів контраверсійна: з одного боку, для банків високими залишаються ризики, пов'язані з кредитуванням, вони заробляють на високодохідних

і практично безризикових операціях з державними цінними паперами, а з іншого — нинішній реформованій банківській системі бракує якісних позичальників і прибуткових інвестиційних проєктів» [16, с. 48].

Можна стверджувати, що обґрунтування теоретичної організації кредитування підприємств та удосконалення самого кредитного механізму, дасть змогу сформувати чинники для зростання економіки країни та розвитку господарюючих суб'єктів.

Література

1. Бондаренко Н. В. Концептуальні засади банківського кредиту // Наукові записки. Серія «Економіка». 2008. Випуск 10. С. 67–72.
2. Васюренко О. В. Банківські операції: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Т-во «Знання». 2001. 255 с.
3. Волкова В. В., Волкова Н. І. Напрями оптимізації структури кредитних ресурсів банків в умовах нестійкого економічного середовища. URL: [http://www.vdnuete_2013_4_17%20\(2\).pdf](http://www.vdnuete_2013_4_17%20(2).pdf)
4. Гальчинський А. С. Теорія грошей: Навч.-метод. посібник. К: Основи. 1998. 413 с.
5. Дзюблук О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. К.: Поліграф книга. 2000. 512 с.
6. Кейнс Дж. Избранные произведения: пер. с англ. М.: Экономика, 1993. 543 с.
7. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посібник. 4-те вид., стер. КУ.: Знання. 2004. 215 с.
8. Лановська Г. І., Стегній Ю. І. Кредитні відносини банківських установ з підприємствами: як необхідна умова розширеного відтворення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Випуск 10, частина 1. С. 146–149.
9. Лексис В. Кредит и банки [пер. с нем. В. Толканова]. М.: Перспектива. 1994. 120 с.
10. Любар О. О. Кредитна політика банків: види та моделі // Вісник університету Банківської справи Національного банку України. 2010. № 3 (9). С. 183–185.
11. Маклеод Г. Д. Основания политической экономии: пер. с англ. Веселовский М. П. СПб.: Н. Тиблен. 1865. 706 с.
12. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. М. 1961. Т. 25. ч. 1. 433 с.
13. Милль Дж. С. Основы политической экономии. Том 2. М., 1981. 234 с.
14. Осінська О. Б., Гаврилюк А. А. Кредитне стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності. С. 75–80. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Torg_2016_20_16.pdf
15. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>
16. Пасінович І. І., Дмитрук В. О. Кредитування реального сектору економіки регіону: стан, проблеми, перспективи // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Випуск 3 (137). С. 42–29.
17. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. 1993. Том 1.
18. Туган-Барановский М. Основы политической экономии. 4-е изд. [перераб.]. Петроград: Изд-во «Право». 1917. 540 с.
19. Федорович Л. В. Теория денежного и кредитного обращения. Одесса. 1888. 626 с.

References

1. Bondarenko N. V. Konceptualni zasady bankivskogo kredytu // Naukovi zapysky. Serija «Ekonomika». 2008. Vypusk 10. S. 67–72.
2. Vasjurenko O. V. Bankivski operaciji: navch. posib. 2-ghe vyd., pererob. i dop. K.: T-vo «Znannja». 2001. 255 s.
3. Volkova V. V., Volkova N. I. Naprjamy optymizaciji struktury kredytnykh resursiv bankiv v umovakh nestijkogho ekonomichnogho seredovyshha. URL: [http://www.vdnuete_2013_4_17%20\(2\).pdf](http://www.vdnuete_2013_4_17%20(2).pdf)
4. Ghaljchynskij A. S. Teorija ghroshej: Navch.-metod. posibnyk. K: Osnovy. 1998. 413 s.
5. Dzjubljuk O. V. Orghanizacija ghroshovo-kredytnykh vidnosyn suspiljstva v umovakh rynkovogho reformuvannja ekonomiky. K.: Polighraf knygha. 2000. 512 s.
6. Keynes Dzh. Izbrannye proizvedeniya: per. s angl. M.: Ekonomika, 1993. 543 s.
7. Laghutyn V. D. Kredytuvannja: teorija i praktyka: navch. posibnyk. 4-te vyd., ster. KU.: Znannja. 2004. 215 s.
8. Lanovsjka Gh. I., Steghnij Ju. I. Kredytni vidnosyny bankivskykh ustanov z pidpryjemstvamy: jak neobkhidna umova rozshyrenogho vidtvorennya // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. 2016. Vypusk 10, chastyna 1. S. 146–149.
9. Leksys V. Kredyt y banky [per. s nem. V. Tolkanova]. M.: Perspektiva. 1994. 120 s.

-
10. Ljubar O. O. Kredytna polityka bankiv: vydy ta modeli // Visnyk universytetu Bankivskoji spravy Nacionalnogho banku Ukrainy. 2010. # 3 (9). S. 183–185.
  11. Makleod G. D. Osnovaniya politicheskoy ekonomii: per. s angl. Veselovskiy M. P. SPb.: N. Tiblen. 1865. 706 s.
  12. Marks K., Yengels F. Sochineniya. M. 1961. T. 25. ch. 1. 433 s.
  13. Mill Dzh. S. Osnovy politicheskoy ekonomii. Tom 2. M., 1981. 234 s.
  14. Osinsjka O. B., Ghavryljuk A. A. Kredytne stymuljuvannja sub'ektiv pidpryjemnyckoji dijalnosti. S. 75–80. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Torg_2016_20_16.pdf
  15. Oficijnyj sajт NBU. URL: <https://bank.gov.ua/>
  16. Pasinovyh I. I., Dmytruk V. O. Kredytuvannja realnogho sektoru ekonomiky rehionu: stan, problemy, perspektyvy // Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrainy. 2019. Vypusk 3 (137). S. 42–29.
  17. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov. 1993. Tom 1.
  18. Tugan-Baranovskiy M. Osnovy politicheskoy ekonomii. 4-eizd. [pererab.]. Petrograd: Izd-vo «Pravo». 1917. 540 s.
  19. Fedorovich L. V. Teoriya denezhnogo i kreditnogo obrashcheniya. Odessa. 1888. 626 s.

Ярошевич Наталя Богуславівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

Національний університет «Львівська політехніка»

Ярошевич Наталья Богуславовна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры финансов

Национальный университет «Львовская политехника»

Yaroshevych Natalya

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finans

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-3836-067X

Якимів Андрій Ігорович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри технологій управління

Національний університет «Львівська політехніка»

Якимов Андрей Игоревич

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры технологий управления

Национальный университет «Львовская политехника»

Yakymiv Andriy

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management Technologies

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-1020-8481

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7004

БЮДЖЕТНЕ ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

БЮДЖЕТНОЕ ИНВЕСТИРОВАНИЕ В УКРАИНЕ: ПРИОРИТЕТЫ И ТЕНДЕНЦИИ

BUDGET INVESTMENTS IN UKRAINE: PRIORITIES AND TRENDS

Анотація. У статті досліджено пріоритети бюджетного інвестування та тенденції розподілу капітальних видатків між рівнями бюджетної системи в Україні протягом 2010–2019 років. Встановлено що, капітальні видатки бюджетів в Україні не можуть ототожнюватися з капітальними інвестиціями з бюджету, оскільки містять статті, що не узгоджуються із класичним розумінням інвестицій. Але аналіз їх динаміки та структури дає можливість виявити пріоритети бюджетного інвестування та розподіл бюджетного інвестування між рівнями бюджетної системи. Встановлено, що з 2015 року в Україні спостерігається зростання питомої ваги капітальних видатків зведеного бюджету в загальній сумі видатків зведеного бюджету, за рахунок місцевих бюджетів, що є наслідками збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів у зв'язку з реформою децентралізації. Виявлено позитивну тенденцію зростання відсотку виконання капітальних видатків як державного,

так і місцевих бюджетів. Також виявлено з 2015 року зміну співвідношення капітальних видатків між рівнями бюджетної системи в напрямку переважання місцевих бюджетів та зміну структури капітальних видатків державного та місцевих бюджетів: у державному бюджеті капітальні трансферти підприємствам, що є формою підтримки окремих галузей економіки зменшуються, натомість у місцевих бюджетах зростають. Таким чином економічна функція держави по підтримці окремих галузей економіки делегується місцевим бюджетам. Також виявлено зміну пріоритетів у структурі фінансування державних інвестиційних проектів з державного бюджету України протягом 2019–2020 років з проектів соціального розвитку на проекти розвитку транспортної інфраструктури (70% фінансування). Встановлено, що капіталовкладення з бюджетів усіх рівнів не спрямовані на мультиплікацію бюджетних інвестицій, тому збільшення бюджетних капітальних видатків не гарантує прискорення економічного держави. Покращення системи державного управління інвестиційною діяльністю має відбуватися в напрямку формування та бюджетного фінансування інвестиційних проектів, які сприятимуть впровадженню нових технологій, створенню нових робочих місць та інвестиційній привабливості країни.

Ключові слова: бюджетне інвестування, капітальні видатки бюджету, капітальні трансферти підприємствам, бюджетне фінансування інвестиційних проектів

Аннотация. В статье исследованы приоритеты бюджетного инвестирования и тенденции распределения капитальных расходов между уровнями бюджетной системы Украины в 2010–2019 годах. Установлено, что, капитальные расходы бюджетов в Украине не могут отождествляться с капитальными инвестициями из бюджета, так как содержат статьи, которые не согласуются с классическим пониманием инвестиций. Тем не менее, анализ их динамики и структуры дает возможность выявить приоритеты бюджетного инвестирования и распределение бюджетного инвестирования между уровнями бюджетной системы. Установлено, что с 2015 года в Украине наблюдается рост удельного веса капитальных расходов сводного бюджета в общей сумме расходов сводного бюджета за счет местных бюджетов, что является следствием увеличения ресурсной базы местных бюджетов в связи с реформой децентрализации. Выявлена положительная тенденция роста процента выполнения капитальных расходов как государственного, так и местных бюджетов. Также выявлено изменение соотношения капитальных расходов между уровнями бюджетной системы в направлении преобладания местных бюджетов и изменение структуры капитальных расходов государственного и местных бюджетов: в государственном бюджете капитальные трансферты предприятиям (форма поддержки отдельных отраслей экономики) уменьшаются, зато в местных бюджетах растут. Таким образом, экономическая функция государства по поддержке отдельных отраслей экономики делегируется местным бюджетам. Также выявлено изменение приоритетов в структуре финансирования государственных инвестиционных проектов из государственного бюджета Украины в течение 2019–2020 годов из проектов социального развития на проекты развития транспортной инфраструктуры (70% финансирования). Установлено, что капиталовложения из бюджетов всех уровней не направлены на мультипликацию бюджетных инвестиций, поэтому увеличение бюджетных капитальных расходов не гарантирует ускорение экономического государства. Улучшение системы государственного управления инвестиционной деятельностью целесообразно в направлении формирования и бюджетного финансирования инвестиционных проектов, которые будут способствовать внедрению новых технологий, созданию новых рабочих мест и инвестиционной привлекательности страны.

Ключевые слова: бюджетное инвестирование, капитальные расходы бюджета, капитальные трансферты предприятиям, бюджетное финансирование инвестиционных проектов

Summary. The article investigates the priorities of budget investment and trends in the distribution of capital expenditures among the budgetary system levels in Ukraine during 2010–2019 period. It has been established that capital expenditures of budgets in Ukraine cannot be equated with capital investments from the budget, since they contain articles that are inconsistent with the classical understanding of investments. But the analysis of their dynamics and structure makes it possible to identify the priorities of budget investment and the distribution of budget investment among the budget system levels. It has been established that since 2015 in Ukraine there has been an increase in the share of capital expenditures of the consolidated budget in the total expenditures of the consolidated budget at the expense of local budgets, which are a consequence of an increase in the local budgets resource base in relation to the decentralization reform. A positive trend of growth in the percentage of capital expenditures fulfillment of both state and local budgets was revealed. Also, since 2015, a change in the ratio of capital expenditures among the levels of the budget system in the direction of the prevalence of local budgets and a change in the structure of capital expenditures of the state and local budgets has been revealed: in the state budget, capital transfers to enterprises that are a form of support for certain sectors of the economy are decreasing, but in local budgets they are growing. Thus, the economic function of the state to support individual sectors of the economy is delegated to local budgets. It also revealed a change in priorities in the structure of financing public investment projects from the state budget of Ukraine during 2019–2020 from social development projects to transport infrastructure development projects (70% of funding). It has been established that capital investments from budgets of all levels are not aimed at multiplying budget investments; therefore, an increase in budget capital expenditures does

not guarantee the acceleration of the state economic development. The improvement of the investment activities state management system should be realized in the direction of formation and budgetary financing the investment projects that will contribute to the introduction of new technologies, the creation of new jobs and the investment attractiveness of the country.

Key words: budget investment, capital expenditures of budget, capital transfers to enterprises, budget financing the investment projects

Постановка проблеми в загальному вигляді. Здійснення державного інвестування є необхідною умовою ефективного розвитку, про що свідчить досвід розвинених держав світу. Фінансування за рахунок бюджету було ключовим чинником структурних перетворень економіки США, саме із значними державними інвестиціями в економіку та регулюючою роллю держави пов'язують значний успіх Китаю, а у економічно розвинених європейських країнах бюджетні кошти залишаються одним із найвагоміших важелів структурних змін в економіці. Тому стимулювання державних інвестицій в Україні є важливим, особливо в умовах поганого стану вітчизняної інфраструктури та потенційних потреб відновлення Сходу України. Проте в бюджетному інвестуванні в Україні існує низка проблем, зокрема малий зв'язок між бюджетним інвестуванням та економічним зростанням в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З проблематики у сфері інвестиційної діяльності держави опубліковано чимало наукових праць вітчизняних авторів: І. Бланка [1], Т. Майорової, А. Пересади [2], В. Федоренка, І. Грищенка, Т. Воронкової [3] та інших. Науковці вказують на важливе місце державної участі у процесах інвестування та важливість формування державної політики в сфері інвестування. Капітальним інвестиціям, їх змісту, ролі у державній інвестиційній діяльності присвячені роботи О. Гордієнка [4]; інвестиції за рахунок державного бюджету досліджувала Н. Лещенко [5], за рахунок місцевих бюджетів С. Батіщева [6]; ефективності державних інвестицій присвячено праці О. Федорчак [7].

Високо оцінюючи науковий доробок вказаних авторів, зауважимо, що на сьогодні потребує аналізу та виявлення тенденцій структура бюджетних інвестицій по рівнях бюджетної системи у зв'язку з реформою децентралізації та пріоритетів бюджетного інвестування.

Метою статті є дослідження пріоритетів бюджетного інвестування з державного та місцевих бюджетів та тенденції розподілу бюджетних інвестицій між рівнями бюджетної системи в Україні для виявлення проблем існуючої системи управління державними інвестиціями і надання пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічно розвинених країнах частка державних ін-

вестицій становить від 2 до 5% від ВВП, у швидкозростаючих країнах Азії (Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань) — 5–7% від ВВП, у Китаї, Тайланді і В'єтнамі загальний обсяг державних інвестицій перевищує 7% ВВП. Незважаючи на зростання питомої ваги капітальних інвестицій зі зведеного бюджету України від 8,5% до 14,6% протягом 2010–2019 років у структурі усіх капітальних інвестицій (табл. 1), їх обсяги є дуже малими — від 0,4% до 2,2% від ВВП протягом останніх 10 років (табл. 1).

В зарубіжній літературі розрізняють поняття: «government investments» («урядові інвестиції») та «public investments» («публічні інвестиції»). У вітчизняному законодавстві немає чіткого розмежування понять «бюджетне інвестування» (вкладення коштів виключно з державного чи місцевих бюджетів), «державне інвестування» (вкладення коштів з державного бюджету, з державних позабюджетних фондів, а також державними підприємствами), «публічне інвестування» (вкладення коштів із державного бюджету, позабюджетних фондів, інвестиції державних підприємств, вкладення коштів місцевих бюджетів та інвестицій комунальних підприємств) [10, с. 46].

Вкладення коштів з державного та місцевих бюджетів відбувається у формі прямих капіталовкладень, фінансування інвестиційних проектів за рахунок державного або місцевого бюджету; державних та місцевих гарантій за інвестиційними проектами. Проте інформація про прямі капіталовкладення з бюджетів, фінансування і співфінансування інвестиційних проектів за рахунок бюджетів подається лише фрагментарно, у розрізі звітів різних центральних органів влади (Державної казначейської служби України, Міністерства торгівлі та економічного розвитку (МЕРТ), Міністерства фінансів (МФУ) тощо), не є систематизованою, тому тенденції та пріоритети бюджетного інвестування можна виявити за результатами аналізу капітальних видатків бюджетів.

В економічно розвинених країнах питома вага капітальних видатків до всіх видатків державного бюджету — від 4 до 16%. В Україні питома вага капітальних видатків державного бюджету до всіх видатків державного бюджету на рівні 2–7%; на рівні 4–11% знаходиться питома вага капітальних видатків зведеного бюджету в загальних видатках зведеного бюджету (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка капітальних інвестицій та капітальних видатків з бюджетів в Україні у 2010–2019 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції										
Капітальні інвестиції, в % до ВВП	15	16	17	16	13	13	14	14	15	15
Капітальні інвестиції за рахунок коштів зведеного бюджету, в % до усіх капітальних інвестицій	8,5	11,2	9,6	5,5	3,3	7,4	9,4	12,7	12,7	14,6
Капітальні інвестиції за рахунок коштів зведеного бюджету, в % до ВВП	1,2	1,8	1,7	0,9	0,4	0,9	1,3	1,8	1,9	2,2
Капітальні інвестиції за рахунок коштів державного бюджету, в % до усіх капітальних інвестицій	5,7	7,9	6,4	2,6	0,7	2,4	2,3	3,5	4	5,1
Капітальні інвестиції за рахунок коштів місцевих бюджетів в % до усіх капітальних інвестицій	2,9	3,3	3,2	2,9	2,6	4,9	7,1	9,2	8,7	9,6
Капітальні видатки										
Капітальні видатки зведеного бюджету, в % до усіх видатків зведеного бюджету	8,1	10,1	8,3	5,8	3,9	6,9	8,7	9,5	11,5	11,4
Капітальні видатки зведеного бюджету, в % до ВВП	2,8	3,2	2,9	2	1,3	2,4	3,1	3,3	4	3,9
Відсоток фактичного виконання капітальних видатків зведеного бюджету, %	72,3	72,5	66,2	56,2	52	77,6	76,9	77,8	78,4	80,4
Капітальні видатки державного бюджету, в % до усіх видатків державного бюджету	6,9	9,4	7,5	4,4	1,7	3	3,9	4,9	7,1	7,1
Капітальні видатки державного бюджету, в % до ВВП	2	2,4	2,1	1,2	0,5	0,9	1,1	1,4	2	1,9
Відсоток фактичного виконання капітальних видатків державного бюджету, %	70,8	72,5	65,5	60,3	49,9	68,9	73,9	77,2	76,7	77,1
Капітальні видатки місцевих бюджетів, в % до усіх видатків місцевих бюджетів	8,3	9,6	7,3	6,5	6,2	11,5	15	15	16	17,6
Капітальні видатки місцевих бюджетів, в % до ВВП	1,2	1,3	1,2	1	0,9	1,6	2,2	2,5	2,6	2,5
Відсоток фактичного виконання капітальних видатків місцевих бюджетів, %	78,5	79,7	69,6	52,3	51,1	83	79,4	79,5	80,7	83,1

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [8; 9]

В Україні під капітальними видатками бюджету розуміють платежі з метою придбання необоротних активів, землі, нематеріальних активів, стратегічних і надзвичайних запасів товарів, невідплатні платежі, що передаються одержувачам бюджетних коштів з метою придбання ними подібних активів, компенсації втрат, пов'язаних з руйнуванням чи пошкодженням необоротних активів. Згідно із затвердженою Бюджетною класифікацією, капітальні видатки включають придбання основного капіталу і капітальні трансфerti (населенню, підприємствам, установам, організаціям, органам державного управління інших рівнів, іноземних держав та міжнародним організаціям). Придбання основного капіталу складається з: 1) придбання обладнання і предметів довгострокового користування; 2) капітального будівництва (придбання); 3) капітального ремон-

ту (житла, приміщень, інших об'єктів); 4) реконструкції та реставрації (житла, приміщень, інших об'єктів); 5) створення державних запасів і резервів; 6) придбання землі та нематеріальних активів.

До складу капітальних видатків входять статті, що не узгоджуються із класичним розумінням інвестицій. Зокрема, до статті «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування» включаються також придбання меблів (службового призначення, для дитячих, навчальних закладів, медичних, лікувально-профілактичних закладів; спеціальних меблів для закладів культури), придбання спортивного обладнання, обладнання для їдалень, буфетів, протипожежного приладдя, поповнення музейних фондів, книг для бібліотечних фондів; придбання сценічно-постановочних засобів (декорації, меблі й реквізит, бутафорія, театральні й

національні костюми, головні убори, білизна, взуття, перуки) та ін. До статті «Створення державних запасів і резервів» включаються витрати на закупівлю товарів для створення стратегічних та надзвичайних запасів, запасів зерна та інших товарів, що мають особливо важливе значення для країни, зокрема, державні фонди дорогоцінних металів та каміння, а також державний матеріальний резерв. Тому капітальні видатки не можуть ототожнюватися з капітальними інвестиціями з бюджету, вони є більшими за розміром (наприклад, 3,9% до ВВП у 2019 році), ніж капітальні інвестиції (2,2% до ВВП у 2019 році) (табл. 1), але аналіз їх динаміки та структури дає можливість побачити пріоритети бюджетного інвестування та розподіл бюджетного інвестування між рівнями бюджетної системи, що неможливо дослідити за даними державної статистичної служби, що робить публічне представлення лише загальної суми капітальних інвестицій з бюджетів, без деталізації їх структури. Особливістю капітальних вкладень, які здійснюються за рахунок бюджетних коштів, полягає у відсутності прибутку від об'єкта інвестування.

З 2015 року спостерігається зростання як питомої ваги капітальних видатків зведеного бюджету в загальній сумі видатків зведеного бюджету (табл. 1.), так і питомої ваги капітальних видатків зведеного бюджету до ВВП. Це відбувається в основному за рахунок місцевих бюджетів, що є наслідком збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів у зв'язку з реформою децентралізації: капітальні видатки місцевих бюджетів збільшилися у 2019 році до 17,6% від усіх видатків місцевих бюджетів (у 2014 році становили лише 6,2%) та до 2,6% від ВВП. Тоді коли капітальні видатки з державного бюджету, коливаючись на рівні 1–2% від ВВП не мають зростаючої тенденції (табл. 1).

Проте незважаючи на збільшення капітальних видатків, їх обсяг залишається на низькому рівні. З 2010 до 2014 року спостерігалось зниження відсотка виконання капітальних видатків зведеного бюджету, що визначається як відношення фактичних видатків до запланованих. Проте з 2015 року відсоток виконання капітальних видатків як державного, так і місцевих бюджетів та, відповідно, зведеного бюджету (табл. 1) зростає, що є позитивною тенденцією.

Структура капітальних видатків державного та місцевих бюджетів та їх динаміка істотно змінилися протягом останніх 10 років: якщо до 2014 року капітальні видатки державного бюджету перевищували капітальні видатки місцевих бюджетів, то з 2015 року капітальні видатки місцевих бюджетів пере-

вищують капітальні видатки державного бюджету (в 1,3 рази в 2019 році) (рис. 1).

Якщо до 2013 року капітальні трансферти з державно бюджету складали 60–70% від усіх капітальних видатків та істотно перевищували придбання основного капіталу, то з 2013 року у капітальних видатках державного бюджету придбання основного капіталу стало переважаючим (рис. 1). При цьому істотно знижується питома вага капітальних трансфертів підприємствам (дотації та непрямі субсидії, внески у статутні фонди суб'єктів підприємницької діяльності), що у 2010 році становила майже 60% від усіх капітальних видатків з державного бюджету, а у 2019 році знизилася до 34% (рис. 2). В Україні більша частина коштів капітальних трансфертів підприємствам (у вигляді прямих та непрямих субсидій) іде в промисловість, енергетику, будівництво та сільське господарство, що сприяє збільшенню прибутковості підприємств, тобто опосередковано впливає на стан інвестиційного клімату в країні.

Питома вага придбання основного капіталу у структурі капітальних видатків місцевих бюджетів має тенденцію до зменшення (від 76% у 2011 році до 60% у 2019), натомість питома вага капітальних трансфертів зростає від 24% до 40%.

Капітальні ремонти, реконструкції та реставрації об'єктів бюджетної сфери домінують в переліках фінансування капітальних видатків місцевих бюджетів, на відміну від державного.

Низький рівень капітальних видатків (від 4% до 11%), порівняно із поточними видатками, свідчить про низьку інвестиційну активність держави (табл. 1). Саме тому бюджетні кошти, що вкладаються в інвестиційні проекти, мають бути розподілені найраціональнішим та найефективнішим способом. Держава має здійснювати інвестування в ті галузі, продукція яких має загальнонаціональне значення, розвиток яких необхідний для прискореного зростання економіки.

Система реалізації інвестиційних проектів, у яких держава приймає участь або безпосередньо як інвестор, співінвестор або як гарант в Україні існує досить розгалуженою. Законодавством в Україні визначено різні види державної підтримки для суб'єктів діяльності, що реалізують інвестиційні проекти залежно від виду проектів. До інвестиційних проектів, що реалізуються шляхом державного інвестування застосовується Порядок відбору інвестиційних проектів, для розроблення або реалізації яких надається державна підтримка [10], що передбачає державну реєстрацію в Державному реєстрі інвестиційних проектів, для розробки або реалізації яких може надаватися державна підтримка.

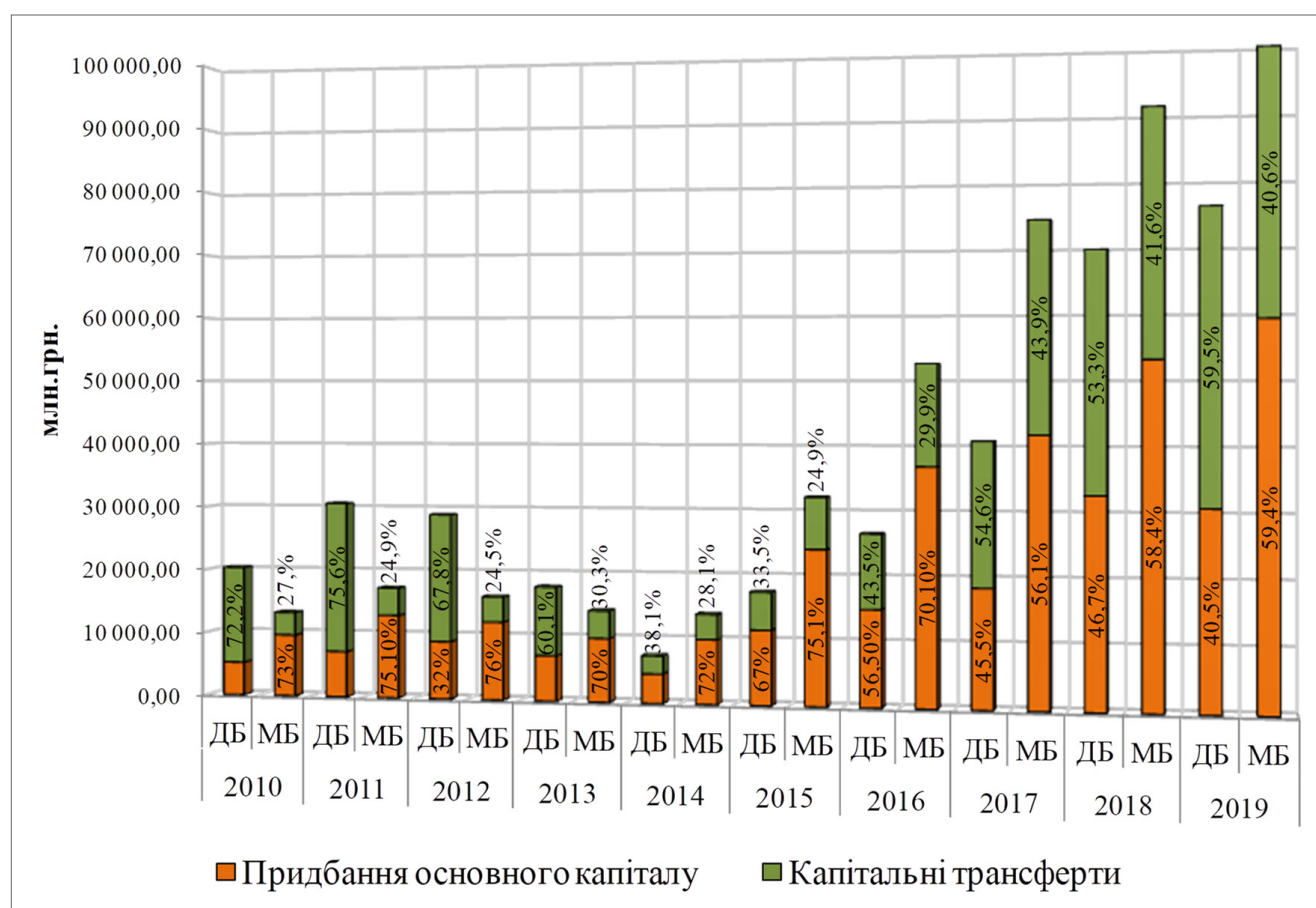

Рис. 1. Структура капітальних видатків державного (ДБ) та місцевих бюджетів (МБ) бюджетів у 2010–2019 роках

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [9]

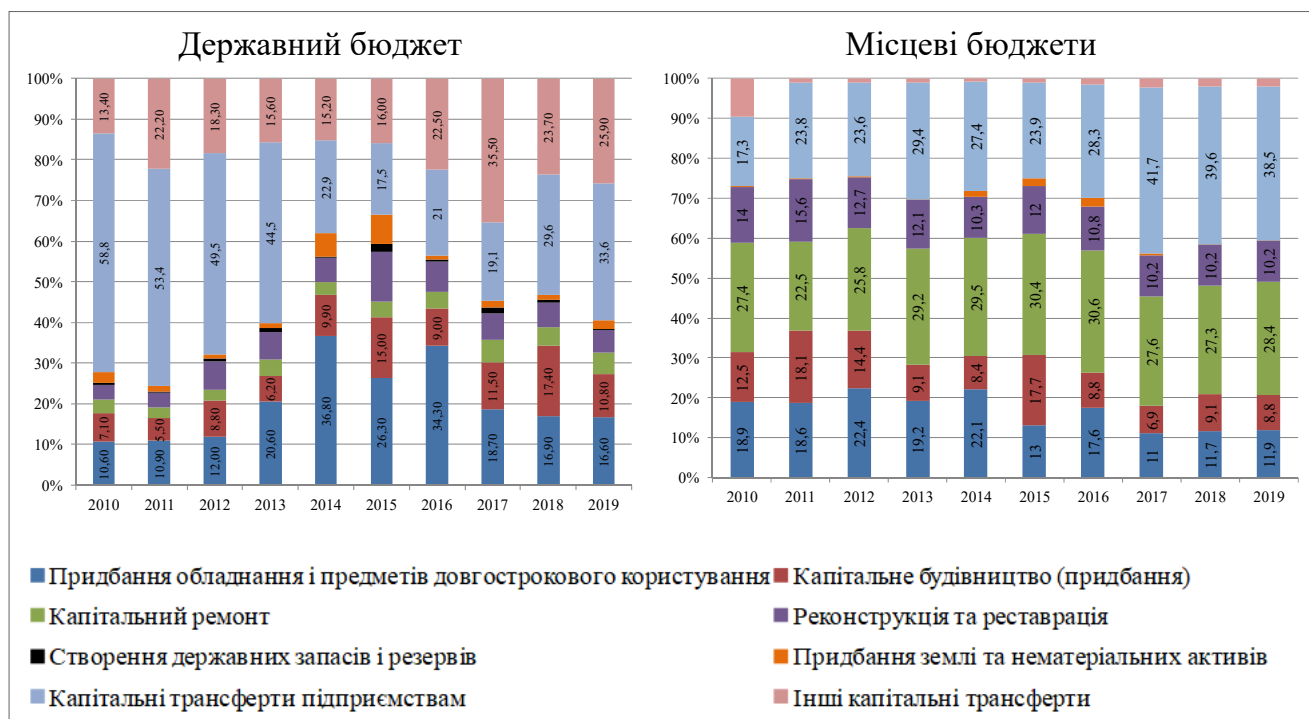

Рис. 2. Структурна динаміка капітальних видатків з державного та місцевих бюджетів протягом 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [9]

Проте не всі інвестиційні проекти, що отримують різні види державної фінансової підтримки підлягають реєстрації і знайшли місце у Державному реєстрі. Зокрема МЕРТ веде реєстр щодо (1) державних інвестиційних проектів, (2) інвестиційних проектів, (3) інвестиційних проектів у пріоритетні галузі економіки, (4) проектів, які реалізуються за участі міжнародних фінансових організацій; (5) проектів, що реалізуються за участі міжнародної технічної допомоги. Підлягають реєстрації за ініціативою суб'єкта інноваційної діяльності, і реєстр веде Міністерство освіти і науки України — (1) інноваційні проекти та (2) пріоритетні інноваційні проекти. Не реєструються і Державний реєстр не ведеться щодо (1) національних проектів, (2) державних та муніципальних інфраструктурних проектів (державна фінансова підтримка здійснюється через кошторис Головного розпорядника, яким є Мінрегіонбуд), (3) проектів державно-приватного партнерства, (4) проектів соціально-економічного розвитку (державна фінансова підтримка здійснюється через кошторис Головного розпорядника, яким є МФУ), (5) проектів транскордонного співробітництва [11, с. 188–200]. Таким чином дані про державні інвестиційні проекти з Державного реєстру не представляють всієї структури фінансування інвестиційних проектів з державного бюджету.

Майже 67% фінансування державних інвестиційних проектів виділено з державного бюджету у 2020 році (майже 74% у 2019 році) на реалізацію проектів транспортної інфраструктури; майже 29% — на функціонування органів влади та надання ними послуг (табл. 2).

Для проектів соціально-культурної та спортивної сфери не передбачалося фінансування з державного бюджету на 2020 рік, хоч потреба коштів для завершення розпочатих проектів соціально-культурної сфери у 2021–2023 роках становить 4921,8 млн.грн, а проектів спортивної сфери — 2559,6 млн.грн. Проекти транспортної інфраструктури, на які традиційно виділено найбільше коштів з державного бюджету, передбачають розвиток окремих автомобільних доріг державного значення, відновлення та покращення їх транспортно-експлуатаційного стану (Н-31; Н-18; Н-08; М-12; М-14) та розбудову прикордонної дорожньої інфраструктури на підходах до пунктів пропуску на українсько-польському, українсько-угорському, українсько-молдавському кордонах. Кінцевою метою таких проектів є їх спроможність покращувати якість надання тих чи інших соціальних послуг, але не економія видатків з бюджету на утримання існуючої інфраструктури чи збільшення надходжень до бюджетів. Тому такі проекти мають незначний вплив на економічне зростання.

Виходячи з поточної ситуації в Україні основним пріоритетом державного інвестування має бути забезпечення економічного зростання, а не функціонування органів влади. Державні інвестиційні проекти повинні забезпечити високий мультиплікативний ефект зростання ділової та інвестиційної активності в національній економіці. Тому бюджетні кошти повинні вкладатися в економічно-ефективні державні проекти, щоб через деякий час поверталися у бюджет у вигляді податків. В Україні не спостерігається значимий ефект мультиплікації державних інвестицій. Тому першочергове завдання уряду полягає у формуванні інвестиційних проектів, які фінансуватимуться з державного бюджету, і які сприятимуть інвестиційній привабливості країни, збалансованості економічних циклів, створенню нових робочих місць і впровадженню нових технологій.

Також інвестиційна діяльність держави має сприяти притоку інвестиційних коштів з інших джерел, тим самим стимулюючи розвиток економіки. Міжнародний досвід свідчить, що для стабільного економічного зростання інвестиції мають бути на рівні 15–30% валового національного продукту (ВНП) [13, с. 10]. Капітальні інвестиції в Україні коливаються на рівні 13–17% від ВВП (табл. 1), що є нижче достатнього рівня. Як і в розвинутих країнах, де саме нефінансові корпорації створюють близько 60% національного інвестиційного фонду [14, с. 22–23], в Україні понад 70% [8]. капіталовкладень також здійснюється в основному за рахунок коштів підприємств і організації. Негативною тенденцією в Україні слід вважати постійне зменшення частки капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик від 15% у 2011 році (максимальне значення за 10 років) до 7,7% у 2019 році, що свідчить про те, що банківська сфера в Україні не створює умов для можливостей кредитування інвестиційних проектів. Також негативною тенденцією є значне скорочення інвестицій за рахунок коштів іноземних інвесторів: якщо в 2015 році кошти іноземних інвесторів складали 3,1% загального обсягу капітальних інвестицій (максимальне значення за 10 років), то в 2019 році всього 0,6% [8].

Висновки та перспективи. Незважаючи на зростання питомої ваги капітальних інвестицій зі зведеного бюджету України у структурі усіх капітальних інвестицій протягом останніх 10 років, їх обсяги є дуже малими, істотно меншими ніж в економічно розвинених країнах, як і питома вага капітальних видатків у бюджетах всіх рівнів. У зв'язку з реформою децентралізації, наслідком якої стало збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів, з 2015 року в Україні спостерігається зростання питомої

Таблиця 2

**Кількість державних інвестиційних проектів та структура їх фінансування
з державного бюджету України у 2019–20 рр.**

Сфери державних інвестиційних проектів	2019		2020	
	Кількість проєктів, одиниць	Структура фінансування, %	Кількість проєктів, одиниць	Структура фінансування, %
Охорона здоров'я	16	14,4	22	4,2
Соціально-культурна сфера	6	1,2	9	0
Спортивна сфера	2	1,8	3	0
Освіта	6	2	8	0,2
Охорона навколишнього середовища	9	6,1	10	0,7
Транспортна інфраструктура	13	73,6	14	65,9
Функціонування органів влади та надання ними послуг	8	1	8	28,8
Паливно-енергетична сфера	–	–	1	0,1
Разом	60	100	75	100

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [11]

ваги капітальних видатків зведеного бюджету в загальній сумі видатків зведеного бюджету, за рахунок місцевих бюджетів та зростання відсотку виконання капітальних видатків як державного, так і місцевих бюджетів, що є позитивною тенденцією. Змінилася також структура капітальних видатків державного та місцевих бюджетів та їх співвідношення: капітальні видатки місцевих бюджетів перевищують капітальні видатки державного бюджету в 1,3 рази. У капітальних видатках державного бюджету відбулася зміна співвідношення капітальних трансфертів, основною частиною яких традиційно були капітальні трансферти підприємствам (дотації та непрямі субсидії) до придбання основного капіталу в напрямку зростання останнього. У зростаючих у прямому і відносному вираженні, капітальних видатках місцевих бюджетів спостерігається протилежна тенденція — зміна співвідношення капітальних трансфертів до придбання основного капіталу в напрямку зростання капітальних трансфертів, причому також підприємствам. Таким чином економічна функція держави по підтримці окремих галузей економіки делегується місцевим бюджетам. В переліках фінансування капітальних видатків місцевих бюджетів домінують капітальні ремонти, реконструкції та реставрації об'єктів

бюджетної сфери, що свідчить про спрямованість капіталовкладень не на мультиплікацію бюджетних інвестицій. Тому збільшення капітальних видатків з бюджетів всіх рівнів не гарантує прискорення економічного зростання та зайнятості.

Також відбулася зміна пріоритетів у структурі фінансування державних інвестиційних проектів з державного бюджету України протягом 2019–2020 років — 70% фінансування спрямовується на реалізацію проектів транспортної інфраструктури, тоді як в попередні роки перевага надавалася проєктам соціального розвитку. Розвиток транспортної інфраструктури безперечно збільшує інвестиційну привабливість країни та сприяє розвитку вітчизняного бізнесу, проте в Україні потрібні інвестиційні інфраструктурні проєкти національного масштабу, з потенціалом мультиплікації ділової активності, які здатні докорінно змінити ситуацію в країні.

В Україні не спостерігається значимий ефект мультиплікації державних інвестицій, тому основним в державному управлінні інвестиційною діяльністю має стати формування та бюджетне фінансування інвестиційних проектів, які сприятимуть впровадженню нових технологій, створенню нових робочих місць та інвестиційній привабливості країни.

Література

1. Бланк І. О., Гуляєва Н. М. Інвестиційний менеджмент: підручник К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 398 с.
2. Пересада А. А., Майорова Т. В. Управління банківськими інвестиціям: монографія К.: КНЕУ, 2005. 388 с.
3. Інвестування в Україні в умовах глобалізації: монографія / В. Г. Федоренко та ін; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенко, Т. Є. Воронкової. К.: ТОВ «ДКС центр», 2016. 324 с.

4. Гордієнко О. М. Капітальні інвестиції: зміст, роль та місце у державній інвестиційній діяльності // Державне будівництво. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_33 (дата звернення 05.03.2021)
5. Лещенко Н. Інвестиції за рахунок бюджету: що це таке? Популярна економіка: ціна держави. 2014. Вип. 25. URL: <http://costua.com/files/report-infrastructure.pdf> (дата звернення 05.03.2021)
6. Батищева С. М. Фінансування капітальних вкладень місцевих бюджетів Наукові праці НДФІ. 2009. Вип. 3 (48). С. 35–42.
7. Федорчак О. В. Проблеми державного інвестування в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2017. № 4. С. 45–55.
8. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування // Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ibd/kindj/infin2019_u.htm (дата звернення 05.03.2021)
9. Звітність. Державна казначейська служба України: веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення 05.03.2021)
10. Про затвердження Порядку відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких надається державна підтримка: постанова Кабінету Міністрів України від 13 листопада 2013 р. № 835 // Кабінет Міністрів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2013-%D0%BF> (дата звернення 05.03.2021)
11. Ярошевич Н. Б., Кондрат І. Ю., Якимів А. І. Державне управління інвестиційною діяльністю: Навчальний посібник Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 429 с.
12. Перелік державних інвестиційних проектів // Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільськогосподарства України: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiynikhProektiv> (дата звернення 05.03.2021)
13. Матюшенко І. Ю. Інвестування (в контексті міжнародної інтеграції України): навч. посібн. / І. Ю. Матюшенко. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 396 с.
14. Луців Б. Л., Кравчук І. С., Сас Б. Б. Інвестування: Підручник. Тернопіль: Економічна думка, 2014. 544 с.

References

1. Blank I. O., Ghuljaeva N. M. Investycijnyj menedzhment: pidruchnyk K.: Kyjiv. nac. torgh.-ekon. un-t, 2003. 398 s.
2. Peresada A. A., Majorova T. V. Upravlinnja bankivskymy investycijam: monohrafija K.: KNEU, 2005. 388 s.
3. Investuvannja v Ukrajini v umovakh ghlobalizaciji: monohrafija / V. Gh. Fedorenko ta in; za red. V. Gh. Fedorenko, I. M. Ghryshhenka, T. Je. Voronkovoji. K.: TOV «DKS centr», 2016. 324 s.
4. Ghordijenko O. M. Kapitaljni investyciji: zmist, rolj ta misce u derzhavnij investycijnij dijaljnosti // Derzhavne budivnyctvo. 2012. # 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_33 (data zvernennja 05.03.2021)
5. Leshhenko N. Investyciji za rakhunok bjudzhetu: shho ce take? Populjarna ekonomika: cina derzhavy. 2014. Vyp. 25. URL: <http://costua.com/files/report-infrastructure.pdf> (data zvernennja 05.03.2021)
6. Batishheva S. M. Finansuvannja kapitalnykh vkladenj miscevykh bjudzhetiv Naukovi pracj NDFI. 2009. Vyp. 3 (48). S. 35–42.
7. Fedorchak O. V. Problemy derzhavnogho investuvannja v Ukrajini // Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezidentovi Ukrajiny. Serija: Derzhavne upravlinnja. 2017. # 4. S. 45–55.
8. Kapitaljni investyciji za dzherelamy finansuvannja // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny: veb-sajt. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ibd/kindj/infin2019_u.htm (data zvernennja 05.03.2021)
9. Zvitnistj. Derzhavna kaznachejsjka sluzhba Ukrajiny: veb-sajt. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (data zvernennja 05.03.2021)
10. Pro zatverdzhennja Porjadku vidboru investycijnykh proektiv, dlja realizaciji jakykh nadajetjsja derzhavna pidtrymka: postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 13 lystopada 2013 r. # 835 // Kabinet Ministriv Ukrajiny URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2013-%D0%BF> (data zvernennja 05.03.2021)
11. Jaroshevych N. B., Kondrat I. Ju., Jakymiv A. I. Derzhavne upravlinnja investycijnoju dijaljnistju: Navchalnyj posibnyk Ljviv: «Novyj Svit-2000», 2020. 429 s.
12. Perelik derzhavnykh investycijnykh proektiv // Ministerstvo ekonomichnogho rozvytku, torghivli ta siljsjko ghospodarstva Ukrajiny: veb-sajt. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiynikhProektiv> (data zvernennja 05.03.2021)
13. Matjushenko I. Ju. Investuvannja (v konteksti mizhnarodnoji integhraciji Ukrajiny): navch. posibn. / I. Ju. Matjushenko. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina, 2013. 396 s.
14. Luciv B. L., Kravchuk I. S., Sas B. B. Investuvannja: Pidruchnyk. Ternopilj: Ekonomichna dumka, 2014. 544 s.

УДК 116:502.7(0.21)

Федоров Володимир Гаврилович

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри прикладної інженерії та охорони праці
Уманський національний університет садівництва*

Федоров Владимир Гаврилович

*доктор технических наук, профессор,
профессор кафедры прикладной инженерии и охраны труда
Уманский национальный университет садоводства*

Fedorov Volodymyr

*Doctor of Technical Sciences, Professor
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0002-4453-4122*

Кепко Олег Ігорович

*кандидат технічних наук, доцент
Уманський національний університет садівництва*

Кепко Олег Игоревич

*кандидат технических наук, доцент
Уманский национальный университет садоводства*

Kepko Oleg

*PhD in Technical Sciences, Associate Professor
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0003-1443-307X*

Виноградов-Салтыков Володимир Олександрович

*кандидат технічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Виноградов-Салтыков Владимир Александрович

*кандидат технических наук, доцент
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

Vynohradov-Saltykov Volodymyr

*PhD in Technical Sciences, Associate Professor
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
ORCID: 0000-0002-3612-8386*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-3-7047

ІНШЕ

**РІЗНИЦЯ ПОТЕНЦІАЛІВ ЯК
УНІВЕРСАЛЬНА РУШІЙНА СИЛА
РАЗНОСТЬ ПОТЕНЦИАЛОВ КАК
УНІВЕРСАЛЬНАЯ ДВИЖУЩАЯ СИЛА
POTENTIAL DIFFERENCE
AS A UNIVERSAL DRIVE FORCE**

Анотація. Стаття присвячена вивченню дефініцій «потенціал» та «різниця потенціалів» зі сфери фізики та техніки, де вони позначають запас енергії (електричної, теплової, механічної тощо) та визначенню кількісних характеристик цього запасу (наприклад, температура, тиск) у різних точках простору, зокрема у біологічних та громадських процесах.

Метою дослідження є узагальнення понять «різниця потенціалу» та пов'язані між собою поняття «робота», «потік», «опір» для теплоенергетики, біоенергетичного та державного енергетичного процесу.

У ході дослідження встановлено зв'язок між процесами, що відбуваються в різних галузях енергетики, біоенергетики та соціальної економіки. Розглянуто поняття, які перейшли з технічних наук до соціальних (потенціал, ентропія, турбулентність тощо). З'ясовано, що під час деяких процесів термічної обробки харчових продуктів тепловий потік може змінювати свій напрямок. Використання засобів, які запобігатимуть таким явищам призведе до заощадження енерго- та матеріальних ресурсів. У процесі дослідження пояснюється, чому рух крові в капілярах має бути ламінарним, а турбулентність повітря навколо літака приводить до дискомфорту пасажирів. Проаналізовано процес визначення різниці температур як ключової ланки передачі теплової енергії. Зазначено, що температуру як інтенсивний фактор, можна перевірити за допомогою значення коефіцієнта швидкості рідини, опор провідника тощо, з яким вона пов'язана. З'ясовано, що поняття температури як швидкості нагрівання тіла стосується лише газів – пари, яка утворюється з води, хоча їх температури практично однакові. З потоком тепла різниця температур залежить від теплового опору нерухомого середовища або від теплової провідності потоку рідини. В біоенергетичному аспекті підкреслено унікальність рослин як організмів, в яких відбуваються необоротні процеси із зменшенням ентропії, а можливість тримати важкий колос на тонкому стеблі виникає за рахунок тургора. Висувається гіпотеза, що людина стала «*Homo sapiens*» тому, що надлишок біоенергії перетворюється на вищу нервову діяльність. Розглянуто застосування поняття «різниці потенціалів» для різних завдань соціоекономіки – міжетичної взаємодії, інформаційної війни, шкільного та позашкільного виховання молоді, тощо.

Ключові слова: потенціал, градієнт, робота, енергетичний потік, ентропія, тургор.

Аннотация. Статья посвящена изучению дефиниций «потенциал» и «дифференциал потенциалов» которые касаются сферы физики и техники, где обозначают запас энергии (электрической, тепловой, механической и т.д.) и определению количественных характеристик этого запаса (например, температура, давление) в разных точках пространства, в частности в биологических и общественных процессах.

Целью исследования является обобщение понятий «разница потенциала» и связанные между собой понятия «работа», «поток», «сопротивление» для теплоэнергетики, биоэнергетического и государственного энергетического процесса.

В ходе исследования установлено связь между процессами, происходящими в различных областях энергетики, биоэнергетики и социальной экономики. Рассмотрено понятия, которые перешли из технических наук к социальным (потенциал, энтропия, турбулентность и т.д.). Установлено, что во время некоторых процессов термической обработки пищевых продуктов тепловой поток может менять свое направление. Использование средств, предотвращающих такие явления приведет к экономии энерго- и материальных ресурсов. В процессе исследования объясняется, почему движение крови в капиллярах должно быть ламинарным, а турбулентность воздуха вокруг самолета приводит к дискомфорту пассажиров. Проанализирован процесс определения разницы температур как ключевого звена передачи тепловой энергии. Отмечено, что температуру как интенсивный фактор, можно проверить с помощью значения коэффициента скорости жидкости, опор проводника и т.д., с которым она связана. Выяснено, что понятие температуры как скорости нагрева тела касается только газов – пары, которая образуется из воды, хотя их температуры практически одинаковы. С потоком тепла разница температур зависит от теплового сопротивления недвижимого среды или от тепловой проводимости потока жидкости. В биоэнергетическом аспекте подчеркнута уникальность растений как организмов, в которых происходят необратимые процессы с уменьшением энтропии, а возможность держать тяжелый колос на тонком стебле возникает за счет тургора. Выдвигается гипотеза, что человек стал «*Homo sapiens*» потому, что избыток биоэнергии превращается в высшей нервной деятельности. Рассмотрено применение понятия «разности потенциалов» для различных задач социоекономики – мизгуэтиеского взаимодействия, информационной войны, школьного и внешнего воспитания молодежи и т.п.

Ключевые слова: потенциал, градиент, работа, энергетический поток, энтропия, тургор.

Summary. The article is devoted to the study of the definitions of «potential» and «potential difference» from the field of physics and technology, where they denote the supply of energy (electrical, thermal, mechanical, etc.) and the determination of the quantitative characteristics of this supply (for example, temperature, pressure) in different points in space, in particular in biological and social processes.

The aim of the study is to generalize the concepts of «potential difference» and the interrelated concepts of «work», «flow», «resistance» for heat power engineering, bioenergy and state energy process. In the course of the study, a connection was es-

established between the processes taking place in various fields of energy, bioenergy and social economy. The concepts that have passed from technical sciences to social ones (potential, entropy, turbulence, etc.) are considered. It was found that during some processes of thermal processing of food products, the heat flux can change its direction. The use of means that prevent such phenomena will lead to savings in energy and material resources. The study explains why the movement of blood in the capillaries should be laminar, and the turbulence of the air around the aircraft leads to discomfort for passengers. The process of determining the temperature difference as a key link in the transfer of thermal energy is analyzed. It is noted that temperature, as an intensive factor, can be checked using the value of the velocity coefficient of the liquid, the supports of the conductor, etc., with which it is associated. It was found that the concept of temperature as the rate of heating of a body concerns only gases – a vapor that is formed from water, although their temperatures are practically the same. With heat flow, the temperature difference depends on the thermal resistance of the immovable medium or on the thermal conductivity of the fluid flow. In the bioenergetics aspect, the uniqueness of plants as organisms in which irreversible processes with a decrease in entropy take place is emphasized, and the ability to keep a heavy ear on a thin stem occurs due to turgor. It is hypothesized that man has become «Homo sapiens» because the excess of bioenergy is converted into higher nervous activity. The application of the concept of «potential difference» for various tasks of socioeconomics – international interaction, information war, school and out-of-school education of young people, etc.

Key words: potential, gradient, work, energy flow, entropy, turgor.

Постановка проблеми. За первинним визначенням потенціал — це величина, що характеризує запас енергії тіла, що знаходиться в якійсь точці поля (електричного, магнітного, тяжіння тощо) і різниця потенціалів між двома точками визначає роботу, яку виконує одиниця заряду, маси або інше, під час руху з однієї точки до другої. У фігуральному сенсі потенціал — це ступінь прихованих можливостей в якомусь відношенні (військовому, фінансовому тощо).

Слово «потенціал» походить від лат. «*potencia*», (в Італії є місто на півдні та порт на півночі з назвою Потенца) це слово є й в українській мові, але за останні піввіку значення «потенція» від широкого «здатність до якоїсь діяльності» звузилося лише до певної діяльності. Тому помилковим є вживання прикметника «потенційний» як і «диференційний» замість «потенціальний» та «диференціальний». Помилкові форми утворились очевидно за аналогією із «інерційний» та «пропорційний» від «інерція» та «пропорція».

Оскільки в статті викладається спроба розвинути поняття «потенціал» та «різниця потенціалів», обґрунтувати їх перенесення на біологічні та суспільні процеси і ліквідувати вказану вище фігуральність, доцільно згадати вживане колись однокореневе слово «потентат» — володар, та повернути до української мови «потентатна людина» — що має великий потенціал до якоїсь дії. Якщо система має кілька потенціалів, основний називають модулем (від. лат. *modulus* — міра).

Гradient (від. лат. *gradiens* — той, що крокує) в фізиці це ступінь зростання або спадання якоїсь фізичної величини у просторі при переміщенні на одиницю довжини, в математиці — граничне відно-

шення різниці потенціалів до відстані між точками, якщо ця відстань прямує до нуля, тобто це похідна від різниці потенціалів у векторній формі. Сам потенціал, як правило, є скалярною величиною.

Визначення величини та напрямку градієнта може бути корисним в різних галузях науки і техніки. Так, в енергетиці градієнт температури визначає густини і напрямки теплового потоку. В роботі Федорова В. Г., Кепко О. І. та Скарбовийчук О. М. з'ясовано, що під час деяких процесів термічної обробки харчових продуктів тепловий потік може змінювати свій напрямок. Засоби недопущення таких явищ приведуть до заощадження енерго- та матеріальних ресурсів [1, с. 150].

«Кроки» градієнта інколи можуть означати зміну потенціалу не в просторі, а в часі. Важкість відвикання від паління Казанцева А. пояснює так: «живі істоти взагалі схильні реагувати не на модуль, а на градієнт: мозок є задоволеним, коли рівень дофаміна зростає. Але одразу починає хвилюватися, якщо рівень дофаміна знижується, навіть якщо він вище, ніж до першої цигарки» [2, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання стосовно ключових рушійних сил у природі присвячено багато праць українських та зарубіжних дослідників, так зокрема, науковцями Гродзинским А. М. [6], Сергієнко Ю. М. [5], Драгановим Б. Х. [5] та Сажиною С. О. [5] висвітлено питання обрахування теплотеметричних показників у сільському господарстві; Скарбовийчук О. М. [1] обраховано можливості інверсних потоків теплоти під час термічної обробки харчових продуктів; авторами Глуздань О. І. [4] та Солохою Д. В. [13] досліджено питання екології, енергетики та ресурсозбереження у процесах потенціального розвитку суспільства;

учені Казанцева А. [2], Бакстер Дж. [7], Макгі Х. [8], Левіс С. [15] вивчали питання природних та технологічних аспектів у хімічних процесах харчових продуктів; науковці Ключарев В. А. [9], Шмідс А. [9], Шестакова А. Н. [9], Парахонський Б. О. [11], Герцштейн Р. Е. [12], Купріянов Б. В. [16], Косарецький С. Г. [16] та Маковицький Д. П. [17] досліджували питання експериментальної психології як однієї з форм рушійних процесів під час прийняття особистістю певних рішень; Шмаковим А. В. [10], Тиханичевим О. В. [14] та Тиханичевою Е. О. [14] вивчалось питання економічних основ поведінкової реакції людини.

Мета дослідження. Метою роботи є узагальнення понять «різниця потенціалів» і «градієнт» та пов'язаних з нею «робота», «потік», «опір» для процесів теплоенергетичних, біоенергетичних та соціоекономічних.

Виклад основного матеріалу. В енергетичному аспекті будемо розглядати в основному різницю температур як рушійну силу перенесення теплової енергії. Температура T є типово інтенсивним фактором, тобто поміряти її можна тільки за допомогою екстенсивного фактора, з яким T має бути однозначно пов'язана (висота стовпчика рідини, електрорушійна сила термопари тощо). Загальноприйняте визначення температури як міри нагрітості тіла підходить лише для ідеального газу, наприклад, пара є більш нагрітою (містить більше внутрішньої енергії) ніж вода, з якої вона утворилася, а температури їх практично однакова.

Різниця температур як рушійна сила позначається ΔT . Якщо ΔT прямує до нуля, процес наближається до оборотного, але мала інтенсивність теплоперенесення суперечить потребі у інтенсифікації технологічних процесів. Це саме стосується інших рушійних сил — різниці електричних потенціалів (напруги) ΔE , гідравлічного напору Δp тощо. Тому усі енергетичні процеси є необоротними. Коли суспільні процеси стають вкрай необоротними (потерпає екологія, йдуть війни або революції), кажуть, що це виробляє ентропію як міру безладдя.

Спробуємо встановити фізичний сенс цього поняття.

Ентропія (від гр. *entropis* — перетворення) 1 кг речовини s має ті ж одиниці, що й масова теплоємність c , тобто Дж/(кг·К), але якщо c — це здатність тіла змінювати свій потенціал T під час його нагрівання або охолодження, то заряд, що змінюється в цих процесах, може тільки зростати, якщо вони є необоротними [3, с. 47]. Отже ентропія — це руйнівний заряд тіла. Звідси й перенесення цього поняття до біології, соціології тощо.

Рушійною силою руху рідини є різниця тисків Δp . Основним *режимом руху рідини* є ламінарний і турбулентний. При ламінарному (від. лат. *lāmina* — «смужка») режимі усі частинки рухаються в одному напрямку паралельно, при турбулентному (з лат. *turbulentus* — безладний) крім осьового, частинки мають ще хаотичні поперечні рухи.

Рух крові в тонких артеріях є ламінарним, найменший діаметр капілярів дорівнює діаметру еритроцита — поперечного руху просто не може бути. Перший (систолічний) тиск, що фіксує тонометр, і є Δp — рушійною силою цього процесу. Аеродинамічний опір крила літака є суттєво менший, якщо на нього натікає ламінарний потік, отже термін «турбулентність» цього разу має разом енергетичний та соціальний сенс, оскільки збільшення опору викликає коливання літака та дискомфорт пасажирів.

Біоенергетичний аспект. Рослина — це унікальний живий організм, в якому відбуваються необоротні процеси із зменшенням ентропії. Під дією променистого потоку можуть відбуватись різні хімічні процеси [4]: білий фосфор перетворюється в червоний фосфор, безбарвне скло з часом набирає жовтого або зеленого відтінку, деякі сполуки срібла розкладаються, це явище досі використовується в традиційній фотографії, тощо. Але усі ці процеси супроводжуються падінням енергетичного потенціалу та зростанням ентропії.

Нагадаємо, що під дією променистої енергії та в присутності зеленого пігменту хлорофілу в листі рослини відбувається розкладання вуглекислого газу з атмосфери та води, що подається до листя з ґрунту, вуглець та водень утворюють органічні речовини вуглеводи, а вільний кисень повертається до атмосфери. Вуглеводи за дуже різні терміни — від кількох днів до мільйонів років — можуть перетворитися на органічне паливо: гній, солома, деревина, торф, вугілля, нафта, природний газ, з великим потенціалом хімічної енергії.

В доісторичні часи вміст CO_2 в атмосфері поступово знизився та збільшилася частка кисню, що покращило розвиток життя, але погіршило умови для фотосинтезу. Сучасний зворотній процес повернення CO_2 до атмосфери від об'єктів промисловості і транспорту не компенсує цього погіршення — разом з CO_2 повертаються різні шкідливі речовини, особливо сполуки азоту й сірки.

Частково одержану енергію рослини витрачають на вироблення інших потенціалів. В основному це стосується *тургора* (з лат. *turgere* — бути здутим, наповненим). Утворюється різниця потенціалів (тисків) між вмістом клітин рослини і її оболонкою, це дозволяє тонкій та довгій рослині тримати стебла та

важкі колосся, опиратись зовнішнім навантаженням. В'ялість плодів та овочів під час зберігання спричиняє саме падіння тургору [5, с. 71].

Тургор допомагає рослинам тягнутися до світла, різниця потенціалів в стеблі пшениці сягає 1,6 МПа (16 атмосфер). Рослини виробляють також енергію на інформаційному рівні. Соняшник «знає», що найбільше енергії його голівка отримає від Сонця, якщо вона буде перпендикулярною до його променів. Український академік А. М. Гродзинський (1926–1988) довів, що рослини спілкуються між собою на досить далекій відстані, за рахунок хімічних потенціалів [6, с. 54].

В біології під час вивчення внутрішньоклітинних процесів інколи викликають різницю штучним шляхом, наприклад рибонуклеїнову кислоту РНК перетворюють на її ортогональну форму (тРНК) [7, с. 9].

Деякі рослини комбінують вироблення енергії з повітря та інших рослин, використовуючи ці останні замість ґрунту. Зовсім нездатними до фотосинтезу вуглеводів з CO_2 та H_2O є гриби та пліснява. Їстівні гриби (власне гриби, зморщи та трюфелі) екстрагують вуглеводи з коренів дерев, а взамін постачають рослинам солі різних мінералів, в основному фосфору [8, с. 35].

Травоїдні тварини поїдають рослини, накопичують їх енергію в собі, витрачаючи тільки частково. Потенціал енергії рослин є невеликим, тому травоїди їдять та перетравлюють їжу більшу частину дня. Хижаки поїдають травоїдних, витрачають енергію на їх полювання. Але в м'ясі травоїдів є багато енергії, отже її залишок йде на підвищення нервової діяльності, на збільшення мозку. Ще більше надмірної енергії накопичують всеїдні тварини — свині, ведмеді, мавпи, люди.

Відходи тваринництва, рослинництва, деревопереробної промисловості складають біомасу, яка є важливим джерелом відновлювальної енергії: з неї виробляють біогаз, а решта є якісним добривом, навіть з'явилася нова галузь енергетики — агрозооенергетика [4].

Можна вважати, що людина перетворилася на *Homo sapiens* після освоєння вогню як потужного регулятивного джерела енергії в його житті. Термічно оброблена їжа дає більше енергії організму, вогонь його обігріває, дає можливість обробляти глину, метали, виробляти знаряддя виробництва та захоплення земель і рабів. Людина почала споживати, перетворювати та виділяти енергію в максимальних кількостях та найбільш ефективно. Найвищим потенціалом біологічної енергії людини стали вища нервова діяльність та розум.

У людини надмірної енергії більше ніж у тварин. Це підтверджують досліді із поміщенням у темне місце. У тварин біологічний годинник при цьому зберігається (півень співає у ті самі часи доби), а у людини доба розтягується до 36 годин — вона довше спить, або не спить, рідше їсть. Активності людини вистачає більше ніж на добу, ми живемо із тридцятивідсотковим надлишком енергії. Одним з показників рівня енергійності є електричний потенціал клітин мозку та усього організму.

Дослідниками Ключаревим В. А., Шмідсом А. та Шестаковою А. Н. показано, що процес прийняття рішень людиною відбувається на рівні спеціалізованих нейронних мереж [9, с. 15]. Під час акумулювання інформації визначається цінність і відбувається порівняння наявних альтернатив. Дослідним шляхом встановлено, що на активність нейронів впливає як очікувана винагорода (корисність), так і ймовірність її отримання. Це відбувається доти, поки різниця потенціалів груп нейронів, що відповідають за альтернативні рішення, досягне певної порогової величини, тоді генерується рішення. При цьому пригнічується активність групи нейронів з меншим потенціалом [10, с. 277].

Сказане дає підставу вважати, що людина після народження має не розум, а лише здатність до розуму. Вона його поступово набуває, особливо в перші дитячі роки. Відомо, що дитина, потрапивши змалечку до диких тварин, після повернення до людей, не стає повноцінною людиною — неправильно ходить, не розмовляє, не визнає ложки тощо. На наш погляд, називати таких людей «мауглі» некоректно — Мауглі у Кіплінга, хоча і пристосувався до умов життя диких тварин, залишився людиною хоча б тому, що навчився користуватися вогнем, який усі без винятку тварини (крім дресированих) бояться щонайбільше.

Аспект соціоекономічний. В кожній казці є підтекст, найчастіше — суспільний. Редьярд Кіплінг народився в Індії, дитинство провів в Англії, але повернувся до Індії та провів там більшу частину життя. Він полюбляв цю країну, але лишався затятим прибічником Британської імперії. Щоб «не втратити обличчя», він зобразив колонізацію Індії в казці «Мауглі». Тобто Мауглі — це британські «місіонери», дикі тварини — це індуси, вогонь — один з символів вищого потенціалу Британії. Британія підняла суспільно-енергетичний рівень своїх колоній, при цьому на своєму острові зробила зразкову інфраструктуру та йде попереду у справі енергетичного ресурсозбереження. На дорогах Великобританії можна зустріти чотириохмісні автомобілі та автобуси потужністю, відповідно, 10 та 28 кінських сил,

а в готелі маленького університетського містечка гаряча вода тече практично одразу після відкриття крана. Надавши усім колоніям статус самостійних держав, Британія підтримує з ними добрі відносини.

Російська імперія поширювала свої кордони під гаслом «Самодержавство, православ'я, народність», тобто — гноблення самобутності нових народів, зростання їх ентропії. Сучасна РФ взяла за парадигму це саме гасло: самодержець визначився вже на початку ХХІ століття, зростання ролі церкви та народності (у вигляді «рейтингу» самодержця) йде дуже швидко.

Можна погодитись із Б. Парахонським: «Жодних економічних та зовнішньополітичних переваг анексія Криму та війна на Донбасі Росії не надала, скоріше навпаки. Заради привиду державної величі, під впливом масштабної кампанії дезінформації значна частина російського суспільства готова втрачати економічний добробут, перспективи розвитку, терпіти міжнародні санкції та відносну міжнародну ізоляцію. Нечисленні прояви протесту наражаються на жорстку протидію» [11, с. 14].

Кожен український політик проголошує «ми повернемо Крим», але жодних дипломатичних, політичних та рекламних зусиль для цього не достатньо. Для повернення Криму ще необхідно щоб різниця економічних, енергетичних та мовних потенціалів перейшла на користь України.

Усі війни знищують енергетичний потенціал планети. Через 50 років після другої світової війни було видано книжку з сенсаційною назвою «Война, которую выиграл Гитлер» [12]. Дійсно за допомогою Гебельса, він виграв інформаційну війну у свого народу, Германія досі вибачається за зомбованість німців тих часів. Треба визнати, що Путін виграв таку ж війну у свого, а також намагається виграти і у українського народу за допомогою Соловйова та Кісильова.

Вкажемо на спроби поєднати потенціали речовини, енергії та інформації для так званої соціально-економічної системи (СЕС). Так, Солоха Д. В. відмічає багаторівневність поняття нового потенціалу, взаємний вплив потенціалів різного роду тощо, але це лише формалізує проблеми, що стоять перед Україною щодо її скорішого розвитку [13, с. 9]

Подібні соціальні потенціали були використані в роботі [14] для опису міжетнічної взаємодії та інтенсивності міграції через кордон між етносами. Проведено аналогію між відомим законом Ома та явищем міграції, інтенсивність якої є аналогом сили струму, рушійною силою є різниця соціальних потенціалів, транскордонний опір відповідає опору електричного провідника. Ця аналогія була

розвинена науковцями Тиханичевим О. В. та Тиханичевою Е. О., які зазначають, що на випадок, коли струму не має бути, але опір ізоляції не витримує різниці потенціалів відбувається пробій [14, с. 138].

Звичайно, наведеними у праці Тиханичева О. В. та Тиханичевої Е. О. формулами для визначення напруги пробією та майже безперервними «пробоями» на Землі повної аналогії немає, але якщо прийняти зараз теорію етногенеза Л. Гумільова дає лише якісні оцінки параметрів міжетнічної взаємодії, та робота вищезазначених авторів може стати першим кроком для отримання кількісних оцінок.

Наведемо два приклади пристосування понять «потенціали та їх різниця» до визначення рівня виховання в дитячих та шкільних закладах. В Сполучених штатах Америки функціонує програма підвищення потенціалу всебічної освіти школярів, аби створити з них «заповзятих, компетентних, самостійних та відповідальних» людей [15, с. 684].

Порівняння кадрових потенціалів закладів позашкільної (додаткової) освіти було проведено в РФ. На питання, яке винесено у назву статті — чи виникне потік розвитку педагогічних кадрів, отже й спортивного, музикального, художнього рівня дітей позитивної відповіді не знайшлося, не зважаючи на великий обсяг статистичної обробки даних з рівнів освіти, віку, заробітної плати педагогів та відомчої приналежності закладів [16, с. 19–20].

Українці створили унікальний засіб зниження соціально-економічної різниці потенціалів між олігархічною владою та народом — Майдан. Він є настільки грізним зворотним зв'язком, що в РФ створили заздалегідь антимайданівські загони. Але як інші кольорові та решта революції, обидва Майдани не принесли бажаних результатів. Можливо, треба прислухатися до думки Л. М. Толстого, яку записав його лікар та секретар Д. П. Маковіцький та яка дозволяє зрозуміти справжній сенс гасла письменника «непротивление злу насилием»: «Активная борьба с правительством поглощает все силы. Надеются, что, когда захватят власть, будут знать, что делать, но примеры революции показывают: придет Директория, Наполеон, а программы нового строя жизни — нет. Пассивная борьба с правительством ... создает свое самоуправление. В какой мере это создается, в такой мере вытесняется правительство, а если его совсем вытеснить, то уже готов другой строй жизни, соответствующий духу народа. Значит, активная борьба — напрасная трата сил» [17, с. 99].

Серед інших суспільно-енергетичних різниць потенціалів згадаймо профіль місцевостей, де створювалися різні цивілізації [4]. Важливою умовою для їх розвитку є різниця висот — від нульової (річка,

море для риболова та сполучень), невеликої (рівнина для пасовищ та орання) середньої (ліс для мисливства, будівництва та опалення) та до високої (горби для виноградників, гори для захисту від сусідів). Енергетика людини підключається до енергетики ландшафту — маємо енергетику цивілізації. Україна має різномірний ландшафт і це підвищує її енергетичність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Завдяки поняттю «узагальнена робота» автори показали простий фізичний зміст ентропії. Для інтенсифікації технологічного процесу ми показали збагачення рушійної сили, хоча в цьому випадку буде зростати ентропія, процес невідкличний.

У проблемі гідрогазодинаміки ключовою силою є тиск — різниця тисків, в електротехніці — потужність електричного руху. Автори показали зв'язок між загальним технічним поняттям «турбулентність».

Біоенергетичний аспект. Рослина — це унікальний живий організм, у якого відбувається безповоротний процес із зменшенням ентропії. За допомогою розкладу вуглекислого газу поєднання повітря і води утворює вуглеводи, які можуть бути перетворені в органічні повноцінні (гній, вугілля, нафта, газ) через пару років або через мільйони років з великим хімічним потенціалом, рослини витрачають частину їх енергії для різниці механічних процесів для підтримки тонкої рослини та для обміну інформацією між деякими рослинами тощо. Потенціал енергії рослин збільшується в процесі їх поїдання рослиноїдними тваринами, кінець енергії присвячується збільшенню нервової діяльності та збільшенню мозку. Використання вогню дозволило людям споживати, перетворювати та виражати енергію в максимальній кількості та ефективніше.

Найвищий потенціал біологічної енергії людини у вищій нервовій діяльності та інтелекті.

Соціальний та енергетичний аспект. Великобританія підвищила соціальний та енергетичний рівень своїх колоній, а сам острів отримав чудову інфраструктуру та є лідером у сфері енергетичної безпеки та безпеки ресурсів. Російська імперія збільшила свої дошки, пригнічуючи оригінальність нових націй за допомогою збільшення їх ентропії та безладу. Сучасна Російська Федерація, на жаль, продовжує цю тенденцію.

Надмірна енергія творчої ноосфери людей — «розумна сфера», інформаційна область біосфери сприймається багатьма людьми. Обов'язково відомі художники створили свої шедеври і дали в них багато енергії, яка може бути ногами через кілька століть, ви можете відчувати цю енергію, дивлячись на картину «Таємна вечеря» Леонардо да Вінчі або скульптури Мікеланджело. Український народ створив унікальний засіб зменшення соціально-енергетичної різниці потенціалів між владою олігархії та народом — Майдан. Подібна різниця може бути просто геометричною, до того ж і різницею найвищих, що створюють енергію ландшафту. Україна має різноманітний ландшафт, і це збільшує її енергію.

Отже, будь-який процес не може розпочатися, якщо його пускова потужність недостатньо висока або він не може зменшити опір його процесу. Поняття інтуїції істот можна розуміти як здатність отримувати інформацію з ноосфери. До відомих формул «Життя — це форма існування речовин альбуміну» та «Енергія — це кількісна міра руху та взаємодії речовин» можна додати енергетичне визначення «Життя — це перетворення енергії біологічного шляху». Спроби поєднати різні потенціали однієї системи можуть привести не до розв'язання, а лише до формалізації задачі.

Література

1. Федоров В. Г., Кепко О. І., Скарбовийчук О. М. Врахування можливості інверсних потоків теплоти під час термічної обробки харчових продуктів. Харчова промисловість. 2015. № 18. С. 147151.
2. Казанцева А. Дело табак. Открытия и гипотезы, 2015. № 9. С. 18–27.
3. Кепко О. І., Федоров В. Г., Виноградов-Салтиков В. О. Теплотехніка. Умань: Вид-во УНУС, 2010. 127 с.
4. Виноградов-Салтиков В. О., Федоров В. Г., Кепко О. І., Глуздань О. І. Екологія, енергетика, ресурсозбереження (визначення, зв'язок). Научный взгляд в будущее. SWORD, 2017. № 1. URL: <http://www.sworld.education/index.php/ru/biology-u117/ecology-and-biotechnology-u117>
5. Драганов Б. Х., Сажина С. О., Сергієнко Ю. М., Федоров В. Г. Теплометрия у сільському господарстві. К.: Вид-во УСГА, 1993. 280 с.
6. Гродзинский А. М. Аллелопатия растений и почвоутомление. К.: Наук. думка, 1991. 432 с.
7. Baxter Janella. Engineering Novel Proteins with Orthogonal tRNA: Artificial Causes that make a Difference. UNSPECIFIED. Montreal: ISHPSSB, 2015. 13 p.
8. McGee H. On food and cooking. The science and lore of the kitchen. N. Y. McMillan publ. Co., 1988. 684 p.

9. Ключарев В. А., Шмидс А., Шестакова А. Н. Нейроэкономика: нейробиология принятия решений. Экспериментальная психология. 2011. № 2. С. 14–35.
10. Шмаков А. В. Комплексное представление об экономическом поведении. Вестник НГУЭУ. 2016. № 2. С. 276–291.
11. Парахонський Б. О. Регіональні наслідки глобальних суперечностей: чорноморський регіон. Стратегічна панорама. 2016. № 2. С. 10–16.
12. Герцштейн Р. Э. Война, которую выиграл Гитлер. Смоленск: Русич, 1996. 637 с.
13. Солоха Д. В. Формирование и реализация инновационного потенциала в условиях устойчивого развития промышленного региона. Донецк: СПД Куприянов, 2010. 612 с.
14. Тиханычев О. В., Тиханычева Е. О. О совершенствовании математической модели трансграничного межэтнического взаимодействия. Социосфера. 2014. № 4. С. 137–139.
15. Lewis S. PISA ‘Yet To Come’: governing schooling through time, difference and potential. British Journal of Sociology of Education. 2018. Т. 39. № 5. С. 683–697.
16. Куприянов Б. В., Косарецкий С. Г. Разница кадровых потенциалов: возникнет ли ток развития? (результаты исследования кадрового потенциала учреждений дополнительного образования детей). Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки. 2013. № 21. С. 12–20.
17. Маковицкий Д. П. У Толстого. (1904–1910) «Яснополяские записки Д. П. Маковицкого». М.: Наука. Литературное наследство. Т. 90. Кн. 1. 544 с.

References

1. Fedorov V. Gh., Kepko O. I., Skarbovyjchuk O. M. Vrakhuvannja mozhlyvosti inversnykh potokiv teploty pid chas termichnoji obrobky kharchovykh produktiv. Kharchova promyslovistj, 2015. #18. S. 147–151.
2. Kazanceva A. Delo tabak. Otkrytija i gipotezy. 2015. #9. S. 18–27.
3. Kepko O. I., Fedorov V. Gh., Vynogradov-Saltykov V. O. Teplotekhnika. Umanj: Vyd-vo UNUS, 2010. 127 s.
4. Vynogradov-Saltykov V. O., Fedorov V. Gh., Kepko O. I., Ghluzdanj O. I. Ekologhija, energhetyka, resursozberezhennja (vyznachennja, zv’jazok). Nauchnyj vzghljad v budushhe. SWORD, 2017. #1. URL: <http://www.sworld.education/index.php/ru/biology-u117/ecology-and-biotechnology-u117>
5. Draghanov B. Kh., Sazhyna S. O., Serghijenko Ju. M., Fedorov V. Gh. Teplometrija u siljskomu ghospodarstvi. K.: Vyd-vo USGhA, 1993. 280 s.
6. Grodzinskij A. M. Allelopatija rastenij i pochvoutomlenie. K.: Nauk. dumka, 1991. 432 s.
7. Baxter Janella. Engineering Novel Proteins with Orthogonal tRNA: Artificial Causes that make a Difference. UNSPECIFIED. Montreal: ISHPSSB, 2015. 13 p.
8. McGee H. On food and cooking. The science and lore of the kitchen. N. Y. McMillan publ. Co., 1988. 684 p.
9. Ključarev V. A., Shmids A., Shestakova A. N. Nejroekonomika: nejrobiologija prinjatija reshenij. Jeksperimentaľnaja psihologija. 2011. #2. S. 14–35.
10. Shmakov A. V. Kompleksnoe predstavlenie ob jekonomicheskom povedenii. Vestnik NGUJeU. 2016. #2. S. 276–291.
11. Parakhonskyj B. O. Reghionaljni naslidky ghlobaljnykh superekhnostej: chornomorskyj reghion. Strateghichna panorama. 2016. #2. S. 10–16.
12. Gercshtejn R. Je. Vojna, kotoruju vyigral Gitler. Smolensk: Rusich, 1996. 637 s.
13. Soloha D. V. Formirovanie i realizacija innovacionnogo potenciyala v uslovijah ustojchivogo razvitija promyshlennogo regiona. Doneck: SPD Kuprijanov, 2010. 612 s.
14. Tihanychev O. V., Tihanycheva E. O. O sovershenstvovanii matematicheskoy modeli transgranichnogo mezhjetnicheskogo vzaimodejstvija. Sociosfera. 2014. #4. S. 137–139.
15. Lewis S. PISA ‘Yet To Come’: governing schooling through time, difference and potential. British Journal of Sociology of Education. 2018. Т. 39. #5. S. 683–697.
16. Kuprijanov B. V., Kosareckij S. G. Raznica kadrovych potencialov: vzniknet li tok razvitija? (rezul’taty issledovaniya kadrovogo potenciala uchrezhdenij dopolnitel’nogo obrazovaniya detej). Vestnik PNIPU. Social’no-jekonomicheskie nauki. 2013. #21. S. 12–20.
17. Makovickij D. P. U Tolstogo. (1904–1910) «Jasnopoljanskije zapiski D. P. Makovickogo». M.: Nauka. Literaturnoe nasledstvo. T. 90. Kn. 1. 544 s.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 3(47)

2 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.03.2021. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 11,86. Тираж 100. Заказ № 217.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.